

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Bernhardt Jensen

DA ÅRHUS

VAR

HOLLYWOOD

DA ÅRHUS VAR HOLLYWOOD

Bernhardt Jensen

DA ÅRHUS VAR HOLLYWOOD

Et kapitel af stumfilmens historie

Udgivet af Århus byhistoriske Udvalg

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1969

© 1969 by BERNHARDT JENSEN
Eftertryk også i uddrag ikke tilladt

INDHOLD

Introduktion	7
Hovedpersoner	9
Fænomenet Hermansen . .	11
Et direktør-fund i aftentoget	22
Danmarkshistorien i levende billeder	28
Stor filmhøst og en konflikt	40
Den hvide slavehandel . .	46
Blandt tyveknægte og apacher	55
Det erotiske melodrama . .	66
En filmens vovehals . .	76
Censur og angreb	83
Gerda Christophersen i ild og røg . .	91
Den forrykte sommer 1913 . .	98
Norske stjerner i Guldsmegade	106
Møllebranden på Samsø . .	120
Sidste levende billede	133
Filmoversigt . .	147
Kildeangivelser	148
Navne- og titelregistre ved <i>Leif Juul Christensen</i>	151

Den forringede kvalitet af en del billedgengivelser skyldes, at de stammer fra aviser, postkort eller ældre, beskadigede fotografier.

Introduktion

I 1909 indtraf to begivenheder, som stærkt bidrog til at gøre Århus kendt ud over landet og uden for Danmarks grænser. Den ene var den store landsudstilling, den anden var et århusiansk filmselskabs præsentation af en spillefilm, som på det tidspunkt var den hidtil længste, man havde set i nogen biograf i Europa.

Succesen for »Den lille hornblæser«, som denne film hed, skabte hurtigt grundlaget for en større filmproduktion i den jyske hovedstad. I de fem år fra 1909 til 1913, begge indbefattet, fremstilledes i Århus godt et halvt hundrede handlingsfilm, dels af A/S Fotorama, dels af fotograf Thomas S. Hermansen og det af ham startede A/S Dansk Filmfabrik. Nogle film blev store kassestykker, andre nåede overhovedet aldrig frem til opførelse.

Filmperioden i Århus var på én gang et triumftog og en tragedie, en farce og et drama. Nogle troede i disse år virkelig, at Århus ville gå en stor og strålende fremtid i møde som et nordisk Hollywood – og andre lod, som om de troede det.

Skønt storhedsdrømmene endte temmelig brat og til dels sørgeligt, så engagerede i hvert fald begivenhederne i de fem hektiske år den hele by. Mange mennesker fik på den ene eller den anden måde forbindelse med Hermansens og Frede Skaarups omfattende virksomhed i stumfilmens barndom, og spredte erindringsglimt fra det muntre filmeri og de primitive forhold, hvorunder optagelserne foregik, er i tidens løb dukket frem i aviser og blade. For den yngre generation er dette kapitel i byens historie dog helt ukendt, og nogen samlet skriftlig fremstilling af den århusianske Hollywood-periode er aldrig givet. Da det må antages, at en sådan kan være af både lokalhistorisk og filmhistorisk interesse, er her gjort forsøg på ud fra endnu tilgængelige kilder at fortælle den århusianske films historie fra dens spæde oprindelse til dens afslutning i en næsten eksplosiv kraftudfoldelse.

De gengivne korte resumeer af det naive indhold, der karakteriserede filmprodukterne i den primitive periode, vil i dag formentlig få mange til at undres over, at noget sådant overhovedet kunne finde et marked. Men filmen var dengang som underholdning aldeles ny og havde endnu ikke fundet egne kunstneriske virkemidler; dens frembringelser kan derfor ikke med rette vurderes i lyset af nutidens højt udviklede filmpræstationer.

Uanset primitiviteten ville man dog i dag have givet meget for at kunne gense disse gamle filmstrimler med deres væld af gade- og skovpartier fra Århus og med byens dengang førende skuespillere i stærkt vekslende roller. Borte er desværre næsten alt filmmaterialet. Et og andet dukker vel i årenes løb på næsten mirakuløs vis op af mørket – som da man i Tyskland fandt negativet til den i Danmark forsvundne Asta Nielsen-film »Den sorte drøm« – optaget i Århus – eller som fornylig i U. S. A. en papirkopi af Århusfilmen »En hjemløs fugl«. Og nogle enkelte stumper Fotorama-film opbevares på Det danske Filmmuseum sammen med billeder og programhæfter fra en del af stykkerne. Herfra stammer en stor del af stoffet til denne bog, mens meget andet er hentet fra aviser og gennem samtaler med personer, der har medvirket, da filmene blev til.

Til belysning af specielt Dansk Filmfabriks virksomhed har hr. *Harald Trap Jacobsen* ydet en værdifuld hjælp ved udlån af to brevkopibøger, som hans far reddede ved fabrikkens undergang. For al den hjælp, der fra mange sider og på forskellig måde er ydet, i Filmmuseet specielt af hr. *Janus Barfoed*, skal der lyde en varm tak. Uden den havde det ikke været muligt at samle alle detaljer til et nogenlunde klart billede af et mærkeligt afsnit i stumfilmens historie.

Hovedpersoner

i stumfilm-eventyrets 14 afdelinger, anført i den rækkefølge,
hvori de toner frem på lærredet.

THOMAS S. HERMANSEN, fotograf og filmfabrikant, f. 3.6.1867, d. 30.3.1930.

MARIE HERMANSEN, hans kone, f. 5.12.1870, d. 10.4.1941.

JOHANNES HANSEN, postmester, f. 5.1.1862, d. 9.8.1937.

FREDE SKAARUP, direktør, f. 11.10.1881, d. 2.1.1942.

GUNNAR HELSENGREEN, skuespiller, filminstruktør, f. 26.1.1881, d. 14.10.1939.

EDUARD SCHNEDLER-SØRENSEN, filminstruktør, f. 22.9.1886, d. 1.10.1947.

CHRISTEL HOLCH, skuespillerinde, f. 2.4.1886, d. 8.3.1969.

AAGE FØNSS, skuespiller, f. 12.12.1887.

AAGE SCHMIDT, skuespiller, f. 13.9.1885, d. 12.9.1949.

ALFRED COHN, skuespiller, filminstruktør, f. 14.6.1887, d. 6.7.1932.

PHILIP BECH, skuespiller, f. 12.3.1869, d. 8.3.1928.

MARIE NIEDERMANN, skuespillerinde, f. 27.9.1880, d. 23.5.1967.

LOUIS SCHMIDT, redaktør, filmforfatter, f. 2.2.1885, d. 13.8.1952.

ELLEN GOTTSCHALCH, skuespillerinde, f. 2.5.1894.

AAGE GARDE, skuespiller, teaterdirektør, f. 18.3.1876, d. 14.9.1955.

ASTA NIELSEN, filmskuespillerinde, f. 11.9.1881.

ERLING STENSGÅRD, bibliotekar, filmforfatter, f. 17.5.1876, d. 9.2.1966.

NIELS SPRINGBORG, en vovehals, f. 3.6.1884, d. 2.8.1959.

GERDA CHRISTOPHERSEN, skuespillerinde, teaterdirektør, f. 1.3.1870, d. 13.3.1947.

LEO TSCHERNING, filminstruktør, f. 30.1.1880, d. 24.6.1914.

GERDA RING, skuespillerinde, sceneinstruktør, f. 11.5.1891.

INGOLF SCHANCHE, skuespiller, teaterchef, f. 13.6.1877, d. 15.4.1954.

GERDA TARNOW HENRIKSEN, danserinde, filmskuespillerinde, f. 16.2.1890.

Fænomenet Hermansen

De første rigtige biografteatre i Danmark – ét åbnedes i København 1904, et andet i Århus 1905 – kunne kun vise deres publikum nogle ganske små udenlandske film. En dansk produktion af film til biograferne opstod først fra begyndelsen af 1906. I februar dette år blev kong Christian den Niende begravet i Roskilde domkirke. Dansk films senere førstemand Ole Olsen, der havde fået bevilling til et filmteater i København i 1905, havde hurtigt indset, at der lå en forretning i ikke blot at fremvise de levende billeder, men også at fremstille dem til eget brug og videresalg. Han mødte derfor op med sit nyanskaffede optagelsesapparat i Roskilde ved majestættens jordefærd.

En anden filmfotograf, som troppede op ved samme lejlighed, var århusianeren Thomas S. Hermansen. Jydens apparat var dengang ikke på højde med Olsens lige ankomne franske model; men hvad værre var – den smarte københavnere havde forud for begivenheden sikret sig eneretten til at komme inden for afspærringen med sit kamera. Herinde stod nu den vordende generaldirektør for Nordisk Film og drejede på håndsvinget, mens Hermansen måtte nøjes med kig ind gennem vinduerne eller afstandsbilleder fra forskellige op-højede stader¹.

Det var første gang, de to konkurrenters veje krydsedes, men det blev ikke den sidste.

Hermansen havde allerede tidligere end Ole Olsen eksperimenteret med filmen. Således optog han i 1904 en lille film fra Århus sporvejes åbning. Han havde håbet på at kunne blive den første, der fik en biograf i sin hjemby, men det blev københavnere Constantin Philipsen, der kom først med sit Kosmorama i Guldsmedgade, åbnet 15. april 1905. Allerede året efter lykkedes det dog Hermansen at komme i gang, idet han lejede lokalerne i den sydlige del af Århus Teaters kompleks og her den 1. juli åbnede filmteatret Fotorama, det navn, der senere overførtes til det af Hermansen grundlagte filmproduktions-selskab.

Det er ubestrideligt, at det blev Ole Olsen, som skabte det afgørende gennembrud for dansk filmproduktion; men i stumfilmens barndom var det jyske Hollywood, som det foldede sig ud under Hermansens og andre gode jyders anstrengelser i Århus, en hård konkurrent for det ellers så mægtige Nordisk Films Kompagni.

Mænd fra bondelandet var de begge – Ole Olsen og Hermansen. I landsbyen Låsby mellem Århus og Silkeborg var der

i forrige århundrede en hel Hermansen-klan: Fire brødre med sønner og døtre. Men gårdejer Søren P. Hermansens Thomas var nok den, der blev bedst kendt uden for landsbyens kreds².

Som ung drog Thomas til U.S.A. og slog sig ned i Kalifornien. Han boede også en tid i Utah og sympatiserede siden da med mormonerne. Og her blandt de mange danske udvandrere mødte han også

Marie Nybo fra Ikast, som han siden giftede sig med.

Midt i 90'erne vendte den da knap 30-årige Hermansen hjem til Danmark og nedsatte sig som fotograf i Guldsmedgade i Århus. Foruden almindelig portrætfotografering udførte han panoramaer af byen, og med sin jyske pågåenhed lykkedes det ham i 1897 at få eneret på fotografering ved jyske dyrskuer. Ved landboforeninger-

Thomas S. Hermansen.

nes jubilæumsdyrskue i Vennelyst havde han bygget et stort, flot atelier på pladsen, og ombølget af det ry, han her skaffede sig, mødte han et par uger senere frem ved den store kapsejlsbuds på bugten og forevige næsten alle sejlerne dels liggende i havnen, dels pløjende saltvandet³. Nogle af billederne blev senere gengivet i det internationale sejlsportsblad »The Yachtsman«.

En annonce samme år oplyser, at Hermansen »fotograferer stuer med personer eller selskaber om aftenen såvel som om dagen ved magnesium«⁴. En tid lavede han fotografi-malerier: Små fotografier, ligegyldigt hvor ældede de var, blev reproduceret i stort format, »eksponeres over på en slags fotografisk lærred, hvorefter en kunstmaler, der er ansat i Hermansens atelier, lægger oliefarver på«⁵. Og aviserne kunne stadig melde om nyt fra denne tusindkunstner: Snart havde han fotograferet et kæmpelyn, der gik ned i nærheden af Store Torv, og snart præsenterede han ca. 100 prospekter fra Århus, udført i lystryk⁶. Der skulle ustandselig ske noget omkring Hermansen. Han havde et vågent øje for alle nye ideer og var derfor også en af Århus' allerførste bilister. Med sin Oldsmobile vakte han enorm opsigt på Strøget, men det hændte også, når han med sit køretøj bevægede sig ud på landevejen, at han skræmte et par heste, så de kørte i grøften med mand og vogn. I den anledning blev han f.eks. i 1902 skældt ud i avisen af forpagteren på Lyngballe-gård⁷.

Det var ikke underligt, at også filmen straks fra dens fremkomst måtte få tag i Hermansen. Efter forskellige eksperimen-

Marie Hermansen.

ter med små reportage- og naturoptagelser startede han i det tidlige forår 1906 en regulær filmindustrivirksomhed med det noget besværlige firmanavn Dansk Kino-Foto-Film-Industri til fremstilling af film, »som anvendes i Kosmoramaer«⁸. Ja, han regnede endog med i lighed med det verdenskendte Pathé Frères i Paris at kunne gøre det til en verdensindustri. Og så snart der nu inden for landets grænser skete noget med lidt bevægelse i, for han afsted i sin bil med optagelsesapparatet på skødet⁹.

Da Hermansen havde fået sit Fotorama at vise bl. a. sine egne film i, blev han

En Hermansen-film fra 1904, da den elektriske sporvej gennem Århus åbnedes. Premiere-sporvognen ses bag hestekøretøjet i Guldsmedgade.

hurtigt klar over, at biografdriften var noget, der kunne give flere penge end produktionen, navnlig hvis man selv havde flere biografer at benytte produktionen i. Han begyndte derfor at starte biografteatre ud over Jylland og Fyn og skabte dermed grundlaget for den stilling som biografkoncern, der blev karakteristisk for A/S Fotorama. Hermansen påtog sig at levere kinematografisk udstyr og lærred, montere biograflokaler og – naturligvis – udleje film, hvorfor han måtte supplere sine egne beskedne optagelser med importerede udenlandske film, navnlig fra Pathé Frères. Bevillingshaverne måtte herefter betale ham dels leje af inventar og apparatur, dels leje af film, ja, i visse tilfælde stod Hermansen endog som fremlejer af biograflokalet.

I Århus fik han allerede i efteråret 1906 herredømmet over endnu en biograf foruden Fotorama, idet daværende postekspe-

dient, senere postmester Johs. Hansen overdrog ham udnyttelsen af en bevilling, han havde fået til at drive biograf på Frederiksbjerg, og 11. november åbnede da Frederiksbjerg Biografteater på hjørnet af Bruunsgade og Jægergårdsgade. Ved nytårstid havde Hermansens Fotorama ikke mindre end 12 filialer, så nu havde direktøren mere at se til, end han selv kunne overkomme, og da det rent korrespondance- og bogholderimæssige ikke lå for ham – og heller aldrig kom til det – ansatte han en forretningsfører: Cykelhandler N. E. Jacobsen, Søndergade 30, der ligesom Hermansen hørte til byens automobilpionerer. Det blev Jacobsens opgave at søge afsat og forsendt de importerede små film, der dengang sammenstykkedes til biografernes halvtimes-forestillinger, senere strækkende sig til næsten en time. Film, der i længde varierede fra 40 meter til 295, udlejedes til uge-takster fra 7,20 kr.

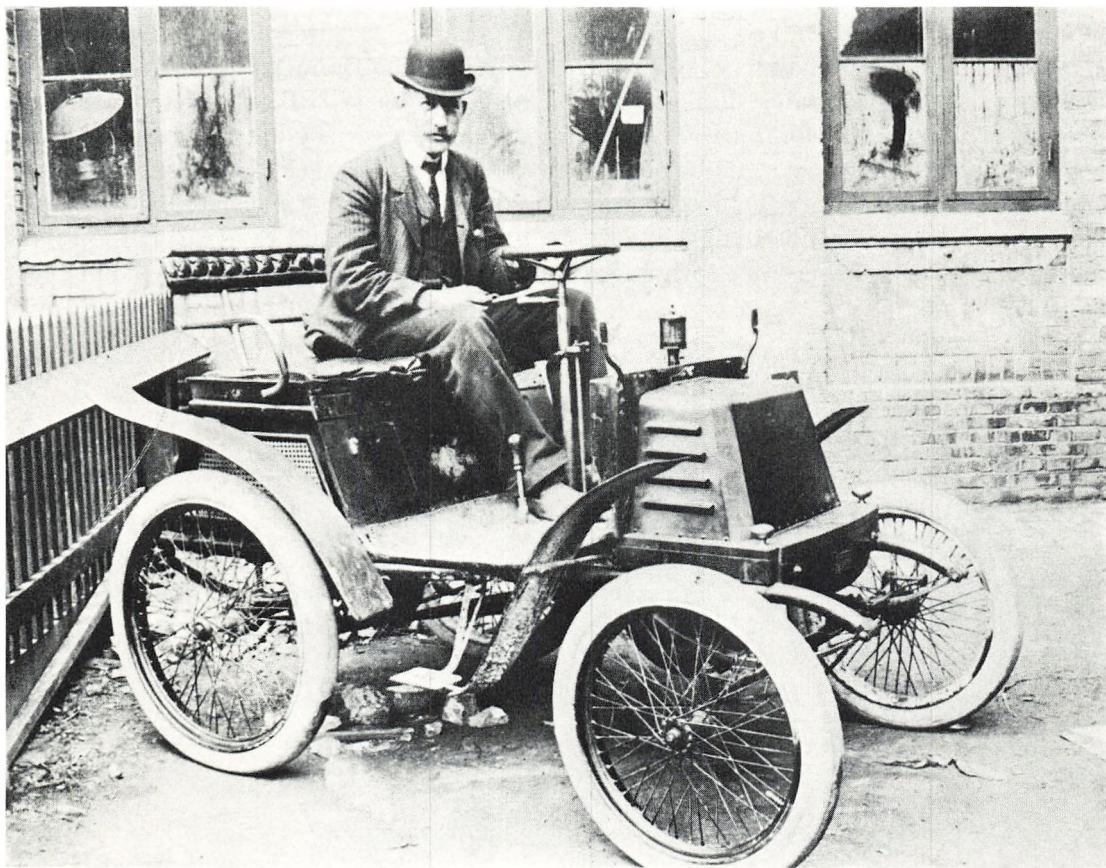
til 53,10. Der var mange emner at vælge iblandt: Ved vintertid, Tyrol, Jesu liv, Vanvittig af skinsyge, Lærerens sviptur, Skisport, Askepot¹⁰ o.s.v.

Hr. Julius Funder, Afholdshotellet i Kolding, ville gerne have sine »billeder« – i mange år det gængse udtryk for en film – så nye som muligt og fik derfor tilbudt, at han kunne få dem direkte fra fabrikken for 25 øre pr. meter, før Hermansen selv satte dem på sin plakat, eller »på anden hånd« for 20 øre pr. meter. Han kunne da

med lethed imødegå sin konkurrent, forsikrede Hermansen¹¹. Og H. P. Nielsen i Nykøbing M. fik tilbudt et program på mindst 500 meter for 40 kr.¹².

De folk, Hermansen havde med at gøre, var ikke lige kyndige i at behandle film. Af og til måtte hans tekniske hjælper, Mortensen, ud for at give dem et kursus, og det hændte, at de fik en skriftlig overhaling.

– Jeg har ikke i den tid, jeg har udlejet film, set noget tilsvarende griseri, skrev Jacobsen således på firmaets vegne til Jul.

Hermansens første forretningsfører, N. E. Jacobsen, fotograferet i sin bil – en af de første i Århus – i århundredets begyndelse.

Nielsen i Ålborg efter dennes returnering af en film. – Jeg har måttet klippe store stykker af. De har formodentlig fået en ny operatør. De bedes meddele ham, at han må være omhyggelig!¹³

Med garver Schou i Fredericia havde man kvaler med betalingen og truede med sagfører. »Vi har forsøgt at ringe op, men ikke kunnet opnå samtale. Deres hele fremgangsmåde forstår jeg ikke,« skrev Hermansen.

I Hermansens korrespondance dukker ret hurtigt et navn op, som senere skulle få sin særlige betydning for Hermansen selv og for dansk film: Frede Skaarup. Dengang var »Kjøbmand F. Skaarup, Ringkøbing« blot en sølle filmlejer hos Århusfirmaet. Han fik i foråret 1907 denne besked derfra: »Jeg må nødvendigvis kræve leje af programmet, De første gang fik hos mig. De har haft dette liggende fra 20/1 til 21/2, og 50 kr. er jo en forholdsvis billig leje«¹⁴.

Senere, da Skaarup ønsker »bedre billeder«, svares der ham, at det kan han godt få, hvis han vil give 50 kr., men han må ikke beholde billederne så længe, som han gør. 14 dage for den pris kan man sandelig ikke være tjent med. Højst 10 dage! Ligeledes må hr. Skaarup pakke filmen ind i papir, inden den kommer i blikæskan til returnering¹⁵.

I oktober skylder Skaarup sin leverandør 627,75 kr. og anmodes om et afdrag på 300 kr. – et beløb, der ganske vist ikke kunne fylde meget, når Hermansen netop da fablede om, at han skulle bruge 300.000 kr. til en 1. klasses fabrik, baseret på salg både til Danmark og udlandet. Størhedsdrømmene var opstået, efter at han sammen med sagførerfuldmægtig Hugo Schmidt fra firmaet Christensen & Jensen (som skulle hjælpe med at skaffe kapital) havde aflagt besøg i Paris hos Pathé Frères og derefter i London, hvor de »kom i forbindelse med et fint Londonfirma«¹⁶.

Levende Billeder i Theaterbygningen
Søndag den 8de Juli.
Nyt stort Program.
Forestilling hver Time fra Kl. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 8½, 9, 9½, 10½.
 (5478)

Fotoramas annonce
 fra 7. juli 1906.

Økonomisk var det gået fint for Hermansen. I 1907 kunne han dels købe den ejendom på hjørnet af Guldsmædgade og Nørreallé, hvor han havde sin virksomhed, af fhv. kunstdrejer, nu grosserer i København, J. E. Langermann, for 142.000 kr., dels anskaffe sig en ny rød bil med 16 hestes kraft¹⁷. Men det kneb for ham at holde orden og system i forretningerne, og mens hans sagførere arbejdede med at skaffe kapital til det større fremstød for filmproduktionen, var Hermansen samtidig inde på tanken om at afhænde den besværlige del af virksomheden til en driftig mand. En sådan fandt han i den idé- og initiativrige »Kiosk-Hansen«, den før nævnte dengang 45-årige postekspedient Johs. Hansen, som i 1900 havde oprettet Århus Kioskselskab. Den 19. nov. 1907 skrev Hermansen til »direktør Hansen«:

»Ifølge behagelig samtale fremsender jeg hermed en oversigt over mine forskellige biografteatre og min forretning i udlejning af films, hvoraf De vil se, at forretningens indtægt for i år vil andrage mindst 107.000 kr., medens mine forskellige aktiver udgør 68.600 kr. Desuden står forretningen overfor en tilgang af en del nye kunder, der ikke er medregnet her, f.eks. Galten, Tørring, Fanø, Esbjerg, Hornum, Ørting. Jeg tillader mig at tilbyde Dem forretningen med samtlige aktiver for en kontant købesum af 100.000 kr. samt på vilkår af 10 pct. af overskuddet, når dette første gang i et regnskabsår bliver 125.000 kr. i netto indtægt. Grunden til, at jeg vil sælge, er den, at jeg ønsker at starte en fabrik for levende billeder.

Med højagtelse
Thomas S. Hermansen.«

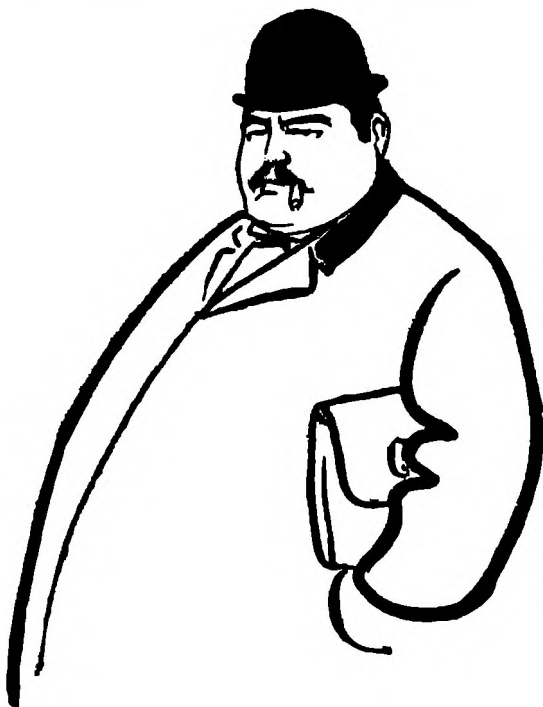
Hansen var ikke sen til at sætte sig i bevægelse. Han løb rundt til sine bekendte blandt byens matadorer for at få startet et aktieselskab, der kunne overtage og fortsætte Hermansens biografteatre og udlejningsforretninger. Og den 4. januar 1908

kunne Hansen på hotel Royal sole sig i en kreds af honoratiores, der, inden man skiltes, havde tiltrådt hans forslag om at danne et selskab med en aktiekapital på 125.000 kr.; 95.000 kr. skulle indbetales af aktionærerne, som desuden skulle forsyne Hermansen med aktier for 25.000 som delvis betaling, og Kiosk-Hansen skulle have aktier for 5000 kr. for »hans medvirken ved selskabets tilblivelse og afståelse af de ham håndgivne værdier og rettigheder.«¹⁸. Ud over de 25.000 kr. i aktierne fik Hermansen 75.000 kr. kontant. Men aktierne fik han mest glæde af – siden hen.

14 dage efter det stiftende møde holdtes den første generalforsamling. Blandt aktionærerne, i hvis kreds man fandt konsulerne Viggo L. Rahr, Chr. G. Hansen, E. Bergmann og M. P. Drescher, murermester Magnus Nielsen, tandlæge Fr. Sørensen og købmand H. Gjelstrup med flere kendte borgere, valgtes som den første bestyrelse: konsul M. P. Drescher (formand), postekspedient Johs. Hansen (næstformand), konsul E. Bergmann, købmand Mikael Johansen og overretssagfører Otto Gulmann. Til ære for ideernes mand lod man foretagendet få navnet »Aktieselskabet Thomas S. Hermansen«.

Og Tho-o-mas (med langt, spidst o, som det udtaltes siden Amerika-tiden) følte sig lettet. Selskabet overtog hans to nærmeste medarbejdere, N. E. Jacobsen og S. Hansen. Og så kunne Hermansen hellige sig sin hobby: Fotograferingen og filmoptagelserne. Det passede ham bedst at være sig selv.

Han var noget af en enspænder, ofte uligevægtig og vanskelig at samarbejde med. En karakteristik af en af hans far-

Århus-sagføreren Hugo Schmidt, som var med i Hermansens første filmproduktionsplaner.

brødre som »en lille kvik mand, der gerne ville gøre en handel, og som ikke var bange for at have en anden mening end den, der var almindelig på bjerget«¹⁹, passer også på Thomas Hermansen. Ofte lå han i strid og processer. I 1907–08 havde han anlagt sag mod sin fhv. medhjælper og kollega Nolken Petersen og fotograf C. Th. Møller i anledning af, at de i en annonce havde skrevet om »smudskonkurrence« og »spekulations-humbug«, men Hermansen kunne ikke bevise, at det var ham, der var sigtet til. Og en ung dame, der skulle bevidne, hvad der var sagt mellem parterne, nægtede at beedige sit udsagn, fordi

hun var adventist! *Hun* fik desårsag en bøde på 10 kr., og Hermansen fik lamperøg²⁰. Nogle år senere førte han proces mod cykelfabrikant Brems i Viborg, hos hvem han i 1907 lejede lokale til biograf, men derefter nægtede at benytte lokalet under påberåbelse af, at det ikke var forskriftsmæssigt. Hermansen blev dømt til at betale over 12.000 kr. i skyldig leje, men nægtede at udrede pengene, hvorefter Brems gjorde udlæg i Hermansens møbler og effekter. Sagen gik helt til højesteret, hvor Hermansen fik nedsat det beløb, han skulle af med, til 10.000 kr.²¹. Dette eksempel på Hermansens stædighed kunne suppleres med mange andre.

Denne stædighed, som også hurtigt bragte ham i konflikt med hans eget selskab, var dog samtidig hans styrke, når han var ude for at lave sine film. Der fortælles en historie om, hvordan han en dag stak til Berlin for at filme kejser Wilhelm og hans seks sønner ved en parademarch foran Brandenburger Tor og banede sig vej gennem en hær af pikkelhuer helt frem til »der Kaiser«. Politiet og militæret troede, det var en gal mand – men Tho-o-mas fik sine billeder²².

Da kong Frederik den 8. i sommeren 1908 var på en præsentationsrejse gennem Jylland, drog Hermansen til Ringkøbing og havde en journalist med sig. – Med jernbanen varer turen 6 timer, men Hermansens lille 16-hestes kan nøjes med ca. den halve tid, fortæller den imponerede bladmand. Vi kørte fra Århus ved 7-tiden og var i Ringkøbing kl. 10½.

Og det var ikke det eneste, der imponerede ham: Hermansen var straks på stikkerne med sit apparat. Men i sidste øje-

blik, da alle andre fotografer havde stillet sig op uden for banegården, smuttede han ind på perronen og drejede modtagelsen på 3-4 alens afstand²³.

Naturligvis kunne hindringerne være så store, at selv Hermansen ikke kunne trænge igennem dem. Hermansen optog samme år en række billeder på Horsens-egnen. Han ville også filme tugthuset, men inspektøren forlangte en skriftlig bemyndigelse fra Hans Excellence justitsministeren. Denne hed Alberti og blev desværre forhindret i at udstede tilladelsen ved selv at komme bag tremmerne lige netop i de dage²⁴.

Selvfølgelig forsynedes Hermansens eget Fotorama lige fra dets åbning i 1906 løbende med lokale filmreportager, således i løbet af den første måned bl. a.: Besøg af skoleskibet »Georg Stage« på Århusbugten. – Det borgerlige skydeselskabs kongeskydning. – Væddeløbene på Skejby mark.

– Et islandsk besøg i Århus. – Søndagens arbejderfest med procession. – Et kongebesøg (i anledning af Katedralskolens indvielse af en nybygning). Den sidste er en af de få lokalhistoriske optagelser, der endnu eksisterer.

Kort efter åbningen af Fotorama-teatret havde bladene i Århus en stor annonce, hvori indholdet af hver enkelt film i det sammensatte program blev beskrevet udførligt. Her vistes også en film »Fra Marselisborg«, hvorom der oplyses: »Vi er først ved hønseriet uden for Marselisborggården, hvor forpagterens frue fodrer hønseene. Duerne flager omkring hende, og en hund jager gæssene på flugt. Billedet skifter, og man ser Magdalenemøllen, hvor nogle drenge leger i mergelgravens lave vand. Dernæst ser man det lille vandfald ved Varna nær ved stranden. Et par arbejdere kommer gående. De føler sig tørstige og fylder deres flasker ved miniaturevand-

Fotorama i teaterbygningen havde i de første år af sin levetid indgang fra Kannikegade, som det ses på dette billede. Fra venstre ses filmoperatør Axel Hellov, pianisten Sofus Nielsen og kontrollør Poul Baastrup.

Den 1. april 1908
filmede Hermansen
Hans Broges begravelse fra
domkirken. Udenfor
måtte hjelmklædte betjente
holde orden
på de mange nysgerrige,
her i den smalle Bispegade
mellem Hotel Royal og
Nationalbanken.

faldet og slukker deres tørst. Til sidst ser man Kalundborgdamperen, der sejler ind i Århus havn»²⁵.

Samme sommer vistes også en tur med skovbådene til Marselisborg skov med afgang fra havnen, hvor man ser Århus Kul-kompagnis damper »Allan« under losning, ankomst til Varna, folkelivet her en søndag eftermiddag, ligeledes ved Frederikshøj og Friheden, billeder fra Thorsmølle, Hørhaven og Ørnereden, Husmoderskolen på udflugt og endelig billeder fra Moesgaard²⁶.

Som de lokale billeder dengang morede publikum meget, kan man i dag kun ærgre sig over, at man ikke har bevaret disse optagelser fra steder i Århus, som nu er totalt forandret.

Mange tusinde meter film af livet i Århus gled i disse filmens tidligste år ind i

Hermansens kasse: Han foretog en tur gennem Frederiksbjerg – den nye bydel – og viste resultatet allerede samme aften²⁷. Han mødte ved vintertid med sin kine-matograf både i Sandgraven og Mølle-engen for på skøjtebanerne at forevige »Århusianerne på glatis«²⁸. Og når byens tre dragonskadroner kl. 6 morgen med klingende spil drog gennem gaderne for at gå ombord i damperne »Hengest« og »Constantin«, der ventede ved Toldboden, så stod den altid vågne filmfotograf og drejede det hele ind i sit apparat²⁹.

Men så skulle han også bagefter skynde sig hen på hotel Royal og drikke sin formiddagskaffe. Her var han en temmelig fast kunde. Og han kom helst så tidligt, at han kunne beslaglægge alle aviserne, som han satte sig ovenpå og derefter fremtog en for en, for efter gennemlæsningen

at kyle dem tilbage på avisbordet. Hermansen spiste i det hele taget meget ude. Det sagdes, at man i hans hjem ikke lavede andet end spejlæg. Hans kone var langt mere interesseret i hjemmets møblering. Hun gik på auktioner og købte et væld af møbler, porcellæn og nips m.m. og viste med stolthed sit ny »mo-o-gestel« frem til hvem, der havde lyst at se det.

I stuerne i Guldmedgade stod udstopede ræve og stirrede på den fremmede med deres glasøjne. Hermansen holdt ræve i gården, hvor de havde deres bure og løbebroer oven på skurene. Også ugler var en tid husdyr hos ham. Han var ivrig jæger og nedlagde som sådan mange ræve. En gang, da han i Brabrand, hvor han i nogle år ejede direktør Rømers tidligere villa, gik og skød krager, spurgte man ham, om det var foder til rævene. – Nej, det er de s'gu for kræsne til, dem spiser Marie! lød svaret.

Marie var økonomen. Hun administrerede formuen og gav Tho-o-mas, hvad han behøvede i lomme penge. En dag skulle han med nogle venner på jagt i Låsby og havde fået 10 kr. til et nyt jagtkort. – »Men hvor møj koster sådden et kort?« spurgte Marie, idet hun stak hovedet ind i bilen til de andre. – »4 kroner«, lød svaret. – »Tho-o-mas, Tho-o-mas, så har du snydt mig igjen«, jamrede hun, mens bilen kørte afsted.

Når den statelige fru Hermansen – næsten et hoved højere end manden – kom

kørende med Thomas i den åbne bil til væddeløbene på Skejby mark i sine fantasirige, for ikke at sige fantastiske, kostumer som f.eks. hvid silkekjole med påmalede bøgegrene, ofrede »Århus-Posten«s reporter flere linier på hendes toilette end på grevinde Mogens Frijs's³⁰. Hun besad også – ifølge gemalens udsagn – en hugormefarvet silkekjole, hvordan den så ellers har taget sig ud. Og så holdt hun af at medvirke som statist i det high life, der udfoldede sig i gemalens filmdramaer, da han fra naturbillederne gik over til handlingsfilm. Gennem mange år huskedes i Århus disse linier fra en Vennelystvise:

Fru Hermansen som filmino
er byens den skønneste kvino.
Hun går som hun dansed' på lino
i tyll og i hermelino³¹.

Næst Marie var hunden Hektor (eller Hiktør, som han kaldtes i familien) Hermansens trofasteste ven, og den ledsagede ham ofte ved filmoptagelserne. Men skete der noget meget interessant, hændte det, at den rejste sig så pludseligt fra sin liggende position ved Hermansens fødder, at optagelsesapparatet vaklede på sit trebenede stativ. På den måde ødelagde den mange meter film for ham. Og så skældte han den ud med sit yndlingsudtryk:

– Din forbandede hugorm.

Et direktør-fund i aftentoget

Bestyrelsen for det nye »konsulernes aktieselskab« havde i de første måneder af 1908 nok at gøre med at udrede forholdene i Hermansens rodebutik og få overført hans bevillinger og rettigheder. Man fik snart indtryk af, at forretningen ikke var den guldgrube, aktionærerne havde fået stillet

i udsigt – og som den siden hen skulle blive. I virkeligheden var kun Fotorama i Århus en lukrativ biograf. Skulle selskabet kunne trives, måtte man snarest finde en direktør til afløsning af Hermansen og dennes nærmeste medarbejdere, der efterhånden blev afskediget, og af hvilke N. E. Jacobsen, som nok kendte mest til sagerne, rejste til Kolding og blev leder af en nystartet konkurrerende udlejningsforretning, Filmcentralen, startet og finansieret af »Kolding Avis«' redaktør, Bertel Møller.

Det blev påny Kiosk-Hansen, som bragte sagen ud af dødvandet, idet han fandt den rigtige leder. Som postmand hørte han dengang til de »bevægelige«, det vil sige, at han rejste med postbanevognene, og under en sådan tur faldt han en forårsaften i 1908 i toget mellem Silkeborg og Skjern i snak med en yngre mand, som viste sig at kende lidt til problembarnet Hermansen. Manden præsenterede sig som Skaarup fra Ringkøbing, på vej hjem fra en forretningsrejse til Arden. Skaarup udbredte sig om filmen og dens muligheder, og da Hansen havde hørt lidt på ham, sagde han: – Det var da en voldsom interesse, De har for *det*. Kunne De måske tænke Dem at blive direktør for et filmselskab?¹

Nu kom der liv i den ellers flegmatiske købmand med de tunge øjenlåg. Han var sandt at sige ude efter et job, eftersom han

Kiosk-Hansen, fotograferet i sin postmesteruniform.

nylig var gået fallit som købmand. Det endte med, at de to herrer blev sammen i Skjern om aftenen og snakkede film på hotellet næsten hele natten. Og næste dag – det var en søndag – tog de til Ringkøbing og besøgte Skaarups biograf.

I Ringkøbing havde Frede Skaarup 22 år gammel i 1903 startet en købmandsforretning. Samtidig optrådte han som byens forlystelsesråd, der arrangerede dilettantkomedier og sportsfester, og da filmen begyndte at gøre sig gældende, opførte han et biografteater, d.v.s. et træskur, som kunne rumme 100 tilskuere, og som med gasmotor og dynamo til drift af foreviseren kostede 2.000 kr.

Men på Hotel Ringkøbing spillede Skaarup mere l'hombre med den lille bys glade storborgere end godt var for købmandsforretningens trivsel² – og var som sagt en ruineret mand, da Kiosk-Hansen pludselig dukkede op og gav ham nyt mod. De to aftalte, at Skaarup skulle sende en ansøgning til aktieselskabet, og kort efter kom han til Århus. Om natten sov han på Hansens sofa, og om dagen vandrede Hansen med ham rundt til bestyrelsesmedlemmerne og præsenterede sit fund. Det endte med, at Skaarup blev antaget til tiltrædelse 1. juli 1908 for en årlig gage på 3.000 kr. plus tantieme, fastsat det første år efter generalforsamlingens bestemmelse.

Der gik kun få måneder, før der var fremgang at mærke for alle firmaets forretninger. I de beskedne kontorlokaler, der lå oven over Fotorama-teatret, men nu ret hurtigt flyttedes til Bruun & Sørensens bygning på den anden side af gaden, sad Skaarup og arbejdede til sent på aftenen, altid i skjorteærmer (hans skjorteærmer

Frede Skaarup.

blev med tiden historisk berømte!)³. Til jul gav bestyrelsen ham forskud på tantiemen; den og gagen kunne ikke blive til fulde 500 kr. for en måned, men man flottede sig og gav ham det runde beløb.

På vej hjem til sin lejlighed i Sct. Pauls gade traf han i sporvognen skuespiller Gunnar Helsingreen, der boede i Odensegade.* De to skulle i de næste år komme til at arbejde meget sammen. Fuldt af stolt-

* Gunnar Helsingreen var født 1880 i Søndergade 36 i Århus, hvor hans forældre boede i de år, teaterdirektør Albert Helsingreens selskab spillede fortrinsvis på det gamle teater i Kannikegade.

Bygningen i Kannikgade, hvor A/S Fotorama havde kontor i karnappen i 1909-11. Her residerer nu firmaet Bruun & Sørensen.

hed trak Skaarup sin »plovmand« frem og viste den til Helsengreen⁴. Det skete også tit, at Skaarup på hjemturen om aftenen stod af sporvognen ved Jægergårdsgade for at kigge ind i »Biografteatret« og se, hvor meget der var i kassen.

Endte Skaarups arbejdsdag sent, så begyndte den til gengæld også sjældent før ved 12-tiden. Fra sit egetræsskrivebord i tårnet på Bruun & Sørensens ejendom sad

han nu og spandt et net ud over landet, idet han fortsatte i Hermansens spor med at samle på biografer. Han skrev så breve til alle biograferne – hundreder af håndskrevne personlige breve efter recepten: Kære Petersen! Vi må se at tjene noget til at forsørge kone og børn med, ikke sandt? Nu skal De høre: Jeg har lige fået en glimrende film, der passer for Dem o. s. v. Han kunne også fra sit vindue stå og se, hvor mange der gik ind og ud af Fotorama på den anden side af gaden. En dag opdagede han pludselig, at der slog røg ud – og kort efter susede brandvæsenet frem. Det gjorde et så stærkt indtryk på Skaarup, at han stod og græd⁵.

Trods den voldsomme konkurrence i filmudlejningen kunne A/S Ths. Herman- sen allerede i marts 1909 vedtage et ud- bytte til aktionærerne på 10 procent. Og i årets løb gav Filmcentralen i Kolding op over for konkurrencen fra århusianerne, der købte Filmcentralens lager på favo- rable betingelser. N. E. Jacobsen vendte tilbage til Århus og ansattes i forsendelses- afdelingen for 2.500 kr. om året mod løfte om ikke at beskæftige sig på anden måde med film i 10 år⁶.

Skaarups opkøb af biografteatre, der be- virkede, at hans selskab – senere A/S Foto- rama, som man tog navneforandring til i 1910 – kom til at beherske en stor del af den danske filmteater-verden (bl. a. i tre årtier alle de århusianske billedteatre), gjorde ikke den nye filmkonge populær hos kollegaer og konkurrenter. Han blev i åre- nes løb udsat for svære angreb fra bran- chens folk.

Karakteristisk var således den krig, der udkæmpedes i Horsens i 1912⁷. I denne by

var der tre biografer, hvoraf den ene ejedes af M. Petersen, der i et par år havde lejet sine film hos Skaarup og betalt 25 pct. af billetsalget, ca. 10.000 kr. om året. Men sommeren 1911 lod man ham fra Århus vide, at man nu ville have to kunder i hver større by. Petersen protesterede, men straks efter viste det sig, at Skaarup havde startet et datterselskab til drift af sine biografer, A/S Regina, og at dette selskab havde forpagtet byens biograf nr. 2. Nu var man i stand til at konkurrere både hr. Petersen og den tredje biografmand i byen, A. Jensen Sommer, ud, idet Skaarups teater mødte med nyt heltimesprogram to gange om ugen plus flere ekstranumre.

Petersen forsøgte godt nok at tage revanche ved at sætte »syngende film« på programmet og avertere: »Eneste billedteater i verden med opera« til en entré af 35 øre + 5 øre for program.

Men Skaarup forøgede så sit program til 2 timer. Fuld af forargelse meddeler hr. Sommer i »Kino-Bladet«⁸, at da Skaarup nu kører programmer på 15–1600 meter, kan de andre ikke holde deres program en hel uge, som de er vant til. Ydermere bruger Skaarup »en halv alen lange annoncer hver dag i byens fire dagblade«, overdænger byen med tryksager og giver dens honoratiores frikort til separatforestillinger.

»Regina-selskabet har,« skriver »Kino-Bladet«, »gjort sig til opgave at købe alt, hvad der bliver til fals af biografteatre, selv om det går ud over Fotoramas bedste lejere.«

Men i næste nummer af »Kino-Bladet« havde Skaarup den dristighed at indrykke en kæmpeannonce, der fyldte hele bladets forside, og hvori det hed:

Skaarups unge »højre hånd«, E. Schnedler-Sørensen.

»I Horsens foreligger der bevis for, at det teater, som vi har leverance til, er det, som det store publikum besøger.

Vi påtager os at oparbejde ethvert teater.«

Skaarup vidste godt, at han var hadet og frygtet – og prøvede at afbøde det ved at invitere biografejerne til kæmpemiddage, hvor vinen og højstemte taler flød. Det gik så vidt i striden om ham, at en gruppe bevillingshavere dannede en forening, hvis medlemmer forpligtede sig til ikke at leje hos det aggressive Århusfirma.

**Landsudstillingens
Fotorama.**

**I Dag Premiere paa
Aarhus Teaters
Skuespillere**

i syngende og talende levende Billeder.

Skuespiller Alfred Cohn
i en af sine Glansroller:
**„Per Søwren“ i Livet
paa Hegnsgaard,**
samt (4827)

Skuespiller Anker Krøtz
med Assistance
af Fru Helsingreen:
**Til Pinse, naar Skoven
bli'r rigtig grøn**
samt øvrige nye Program.

Første Gang i Danmark.

En annonce fra landsudstillingens biograf, som viste de første »syngende billeder« med århusianske skuespillere.

Men denne forening fik dog ikke flere medlemmer, end de kunne tælles på een hånd, og døde meget snart ganske stille⁹.

Også i Norge startede Skaarup biograf-teatre og udlejede film, og det gik så godt, at man 1. januar 1911 kunne lægge et filialkontor i Norges hovedstad med frk. Kirsten Jensen (senere fru Berg) fra Århus som leder.

Allerede inden Skaarup kom til Århus, havde Hermansen været inde på tanken om foruden sine reportager og naturfilm at optage små handlingsfilm. En enkelt, der blev lavet i Vennelyst, var en ægte-skabsscene med en mand, spillet af skuespilleren Aage Schmidt, der kommer hjem i løftet stemning og modtages af sin vrede kone, hvorpå han – og det var filmens clou – rettede en sifonstråle mod sin hede pande!¹⁰

I maj 1908 skriver det nystiftede aktieselskabs inspektør Peter Christensen til skuespiller Schiøler-Linck i København:

»Af Deres hertil indsendte filmsmanuskript »Forbrydernatur« kan vi benytte en del og tilbyder Dem 25 kr. derfor. Lystspil, som vi kan benytte fuldt ud efter manuskriptet, byder vi Dem 35 kr. for. For så vidt De vil afhænde det alt indsendte manuskript for den anførte betaling, bedes De meddele os det, ligesom vi vil sætte pris på at modtage Deres manuskripter, når der deri findes nye ideer«¹¹.

Skaarup gjorde dog ikke noget for at realisere en større filmproduktion. Men i februar 1909 ansatte han i sit firma den kun 23-årige E. Schnedler-Sørensen, en opvakt filmentusiast, der senere skulle blive en fremtrædende instruktør i den stumme kunst. Ham var det, der satte gang i den århusianske produktion af rigtige handlingsfilm. Schnedler-Sørensen havde i forvejen været ude på en provins-tourné for hoffotograf Elfelt med levende billeder. Det var dengang, han oplevede, at lyset kun eet sted svigtede ham, og det var i Mørke! På denne tourné kom han også til Ringkøbing og viste sine billeder hos Skaarup, og da siden ringkøbingenserne opslugt

sine teltpæle i Århus, sendte han bud efter den unge mand som sin medhjælper, først som rejsende filmagent og bogholder til 2.000 kr. om året¹².

Under landsudstillingen i 1909 fik Schnedler-Sørensen Skaarup med ud på Århusbugten i en båd for at filme en ballons fart fra udstillingsterrænet til Mols. Resultatet skulle vises samme aften i Fotorama. Men det kneb med at få filmen færdig, og man greb da til den udvej at tørre filmen over en kakkellovn i biografens kelder. Det skulle man aldrig have gjort. Filmen kogte og sydede, billedernes konturer løb ud i eet, og resultatet blev sådan, at filmen kun blev vist een gang¹³.

Heller ikke den biograf, Skaarup åbnede på landsudstillingens terræn, blev nogen succes. Folk kom ikke på udstillingen for at se, hvad de lige så godt kunne se inde i byen, og resolut lavede Skaarup derfor lokalet om til dansesalonen »Valmuen«.

Inden man lukkede udstillings-biografen havde man dog nået at præsentere en ny sensation: Århusianske skuespillere i syngende film. Allerede Hermansen havde eksperimenteret med at vise »syngende billeder«. »Ved et sindrigt system af elektrisk ledning er der bragt forbindelse til veje mellem kinematografen og grammofonen, og på særdeles snild måde kan samvirkningen reguleres«, oplyste pressen¹⁴. Man hørte Caruso og et stort kor i operaen »Aïda«, og senere fulgte operaen »Faust«. Men den slags måtte jo også kunne laves med lokale kræfter, selv om det ikke ligefrem blev operaer!

En aften i 1909 efter teatertid tog Skaarup og Gunnar Helsingreen ud til Skaarup, hvor Helsingreens kone Martha og

skuespiller Anker Kreutz indstuderede Fotoramas første syngende og talende »billeder«. Grammofonen stod ved siden af dem på et bord og gentog atter og atter deres indsungne tekster, det var »Til pinse, når skoven bli'r rigtig grøn«, mens de to øvede sig i at danse og mime i takt til sangen. Til sidst bankede beboerne nedenunder i loftet. Dagen efter tog de to medvirkende, iført bondedragter, sammen med Skaarup og Helsingreen og en fotograf ud til Tranbjerg kro, og her blev filmen optaget, men der måtte synges og danses adskillige gange, før resultatet blev godt¹⁵.

Senere optrådte i syngende film Alfred Cohn som Per Søvren i »Livet på Hegngård« og Gunnar Helsingreen selv med visen »Kender du Rikke«¹⁶.

Og dette var forløberne til den første rigtige århusianske spillefilm.

A/S Fotoramas bomærke.

Danmarkshistorien i levende billeder

Det var Schnedler-Sørensen, der i sommeren 1909 fik Skaarup overtalt til at lade fremstille en film med rigtig handling under medvirken af lokale skuespillere. Schnedler-Sørensen skrev selv manuskriptet over H. P. Holsts digt fra krigen i 1848, »Den lille hornblæser«, og filmen fik samme navn. Noget atelier til optagelserne havde man ikke, men i klubben Polyhymnias gård og have i Kannikegade – nu »Aarhus Stiftstidende«s ejendom – fik man lov til at opstille dekorationer, i hvilke man så under åben himmel optog de »indendørs« scener, mens naturens eget store »atelier« var scene for de større krigs-givenheder i stykket.

Skaarup var ikke så lidt betænkelig, da han så, hvor meget der skulle ske i denne film, som kun i yderst begrænset omfang fulgte Holsts forlæg. Godt nok startede man i det lille hjem i Nyboder, men her indførtes allerede andre personer end digtets: Bådsmand Kruse har i filmen to brodersønner, hvoraf den ene er ædel, den anden en skurk, som oven i købet vil rane sin broders kæreste. Sidstnævnte går med i krigen som sygeplejerske, skurken som journalist, og alle de andre som aktive krigsdeltagere! »Den lille hornblæser« Christian, Kruses søn, hører i en krohave en spion, som – da han tager det falske skæg af – viser sig at være drengens skurk-agtige fætter, sælge en plan over danskernes stilling til en tysk officer. Selv er Christian

på vej gennem tyskernes linier med en depeche. Han forfølges og skydes i benet af tyskerne, men reddes af tre danske dragoner. Efter en kamp i skanserne bringes han til lazarettet, møder her sin søster sygeplejersken og ser spionen bringes ind som fange. Den brave soldat Jens Daglykke, som er drengens gode ven, skal bevogte spionen, men drikker for meget og falder i søvn. Da spionen så vil flygte, hindrer Christian ham deri, men må tilsidst skyde ham. Og så slutter det hele med hjemkomst – både for filmens hovedpersoner og for tropperne, minus bådsmand Kruse, som er faldet ved Eckernförde.

Det så ud til at blive en grumme lang film. Ganske vist var man vant til i filmens barndom at kunne afvikle et helt livs historie på en halv snes minutter, men dette her krævede mange scener, syntes Skaarup.

Det *blev* da også den længste film, der endnu var optaget i Danmark. Ole Olsens længste film indtil dette tidspunkt var på 348 meter, og selv Pathé Frères' »store« stykke med Sarah Bernhardt som Kame-liadamen var kun på ca. 300 meter, mens »Den lille hornblæser« blev på 380 meter, så dens spilletid var på over 20 minutter.

Til drengerollen udvalgte man den unge, spinkle skuespillerinde Christel Holch – senere gift med teatrets direktør Jacob Jacobsen – og det blev begyndelsen til hendes filmkarriere, som både i Århus og København supplerede hendes succeser

Scene fra »Den lille hornblæser«, optaget på de gamle skydevolde ved stranden i Risskov. Den sårede hornblæser (Christel Holch) løftes af Jens Daglykke (Gunnar Helsingreen) og opmuntrer de danske soldater ved at blæse »Dansen har sejer vunden«.

på de skrå brædder. Hun gjorde sig så godt i uniformen, at hun i sæsonen 1910-11 også fik overdraget hornblæserens rolle i teatrets opsætning af »Landsoldaten«. Og da hun nogle år senere med sin mand flyttede til København, hørte hun ofte folk sige, hvor hun gik: »Der kommer den lille hornblæser«.

Omkring sig i filmen havde hun sine kolleger fra scenen på Bispetorvet, og ved kameraet stod datidens bedste filmfotograf

Alfred Lind, oprindelig snedkersvend, siden hen skaberen af talrige film i Svejts, Frankrig og navnlig Italien. Han havde dengang været på en Lapland-rejse for Ole Olsen, som han hurtigt var blevet uenig med, og havde så optaget nogle små film i København, bl. a. én om hovedstadens havn med en prægtig solnedgang, der rørte Skaarup, så han sendte bud efter Lind.

Det var unægtelig primitive forhold, der arbejdedes under. Dekorationerne i Poly-

Frede Skaarup i sin første filmrolle som feltlægen, der bøjer sig over den sårede lille hornblæser. Han bærer Røde Korsmærke, skønt dette ikke var taget i brug i Treårskrigen!

hymnias gård var af teatermaler Emil Poulsens assistent, Ludvig Steensen, for 8 kr. pr. stk. malet på tykt indpakningspapir, der sattes på trærammerne med tegnestifter, så når det blot luftede lidt, bevægede stuevæggene sig. Til stuedekorationerne skulle man jo også have et gulv. Det fik man på den måde, at man i et af de nærliggende hoteller lånte en del bordplader, som man lagde sammen¹.

Nu viste det sig, at dekorationernes størrelser var helt forkerte til det, optagelseskameraet kunne indfange. Man havde lavet dem 7-8 meter brede og kun 2 meter

høje, men et sådant panorama kunne Lind ikke fotografere. Dekorationerne skulle, sagde han, være 4 meter brede og 3 meter høje².

Og så flyttede man ellers sceneriet rundt inden for den rummelige gårdsplads. Påmønstringen af de krigsfrivillige foregik således med plankeværket mod Ågade som baggrund; over dette sås Stampes klædefabrik på den anden side af det nu forsvundne åløb.

Belysningen af dekorationerne måtte solen sørge for. Så snart den forsvandt, blev der pause i optagelserne, og så gik man

over gaden til Rozzis café på Bispetorvet og drak kaffe – eller hvad andet godt de nyopdukkede filmstjerners beundrere kunne finde på at traktere med. Der var altid nogle, som gerne ville give ud på skuespillerne³.

Til skueplads for filmens krigsscener udvalgte man sig Vejlbj fed med de militære skydebaner. Skuespillerne blev kørt derud i vogne, og til hest og vogns kom desuden 100 mand af dragonregimentet under ritmester V. Johansens ledelse. De deltes i danske og tyske og iklædtes gamle uniformer, som Skaarup havde lånt og bragte med i kasser.

Da man skulle arrangere de store slag-scener, hvor tyskerne skulle storme danskernes stærkt udsatte skanse nær Egåen, blev det hele noget kaotisk, men teaterdirektør Jacob Jacobsen, der var fulgt med ud for at se sine skuespillere i den første århusianske film, sagde da: »Lad mig komme op på en hest, så skal jeg dirigere«. Og det gjorde han. Skaarup med det barnlige, letbevægelige sind – stod nervøs med tårer i øjnene og så til.

Den lille hornblæser skulle løbe over et bræt i Egåen. Her kom »tyskerne« farende efter Christel Holch og skød på hende, og hun faldt, som hun skulle, såret i benet. Men da den unge skuespillerinde derefter så tre »danske« ryttere på deres prustende heste komme farende lige imod hende, blev hun bange for redningsmændene, sprang op og løb igen. Det var jo imod rollen. – Bliv liggende! råbte instruktøren. Du er jo såret i benet og kan ikke løbe Christel Holch undskyldte sig og sagde, at hun ikke brød sig om at blive trampet ned af hestene, men en af rytterne, en dragonofficer,

erklærede: »De skal ikke være bange, lille frue, vi skal nok passe på ikke at røre Dem.« Så måtte scenen tages om⁴.

I mellemtiden havde tre gæster fra en nærliggende ejendom nærmet sig for at se, hvad der foregik. De vraltede ind i krigssceneriet, netop som de tre ryttere var ved at vende om med den sårede hornblæser på en af hestene, og de blev stående på filmstrimlen i støvskyen fra krigerne, som et højt ukrigerisk sindbillede på landlig dansk idyl.

Senere kom den fint udførte scene, hvor Gunnar Helsengreen i Jens Daglykkes skikkelse løfter den sårede hornblæser op, mens denne i sin trompet blæser »Dansken har sejer vunden«, hvorefter Christian tages under behandling af feltlægen. Dennes rolle spillede såmænd af Frede Skaarup selv, hans første filmrolle af ialt to. Både han og den assisterende sygeplejerske bar på sanitetsfolkernes uniform Røde Korsmærket, skønt dette først er indstiftet i 1863! Skaarup bøjede sig ned over båret med filmens sårede hovedperson, skar hornblæserens ene bukseben op og anlagde en forbindelse. Og han udførte rollen fortræffeligt med passende udtryk for sorg og medlidenhed. Også Schnedler-Sørensen havde en lille rolle, nemlig som en tysk officer.

Hele optagelsen af denne spillefilm kostede Fotorama 1.600 kr. Hovedrollens indehaver fik den svimlende sum af 75 kr. for sin medvirken, og Schnedler-Sørensen fik en »anerkendelse« på 200 kr. for idé og instruktion, skønt Alfred Lind påstod, at det var ham, der havde lavet filmen. Alene i Danmark tjente selskabet 23.000 kr. netto på filmen. Den blev en kæmpesucces,

straks da den kom frem om efteråret under al den reklame, som den smarte Skaarup forstod at præsentere den med. Flere steder placeredes et par hornblæsere uden for biografen, og inde i Ålborgs Fotorama blæste et 4 mands orkester militære melodier, så det kunne høres langt ud i Bispensgade⁶.

Inden »Hornblæseren« blev taget af Århus-Fotoramaets plakat, var den i hjembyen set af ca. 15.000 mennesker. Og så kunne den endda lige bagefter indlægges i varietéprogrammet i Kasino i Rosenkrantzgade, hvor den fremvistes tre aftner, kl. 10 hver aften⁷.

Derefter gik stykket sin sejrsgang ud over Jylland og Fyn, og længe inden det omsider i foråret 1910 nåede til København, kunne man – ved udgangen af 1909 – forkynde i en annonce: »Over dette nationale mindebillede har nu over 150.000 danske leet, grædt, klappet og jublet.«⁸.

I Horsens, hvor der som nævnt var tre biografer, spillede i efteråret 1909 de to af dem »Hornblæseren«, mens den tredje forgæves søgte at klare sig med »Jesu liv og levned«. Først da det fik Fotorama-filmen sat på som ekstranummer, kunne det få publikum ind⁹.

Biograffolk fra hele Jylland strømmede naturligvis til Århus og tryglede Skaarup om at få hans film. Fredericia Kosmoramas direktør, hr. Dalgaard, var blandt dem, der tidligere havde lejet film hos Hermansen, men havde afbrudt kundeforholdet, og nu fik han den kolde skulder i Århus. Selv om han bød 150 kr. eller 20 % af bruttoindtægten, var hr. Skaarup ikke forhandlingsvenlig. Han kunne aldeles ikke sige noget om, hvornår Dalgaard kunne få »Hornblæseren« – og forresten havde han

– Skaarup – tænkt sig selv at komme til Fredericia og forevise billedet!

»Og hvor utroligt det end kan lyde,« hedder det i en harmfnysende artikel i biograffolkenes organ, »så skete det dog, idet hr. Skaarup med stab indtraf søndag den 12. november og fremviste billedet i teatret.«¹⁰

Det skete under stor reklame-udfoldelse. Den 15-årige århusdreng Christian Mikelsen, der var piccolo og medhjælper på Fotoramas kontor (senere i sin 28-årige karriere hos Fotorama leder af selskabets udlejningsafdeling) blev iklædt Christel Holchs kostume som selve den lille hornblæser og gik nu blæsende på hornet og slæbende en stor plakat som sandwichmand gennem Fredericias voldgader for at trække folk til aftenens forestilling.

Byens biograffolk rasede og fandt det »forbavsende, at Skaarup til det herværende Kosmorama meddelte, at det ikke var Hermansen, der kom hertil med billedet, men nogle private folk her, der havde lejet det? Må vi så spørge, hvorfor hr. Skaarup med omtrent hele staben fra Fotorama var i Fredericia den dag?« hedder det. »Senere på aftenen, nævnte dag, forespurgte hr. Skaarup Kosmoramas direktør, om han ikke skulle levere nogle fine programmer hertil! Mon hr. Skaarup virkelig ikke kan indse, at oven på denne historie ville det jo ligefrem være en fallit-erklæring fra Kosmoramas side, dersom det tog film nu eller senere fra Århus. Af maskinfolkene på Fredericia Teater har vi endvidere erfaret, at hr. Skaarup har udtalt, at han senere ville gøre turen om!«

Ovenstående uddrag af Fredericia-pressen i biografernes blad var dog kun en

enkelt disharmonisk tone i det begejstringskor, der ellers mødte den smukke, farvetonede Århus-film. Blot undrede man sig i pressen over, at man havde ladet tyskerne kæmpe under tricoloren i stedet for det tyske flag¹¹! De medvirkende skuespillere, der havde set frem til premieren med spænding, siges nu også at have følt et gys igennem sig, da de så de første billeder på lærredet. Efter premieren sagde den unge skuespiller Aage Bjørnbak til teaterdirektøren:

– Nu forstår jeg bedre, hvorfor De altid tildeler mig små roller. Ser jeg virkelig sådan ud?¹²

Den nationale films succes opmuntrede til en fortsættelse i samme spor. Næste forår fik Hermansen, der, skønt meddirektør af navn, havde været trængt helt i baggrunden i længere tid – i 1909 havde han til gengæld haft eneret på fotografering på landsudstillingen – påny lov til at arbejde med kameraet.

Gunnar Helsingreen havde i samarbejde med den unge journalist, Louis C. Andersen, lavet drejebog til en stor film om Valdemar Sejr. Det var Skaarups plan at leje et areal på Skejby mark og her opføre atelier og opstille dekorationer til optagelserne, men det blev ikke til noget. Naturen omkring Århus viste sig at have langt bedre scenerier, end man var i stand til at fremstille kunstigt, og dette blev i det kommende år den århusianske filmproduktions vældige aktiv. Lige uden for døren havde man både strand, skov, havn og badestrand. Konkurrenten Ole Olsen måtte bevæge sig langt uden for sine glas-

huse i Valby mose for at finde noget tilsvarende.

Altså blev det påny de dengang næsten ubebyggede strandarealer mellem Risskov Badehotel og Egåen, der blev udvalgt som hovedskueplads, her til slaget i Estland 1219, hvor Dannebrog faldt ned fra himlen.

En søndag i maj måned, da solen strålede ned over strand og bugt, samledes ved 9-tiden om formiddagen herude et stort opbud af Århus Teaters skuespillere i fantastiske, historiske dragter, og efterhånden fik de selskab af et stort antal århusianske soldater, 150 infanterister, som var kommet til Badehotellets anløbsbro med ekstradamp, samt 30 ridende dragoner. Takket være lån af kostumer fra teatrets garderober og Tøjhusmuseet lynede det ud over markerne fra middelalderlige panserskjorter, glimtende brystharnisker og flotte hjelme. Gunnar Helsingreen kommanderede sit par hundrede mand i panser og plade, udrustede med lanser og skjolde og tildels på fnysende stridshingste¹³.

Og imens strømmede århusianerne til i tusindtal pr. damp og cykler for at overvære det sælsomme indslag i søndagsudflugten. De fik i hvert fald en dag ud af det, for der blev filmet lige til klokken 7 aften. »Det hele formede sig,« fortæller en reporter, »som en meget ejendommelig folkefest, som en art friluftsteater efter de bedste mønstre, og modsætningen mellem komediens kolorit af det 13. århundrede og tilskuernes sommerklædte 1910-facon var af den kraftigste virkning«¹⁴.

Noget illusionsforstyrrende var det dog at se kong Valdemar i Aage Fønss' flotte skikkelse som græsrytter. Netop som kon-

gen til sine mænd havde sagt de herefter historiske ord: »At ride folkens, er ingen sag. Det er elegancen, det kommer an på!« skete det famøse uheld¹⁵. Og senere satte hesten i galop med ham ud ad Egå til, og den stakkels skuespiller anede intet om, hvordan han skulle bremse den. Han klemte sine gyldne sporer ind i bringen på den i den tro, at det ville hjælpe. Det virkede selvfølgelig lige modsat, og han endte langt borte, inden hesten blev træt. Men heldigvis havde Hermansen fået taget sin scene¹⁶. Omvendt måtte Hermansen, da Skaarup udtrykte sin begejstring over en stor, realistisk slagscene, bekymret svare: – Ja, den var storartet, men jeg fik bare ikke kongen med! Så måtte han begynde igen¹⁷.

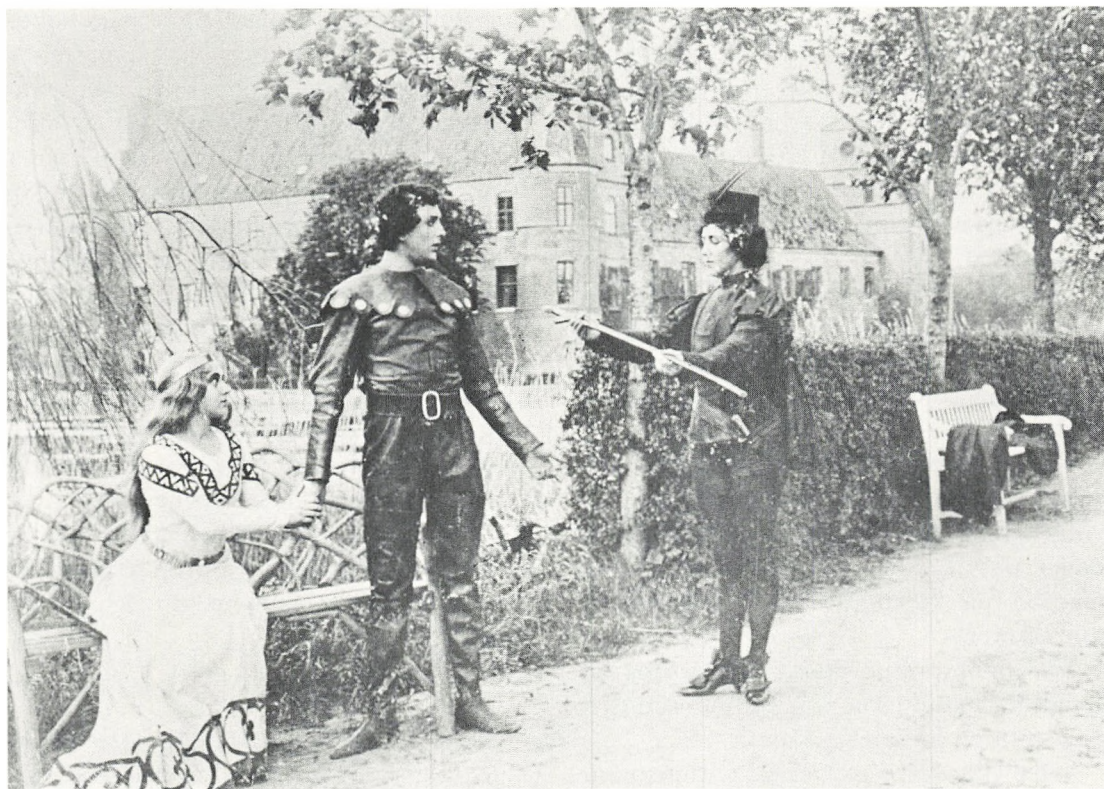
Imponerende var det at se Valdemar Sejr stige i land i strandkanten fra en båd, tilhørende den i nærheden boende fabrikant F. Clausen, Elvirasminde. Båden var naturligvis først blevet smykket med maleriske papskjolde¹⁸.

Når optagelserne trak så længe ud som hele 10 timer, skyldtes det i hovedsagen, at man ikke kunne få Dannebrog til at falde ned over kamppladsen. Kunstfyrværker Kræfting, der havde påtaget sig denne opgave, mente ud fra erfaringer med papirluftballoner, han ofte havde sendt til vejrs i Vennelyst, at når han sendte et flag op med en »ballon captif« og satte en tændt fyrsvamp indeni, så ville Dannebrog falde ned, når fyrsvampen satte ild på ballonen. Men ballonen drev hen over hovedet på de kæmpende og blev til Hermansens fortvivelse hængende på en lanse. Alt imens et nyt forsøg blev gjort med negativt resultat, måtte hærene sveddryppende

blive ved med at lade slaget bølge frem og tilbage i timevis. Til sidst måtte man opgive – og besluttede at lade det nationalt-religiøse mirakel filme på anden måde. Hvilken måde skal blive afsløret i et senere afsnit.

Der har verseret mange anekdoter i forbindelse med Volmerslaget på Feddet. En af dem går ud på, at Aage Fønss som den sejrige Valdemar efter slaget holdt en stor tale til de heltedige tropper. Da man jo nu dengang ikke kunne høre på filmen, hvad der blev sagt, benyttede Fønss sig af lejligheden til i en slutreplik at fremsætte nogle mindre parlamentariske udtryk. Men nogle tunghøre, der kunne mundaflæsning, protesterede efter premieren mod den slags ord, og så måtte man skære nogle centimeter af filmen¹⁹.

Handlingen i »Valdemar Sejr« starter i øvrigt ved voldgraven i en slotspark, hvor den ædle væbner Karl af Riise, spillet af Aage Schmidt (senere kendt fra radioens Familien Hansen) i gul læderkofte holder stævnemøde med den skønne Rigmor (Jenny Roelsgaard). En page bringer Karl hans sværd og anmoder ham om at komme til kongen. Han skal drage til Estland for at opmuntre danskerne til at holde ud mod de grumme hedninger. Men de danske sendebud falder i kløerne på den fjendtlige feltherres højre hånd Ivar, spillet af Alfred Cohn. Dog undslipper den danske kriger Bødvar (Aage Bjørnbak) med snækken og henter hjælp. Kong Valdemar selv mødes med hedningernes anfører Westhardt (Philip Bech) i dennes telt. Så kommer det til de store kampe, hvorunder Dannebrog falder ned netop, som danskerne er ved at vige, og giver dem sejren. Valdemar og

Fra »Valdemar Sejre«: I Rosenholms slotshave (med en moderne parkbæk!) bringer en page (Ragnhild Christensen) kongens budskab til Karl af Rise (Aage Schmidt), som afbrydes i sit stævnemøde med jomfru Rigmor (Jenny Roelsgaard).

hans mænd beder en stille bøn for den faldne fjendes sjæl – og Karl slås til ridder og får sin Rigmor.

Som man kan se, var det teatrets dengang førende kræfter, der var i ilden. Foruden de allerede nævnte spillede Marie Niedermann dronning Berengaria og Peter Malberg grev Otto. Rollen som prins Valdemar af Danmark var givet til en kvinde, Karen Rich (f. Leth), gift med skuespiller Johs. Rich, som spillede ærkebiskoppen.

Til scenerne i slotshaven og på slottet havde man udset sig herregården Rosen-

holm ved Hornslet. En dag susede Hermansens bil over vindebroen. I den sad foruden ham selv med optagelsesapparatet skuespillerne Aage Schmidt, frk. Roelsgaard og frk. Ragnhild Christensen. Hermansen søgte og fik audiens hos lensbaronesse Rosenkrantz, som var alene hjemme på borgen. Og da hun hørte, at det gjaldt forevigelse af et stykke Danmarkshistorie, stillede hun Rosenholm med omliggende 600 tdr. land til Hermansens disposition, og selskabet fik et værelse i en sidefløj anvist til omklædning. En halv time efter stod

Hermansen i sin sædvanlige positur med hatten bag i nakken og drejede, mens Karl af Riise holdt stævnemøde med den vævre jomfru Rigmor i slotshaven, og Ragnhild Christensen sompagen lyttede i en rosenhæk ved borgmuren. Og mens kunstnerne sjælede i det fri, lod lensbaronessen dække frokostbord.

Hermansen benyttede sig af gæstfriheden til et par dage efter at indfinde sig på slottet igen, medførende et selskab med ingen ringere end kong Valdemar Sejr i spidsen²⁰.

For at skabe afveksling i sceneriet blev afsnittet med de danske udsendinges tilfangetagelse optaget dagen efter Volmerslaget på stranden ved Ørnereden – og man så på billederne de karakteristiske sømærketræer.

Var honorarerne ikke store, så tog til gengæld skuespillerne ekspeditioner af den slags som en fornøjelig skovtur.

»Det ville have glædet B. S. Ingemann at se en af sine romaner omsat i så virk-

ningsfuldt levende billeder,« skrev »Politiken«, da »Valdemar Sejr« havde premiere i Løvebiografen i København, som var aftager af alle Fotoramas film. Og »Nationaltidende« fastslog: »Ingen teatermaler kunne have omgivet de vekslende optrin med en smukkere ramme end den, naturen i Århus omegn har budt de spillende.« Dog fandt bladet, at det gjorde lidt skår i illusionen, at personerne, hvad enten de var til fods eller til hest, stadig bevægede sig over skuepladsen i galop! Men det ville, trøstede man, næppe forhindre de mindreårige tilskuere, for hvem dette skuespil navnlig var beregnet, i at blive rørte over Karl af Riises heltedige kamp for at vinde ridderslaget og den brud, der trofast har ventet på ham gennem alle de 23 afdelinger²¹.

Knap så vellykket som de to første nationale krigsskuespil var »En helt fra 64«. Her var Aage Schmidt den unge sønder-

Foran den hedenske konges telt i »Valdemar Sejr«-filmen. Siddende Philip Bech, midt i billedet Alfred Cohn med stort fuldskæg og til højre Aage Schmidt som kong Valdemars væbner.

Privatbillede af skuespillerne Aage Schmidt og Aage Fønss, der spillede store roller i de første Fotorama-film. Billedet kom på postkort, der havde stor afsætning blandt damerne i Århus.

borgenser Valdemar Kemp, der efter tyskernes besættelse af Dybbøl går med i krigen. Det mest originale ved filmen var, at man gennem et hul i en væg i familien Kemps stue havde udsigt ind mod Sønderborg og overværede byens brand efter et bombardement, hvor man – meget livagtigt – så granater og projektiler krydse over den flammende by²². Man så kampe i skanserne – atter Vejlbys fed – hvor artilleriet kørte op, seks batterier på rad, og protsede af. Man var med i stormen på skanse 2, og selveste kong Christian den Niende i Aage Fønss' skikkelse dukkede op og inspicerede. Da tyskerne har besat de sidste skanser, ærer de en såret ung mand, der ligger halvt oprejst med Dannebrog knuget til sit bryst. Det er stykkets helt, som ganske vist får lov at vende hjem, men dør i sin kærestes arme.

Da stykket fik premiere i Fotorama, havde Kosmorama netop taget A/S Kinografens næsten tilsvarende version af P. F. Rists historie »En rekrut fra 64« på programmet.* Sådan gjorde man dengang alt for at genere hinanden²³. Pressen var i øvrigt ikke blid over for Fotorama-produktet, men talte om »grove forsyndelser mod fædrelandets historie«. Terrænforholdene var ikke naturtro og kampene parodiske! Men det værste var næsten, at filmen præsenterede general de Meza som en ung mand i Dybbøl skanser, skønt han dengang var en mand omkring de 70 – og i øvrigt slet ikke var med ved Dybbøl! »Kommandoen blev – som de fleste skolebørn i 10 års alderen ved – taget fra ham

* Kosmorama kom først i 1912 under A/S Fotoramas kontrol.

Denne scene fra »Kapergasten« er, som fotografiet afslører, optaget på et scenegulv – det, der i 1909 og 1910 opstilledes i Polyhymnias gård. Det kniber med at undgå buler i den som baggrunds-himmel ophængte presenning.

efter Dannevirkes rømning,« skrev »Aarhus Stiftstidende«²⁴.

For at bøde på de for lidt krigeriske scener satte producenterne fem dage efter premieren nogle nye afdelinger ind, som Hermansen havde taget under militærets velvillige medvirken, og som ifølge annoncen var: Overfald på en dansk feltvagt. – Dansk artilleri beskyder en tysk feltvagt. – En dansk patrouille sprænger sin egen nødbro. – Et tysk angreb tilbageslås. – Dæk! – En dansk patrouilles kamp²⁵.

En lille anekdote i forbindelse med det tredje slag i Feddets skydevolde: Aage Fønss og Aage Schmidt sad i en sen natte-time om lørdagen, før man søndag skulle ud i kampen, på det gamle Grand i Ryesgade. De var cafeens sidste gæster, og piccoloen var så søvnig, at han stod ret op og ned og sov. Da de to skuespillere endelig tog sig sammen til at gå, vækkede Fønss den unge fyr med et lille slag på skulderen og sagde: »Nå, min ven, nu står vi op. I morgen skal vi til Dybbøl!« Drengen

vågnede forskrækket og stammede: »Jamen det har vi ikke, hr., vi har kun fadøl!«²⁶

For øvrigt havde Fønss en mærkelig fornemmelse ved at stå herude på de militære skydebaner og som hærens øverstbefalende tilskynde sine unge landsmænd til at skyde. Han var overbevist pacifist og havde som ung latinskoleelev, da han i 1903-04 var udkommanderet med klassen til skydeøvelser det samme sted, nægtet at skyde mod den opstillede menneskefigur, hvorpå der var aftegnet et hjerte, man skulle sigte imod. Han fik så lov til at skyde på nogle uskyldige firkanter²⁷. Men på teater og i film er man en anden end sig selv og må fylde den rolle, man får tildelt.

også til dels de samme, teatret på Bispebombardementet af Sønderborg blev efterlignet i filmen »Kapergasten«, hvori man overværede englændernes bombardement af København 1807 og så Vor Frue kirkes brand. Naturligvis var der i denne folkekomedie indlagt en kærlighedshistorie – med en ung og dydig jomfru (Jenny Roelsgaard), der havde to friere, den heltemodige kapergast Aage Schmidt og så Aage Fønss, der for en gangs skyld måtte spille skurk og landsforræder.

Mens dette stykke eet sted rostes som »et stort og fint nyt fædrelandshistorisk skuespil«,²⁸ sagde kritiken et andet sted, at hvis man ikke vidste, handlingen foregik i 1807, »ville man tro, det var på Tordenskjolds tid«²⁹. Dekorationer og kostumer var da også til dels de samme, teatret på Bispetorvet havde brugt til opførelsen af »Gøngehøvdingen« et par måneder tidligere.

Mens rekvisitterne var et fuldt legalt lån, viste det sig, at manuskriptets stof af

Gunnar Helsengreen var lånt uden tilladelse, idet han havde skrevet det af efter en folkekomedie af Johan Prægel; den havde under navnet »Kapergasten« gået på adskillige provinsscener i 1904. Ved Århus bytings dom af 11. januar 1912 blev det fastslået, at Helsengreens tekst – personliste, handling og intrige og effekt i sceniske optrin – sluttede sig så nær til Prægels stykke, at det måtte betegnes som en ulovlig bearbejdelse af dette. A/S Fotorama blev dømt til at betale den oprindelige forfatter en erstatning på 500 kr. – han havde forlangt 2.000 – samt 50 kr. i sagsomkostninger. Dommen stadfæstedes senere af overretten³⁰.

Mens »Kapergasten« næsten helt spillede i dekorationer, blev en væsentlig del af en fjerde fædrelandshistorisk film, »Holger Danske«, optaget af Hermansen i smukke naturomgivelser. Den ikke særlig lange film gengav de to sagn om Holger Danske og Stærke Didrik samt Holger Danske og Burmand³¹. De tre Aage'r: Fønss, Bjørnbak og Schmidt måtte i sommervarmen midt i juni lade sig iføre stive rustninger og langt skæg. Helsengreen kunne, mens de andre sprang omkring, delvis hvile sig – som kæmpen, hvis skæg er vokset fast i stenbordet³². Men da kraftkarlen rejste sig til dåd, skete det til gengæld med en sådan voldsomhed, at skægget skilte den møllestenstykke bordplade i to dele på brøkdelen af et sekund!

Endnu en national krigsfilm, en allerede i 1909 bebudet fortsættelse af heltebedrifterne fra 64 i form af et »billede« om dragon Niels Kjeldsens tapre kamp ved Blåkjær uden for Vejle³³, synes ikke at være blevet til noget.

Stor filmhøst og en konflikt

Den store filmsommer 1910 var blevet grundigt forberedt af Skaarup i løbet af vinteren, hvor han havde sunget lokkende toner for byens skuespillere og tilbudt dem engagementer ved det planlagte, men aldrig realiserede friluftsatelier på Skejby mark. De rosende ord, han smigrede dem med – lige fra førsteelskeren Fønss til karakterskuespilleren Philip Bech – var dog ikke nok; man ville også se kontanter. Da skuespillerne sendte alle kontrakter retur uden underskrifter og krævede honorarbeløbene sat op, erklærede Skaarup ganske vist, at de gerne kunne strejke – han havde et udmærket kontorpersonele, der kunne bruges i stedet –; men det varede dog ikke længe, før han gav efter¹.

Han havde hele 10 skuespil på repertoiret, men de søgtes af hensyn til konkurrenterne bevaret som en hemmelighed².

Flere af de stykker, man nu indspillede, var simpelthen en fotografering af teaterstykker, som havde stået eller skulle stå på Århus Teaters repertoire i den samme periode – et vidnesbyrd om, at man ikke endnu havde forstået at udvikle en egen teknik for stumfilmen.

Således indspillede man i traditionelle dekorationer i Polyhymnias gård – med personernes opstilling på scenen næsten

som den havde været på teatret i efteråret 1909 – Molbechs »Ambrosius«; dog tog man dagen efter ud til Vejlbj og optog nogle udendørs scener.

»Dollarprinsessen«, ligeledes opført i efteråret 1909 på teatret, blev på samme vis filmet i teatrets dekorationer og kostumer, og det gjaldt også »Greven af Luxembourg« – som næsten samtidigt gik over teatrets scene og foran Hermansens kasse, således at man umiddelbart efter, at teatret havde taget stykket af programmet i september 1910, kunne gå ind ad en anden indgang i bygningen og se det på film! Men her skulle man så selv aflæse ordene af Aage Fønss' mundgymnastik. Biograf-teatrets klaverspiller sørgede dog selvsagt for med de kendte operettemelodier at fremtrylle lidt af teaterstemningen. Fønss havde titelrollen og sekunderedes af Alfred Cohn, Aage Schmidt, Marie Niedermann, Jenny Roelsgaard og Martha Helsengreen.

Også »Elverhøj«, som teatret skulle spille i december, måtte i eftersommeren holde for til en filmatisering, hvor skovscenerne med både elverpigedans og folkedans blev henlagt til Silistria. Her lod også en ung århusianerinde på kun 3 år, i programmet benævnt »Frøken Mulle«, datter af ægteparret Helsengreen, sig finde af Mor

En scene fra filmen »Ambrosius« fra 1910. Fra venstre ses: Aage Bjørnbak, Alfred Cohn og Aage Fønss – i sceneopstilling, som da stykket opførtes på teatret.

Karen under en af papmaché opbyggetstensætning på en gravhøj i skoven.

Blandt de nationale stykker, der stod på Skaarups program, var en bearbejdelse af Carit Etlars »Fangen på Kalø«, lavet af »Demokraten«s senere redaktør N. Ejbye-Ernst. Den skulle optages til dels på det autentisk historiske sted med Fønss som Gustav Vasa og angives også i Fotoramas papirer som produceret, men ses ikke at være blevet opført.

Måske hørte »Fangen på Kalø« til de film af årets store produktion – det endte med at blive til 14–15 stykker – som Hermansen endnu ikke havde fuldført teknisk, da han ved nytårstid kom i konflikt med selskabet³.

Skuespillerne selv tog hele filmeriet fra den fornøjelige side. Da Århus Teaters repræsentantskab i maj 1910 ved den 50. opførelse af »Dollarpriessessen« havde indbudt personalet til fest i teatrets foyer, sang

man i en vise⁴, skrevet af Gunnar Helsen-green på melodien »Så går vi hjem i lullen«:

Vor kunst er go' i Århus by.
Den nyhed er ikke ny!
Er der ikke noget andet,
der har givet Århusbyen ry?
Der er jo vort filmseri.
Filmsekunst det kan vi li',
når bare publikummerne nu finder sig deri.
Hver aften skal de se Cohn og Bech og

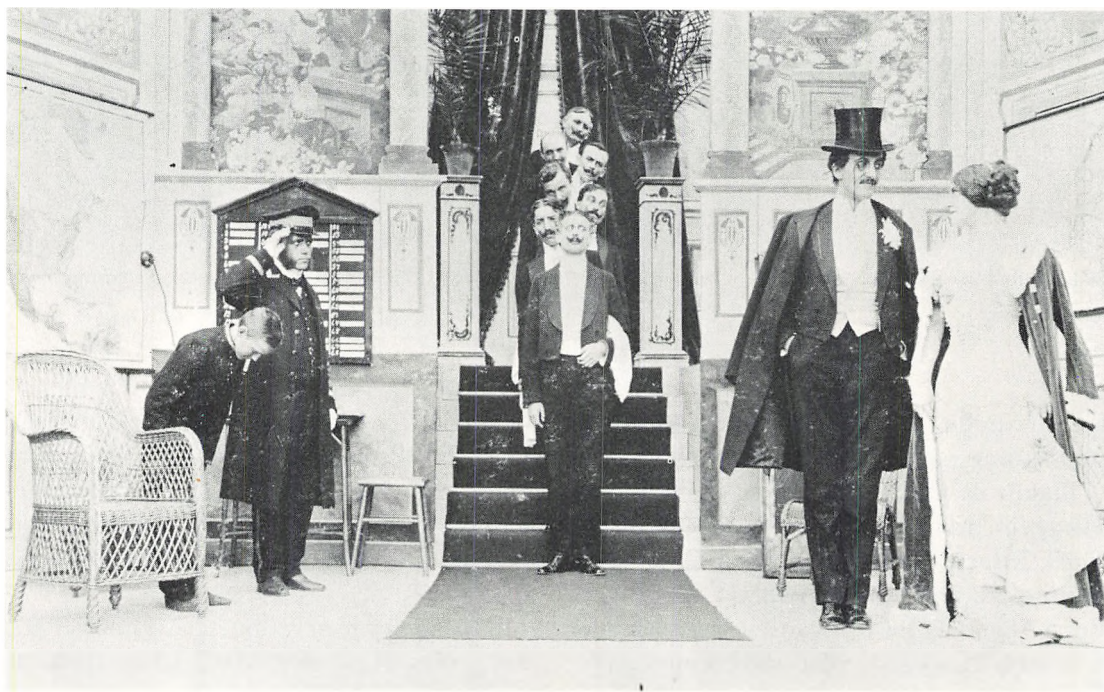
Helsengreen

og Kreutz og Fønss og Abe-Karl og gamle
fru Wan'zen,
så er det sgu muligt, at de ikke føler trang
til at se dem på film, en 1000 meter lang.

:/: Men film er godt for øjet,
for øjet, for øjet,
og så længe de er fornøjet,
får de ikke fred. :/.*

Hermansen tog ikke sæsonen nær så humoristisk. Straks efter at den var ovre, truede han med at anlægge sag mod sit firma, idet han, som han sagde, ikke ville lade sig snyde for sin surt fortjente betaling, selv om han havde for en snes tusinde kro-

* Kreutz: Skuespiller Anker Kreutz. Abe-Carl: Skuespiller Carl Knudsen, kaldtes dog oftest Steppe-Carl. Gamle fru Wan'zen: Skuespillerinde Nicoline Wantzin.

Fra filmen »Greven af Luxembourg«. Til højre ses Aage Fønss som greven og Marie Niedermann. Af tjenerne på trappen er de to forreste skuespillerne Johs. Rich og Peter Kjær. Nr. 3 kendes ikke, men derefter følger Aage Bjørnbak, Alfred Arnbak og næstøverst Peter Jørgensen (far til skuespillerinden Inger Bagger). Den sidste er ikke identificeret.

Ved Silistria optoges denne folkedanserscene til »Elverhøj«.

ner aktier i foretagendet! Det havde været en sommer med arbejde.

– Tidligt og sent måtte jeg løbe rundt med disse her skuespillere både til lands og til vands ude ved Risskov og Marselisborg. Tror De, det var fornøjeligt måske? snerrede han. – Og da jeg så kommer og vil ha' min betaling, fortæller Skaarup mig, at det havde jeg jo lovet at gøre gratis! Hermansen erklærede, at i København tog filmfotograferne 1 krone pr. meter, men han var billigere. Han havde brugt 10.000 meter film og ville endda nøjes med 5.000

kr., et beløb, han ved eventuelt sagsanlæg dog ville sætte op til 7.500.*

Skaarup forsøgte at strø sand på. – Hermansen er jo sommetider lidt hastig, sagde han. Han fandt kravet om 5.000 kr. urimeligt, da Hermansen ikke havde fuldført så nær alle billederne. Mange af negativerne havde aktieselskabet selv behandlet og lagt

* En afgørelse ved retten synes det ikke at være kommet til. I et brev af 29.11. 1912 til Fotorama erklærer Hermansen sig rede til »alligevel at lade sagen afgøre ved voldgift« og udpeger sagfører N. Christensen som sin voldgiftsmand.

apparater og kemikalier til. Og Hermansen havde meddelt før sæsonen, at det ikke var for fortjenestens skyld, han filmede, nej, han arbejdede for selskabet og for sagen og ønskede ikke, at andre end han skulle lave film i Århus⁵.

Bruddet mellem Fotorama og Hermansen udviklede sig til en konflikt, hvorunder man endog drev det til at bede ham forlade Fotorama-biografen, mens han stod og så på de billeder, han selv havde optaget⁶.

På dette tidspunkt ejede A/S Fotorama også et biografteater i Holland⁷. Det er muligt, at Skaarup, som nu efterhånden havde et enormt voksende skandinavisk marked at se til – i efteråret 1910 afsattes den århusianske produktion således til et lille hundrede biografteatre i ind- og udland⁸ – som et led i fredsstiftelsen har overladt Hermansen det hollandske marked, for kort efter bruddet var den aldrig hvilende fotograf sammen med sagfører Hugo Schmidt i færd med at starte biografteatre i Holland, hvor hans nye konsortium i løbet af foråret 1911 lejede lokale på Amsterdams hovedgade og ansatte en tidligere århusianer Dirk Otter som overinspektør⁹.

Skaarup selv havde efterhånden også flere jern i ilden. Han stod bag det friluftsteater, der i 1910 etableredes i Marselisborg skov, ikke til filmoptagelser, men til rigtige skuespil efter Dyrehavens mønstre. Men naturligvis sørgede han for, at Fotorama som ekstranummer bragte billeder af det århusianske friluftsteaters opførelse af »Hagbarth og Signe«¹⁰. Dertil kom, at han spekulerede i kunstgødning og sydrussisk hvede samt var medindehaver af en kaseinfabrik¹¹.

Heldigvis havde Skaarup en anden udmærket filmfotograf til at erstatte den bortdragne Hermansen. Det var Hans Bloch, gift med den daværende leder af Fotoramas udlejningsafdeling, Marie Bloch (f. Løw-schall). Han var oprindelig kunstmaler og drog siden hen efter Fotorama-perioden til Tyskland, hvor han blev en meget anerkendt filmfotograf. Han gjorde lige som Hermansen sin lokale borgerpligt ved at supplere handlingsfilmene med Århus-reportager og skyede ingen anstrengelser herunder. Når kongeparret ventedes til Århus, steg han ved havnen så højt op, at han var den første, der kunne melde om kongeskibets ankomst¹², og allerede samme aften var hans film at se i byen. Og når rundskuet sendte en ballon til vejrs, var Bloch med på den farefulde færd over hav og land¹³.

Aktiv ved filmoptagelses-apparatet var også fotograf Hans Petersen, som århusianerne navnlig vil erindre fra hans senere virksomhed som kontrollør ved Folketeatret, hvor den høje slanke mand gennem mange år var en markant skikkelse ved indgangen. Og endelig havde man til nogle optagelser i 1911 assistance af den københavnske filmfotograf M. A. Madsen, kaldet »Bare-Madsen«, fordi han – lige som Hermansen – ofte »bare lige var løbet bar for film«¹⁴.

Samtidig med den hektiske produktionsaktivitet øgede Fotorama sin import af udenlandske film til udlejning. Da fragt og toldafgift var dyrere, jo længere filmene var, fik man eksportørerne til at fraklippe de ofte omfangsrige indskudte tekster, der fyldte mange meter, således at filmen kom

Slutningsscenen i Fotorama-filmen »Elverhøj«. Til venstre Marie Niedermann som Elisabeth Munk og Aage Fønss som Poul Flemming. Derefter ses – noget tilbage – Magda Vang Lauridsen, Philip Bech som kongen, Peter Malberg som ridder Ebbesen, Jenny Roelsgaard som Agnete og Alfred Cohn som hushovmester Bjørn.

frem i stumper, hvor den tilhørende tekst kun i én lille firkant var sat fast med clips. Så oversattes teksten og fotograferedes på Fotoramas eget værksted ind på en ny strimmel, der atter bandt billedstumperne sammen. Det var ikke blot spillefilm – især tyske og amerikanske – selskabet bragte på markedet; i 1911 begyndte man med ugerevyer, kaldet »Døgnet's dagbog« eller – som man noget flot udlagde ideen: »Fo-

toramas verdenshistorie« med nyt fra hele verden og hver uge mindst een ting fra Danmark¹⁵.

Ihukommende de nationale dramaers kassesucces købte Fotorama i 1910 til udlejning den af filmselskabet Continental (det danske) to år tidligere producerede film om »Søhelten Tordenskjold«, som påstodes at være »den dyreste film, der er optaget herhjemme«¹⁶.

Den hvide slavehandel

Ud over de fædrelandshistoriske dramaer og de gamle teaterstykker kastede A/S Fotorama sig i det store produktionsår 1910 over en tredje kategori af film: Forbryderfilmen. I stumfilmens tid gjaldt det selvfølgelig om at vælge emner med en handling, der i videst muligt omfang kunne virke ved sin bevægelse og sine optrin alene – uden at billedrækken for ofte skulle afbrydes af indskudte tekster. Man måtte altså – som filminstruktøren Urban Gad har udtrykt det – vælge »konflikter, der let tager synlig form, mellem modstandere, der helst allerede i det ydre karakteriseres som modsætninger«¹. Og konflikten måtte helst dreje sig om håndgribelige og enkle ting. Til disse formål var forbrydelser og jagten på forbrydere velegnede temaer.

I disse år var pigehandelen eller den hvide slavehandel et yndet emne for både romaner og teaterstykker, og en ung, nygift Århus-journalist, Louis Schmidt, der trængte til at supplere sin løn ved »Aarhus Stiftstidende« – hvis chefredaktør han senere blev – gav sig til at skrive et filmmanuskript om slavehandelen efter tilskyndelse fra Gunnar Helsengreen².

Det blev en lang historie. Som film endnu længere end »Den lille hornblæser«. Og dermed skabte A/S Fotorama endnu en gang historie. »Den hvide slavehandel« blev verdens længste spillefilm, egnet til at udfylde en hel biografforestilling. En sådan var dengang på ca. tre kvarter, og det var

denne film på 760 meter også. I stedet for de hidtidige programmer, der var sammenstykket af flere numre, fik man altså nu en forestilling med kun ét »billede«. Det var en revolution i filmens historie. Betænelighederne hos ledelsen var da også betydelige. Kunne man virkelig fastholde publikums interesse om samme film i hele 45 minutter? I hvert fald måtte man så forsyne publikum med et udførligt program over handlingen. Det skete i form af et smukt hæfte, bundet med rød silkesnor og trykt på glittet papir hos bogtrykker Peter Busch, som hermed grundlagde et meget væsentligt afsnit af sit trykkeris, Reklametrykkeriets, udvikling.

»Socialt skuespil i 40 afdelinger« var undertitlen på »Den hvide slavehandel«, hvis handling begynder i et arbejderhjem i den danske provinsby (Århus), hvor familiens datter Anna sidder med sine dårligt betalte kjoleliv og trækker sting på sting, mens tankerne går på vandring . . . En dag har hendes far i avisen set en annonce, hvor der tilbydes en ung pige »af fordelagtigt ydre« plads i et »større herskabshus i London«. Annas trofaste ven fra barneårene, Georg, advarer hende mod at rejse, men efter et besøg på byens hotel, hvor værtinden fra herskabshuset tager mod ansøjerne, beslutter den unge pige at tage afsted. Hun underskriver en kontrakt og får et forskud på løn. Da hun i havnen går om bord i udvandrerbåden, står hendes

trofaste Georg ved kajen og ser lige efter den unge piges ankomst en fin herre med gamacher gå om bord. Denne taber sin stok, som Georg samler op, hvorved han kommer til at lægge mærke til manden.

Så er man i London, og her sidder Anna snart i et gyldent fængsel i slavehandlernes palæ. Da familien intet hører fra hende,

alarmerer faderen »Foreningen til slavehandelens bekæmpelse«, der søger assistance hos Scotland Yard. Men Georg, der har vundet i lotteriet, tager selv til London for med en privatdetektivs hjælp at opspore Anna. Pludselig ser han en dag på gaden den mand, der tabte sin stok i havnen. Han aner en sammenhæng, følger efter

Fra optagelserne af
»Den hvide slavehandel«
i Polyhymnias –
nu »Aarhus Stiftstidende«s –
gård. I forgrunden
står filmens forfatter,
Louis Schmidt,
og læner sig op ad podiet med
filmfotograf Alfred Lind.

Slavehandlernes hovedmand, den fine herre med gamacher og høj hat (Gunnar Helsingreen) går i Århus havn ombord i »Englandsbåden«. Nedenfor står skuespiller Kaj Lind som den bortførte unge piges trofaste ven.

ham og trænger sammen med detektiven ind i lasternes hus som gæster til et bakkanal. Her aftales en flugt med Anna, som frir sig ned fra et vindue til en ventende hansom cab; men flugten er opdaget, og en forfølgelse begynder. Banditterne overfalder vognen og fører pigen på en floddamper til en lille landsby ved Themsen. Politiet dukker op; det kommer til kamp på dækket og så – befrielse, arrestationer, lykkelige gensyn!³

Med jublende fryd genså århusianerne under den spændende handling et væld af partier fra Århus og omegn – og det, hvad enten man foregav at være i Danmark eller i Englands hovedstad.

Det var naturligvis byens ærværdige gamle Hotel Royal, der havde måttet huse en af de fordægtige udsendinge for pigerøverne, selveste koblersken (Maja Bjerre-Lind) – og hotellets overkelner og portier samt et par uskyldige handelsrejsende spil-

lede nogle ufrivillige og ubetalte roller. Et mægtigt raffineret trick havde Alfred Cohn, der havde overtaget instruktørens rolle, lavet ved at illustrere en telefonsamtale mellem den engelske værtinde og hendes fælle, den skurkagtige udhaler (Gunnar Helsengreen). Samtalen tænkes ført i to modsatte ender af byen, og »for at forhøje illusionen«, berettede en anmelder, »er billedets midte optaget af et århusiansk gadeparti, hvor man ser sporvognen rut-sche afsted og fodgængere haste i begge ret-

ninger. I hvert af billedets to sider ser man et hjørne af hotelværelserne, hvorfra samtalen føres«⁴.

Man genkender i filmen tydeligt havnepartiet ved den gamle børs, hvortil kobler-sken og den unge pige (spillet af Christel Holch) ankommer i Royals gamle hestetrukne hotelvogn, mens en taxa bringer hendes fælle til Københavnsdamperens landgangsbro. Disse havnebilleder var taget mod nord med domkirken i baggrunden. Drejede man apparatet mod sydøst,

Det dramatiske væddeløb mellem en hansom cab (med den befriede unge dame) og slavehandlernes bil fandt sted på en »engelsk landevej« med Finsensgades skole og Sct. Johannes kirke i baggrunden. Hestevognen er overhalet af bilen, hvis ene hjul skimtes til højre. På vejen den overfaldne kusk. Ved siden af ham den unge dames kæreste, af hvem kun hånden ses.

Christel Holch som slavehandlernes offer føres af Helsingreen og hans hjælpere ombord i en floddamper på Themsen, d.v.s. en af Molsbådene, der her ses med DFDS's gamle skure i baggrunden.

så man Det Forenede's gamle blikskure og kunne således være i London (!), hvor Christel Holch af banditterne førtes ombord i Molsdamperen, den flodbåd, hvor senere de dramatiske slagsmål udspillede på dækket ud for Molslandets kyst, og hvor Skaarups runde statur genkendtes i floddamper-kaptajnens skikkelse. Ved bortførelsen var Christel Holch iført en meget stor kappe, én, hun havde anvendt i miss Anna Dambys rolle ved opførelsen af Dumas' skuespil »Kean«. Og så stor var

den, at hun var ved at snuble i den på landgangsbroen.

Gennem flere uger var en række london-ske scener udspillet rundt i Århus til indbyggernes store undren. Automobiler var suset frem og tilbage i byen, og et dusin maskerede mandlige og kvindelige skuespillere var hoppet ud, hvorpå man kunne se instruktør »Gokke« svinge sin lokalt bekendte spanskroksstok som tegn til, at filmfotograf Lind kunne begynde at dreje kineamatografens håndsving med de regelmæs-

sige bevægelser: to omdrejninger pr. sekund. Altid samledes der om de filmende en hurtigt voksende tilskuermængde, for hvis øjne det hele var »som en slibesten«⁵.

På den ubebyggede Trøjborgvej bag Finsensgades skole, dengang det yderste af byen mod nord, så man den ægte engelske hansom cab, som Skaarup havde lånt hos jernbanelæge Ove Bayer, køre om kap med en bil på den »engelske« landevej. Og om middagen var færdelsen på Ryesgade så tæt, at man lod den gælde for et londonsk menneskemylder. På infanterikasernen glemte de skikkelige rekrutter sent den søndag, da de filmende herrer og damer endrede muren deroppe – for nu at få en passende afspærring at flygte over –, og ovre på Kalø hensattes de indfødte i en blanding af forundring og angst ved en voldsom kamp mellem Scotland Yards folk og tre internationale storforbrydere⁶.

Vennelyst kunne naturligvis udmærket illudere som Hyde Park og Mejlborgs terrasse som engelsk restaurant. Og mens Polyhymnias facade med søjlealtanen var indgangen til Scotland Yard, så var samme bygnings bagside det uhyggelige hus, hvorfra Christel Holch skulle fire sig ned fra 2. sal i nogle sammenbundne lagner, mens hendes ven (Kaj Lind) ventede nedenfor. Men bag ham stod Skaarup ved siden af filmoptageren, og til ham råbte hun fra vinduet:

– Jeg gør det ikke, hvis jeg ikke får 25 kr. ekstra. (Gagen var ellers sat op til 85 kr. for denne film).

Skaarup jamrede: – Christel, Christel, du ruinerer mig.

– Jamen, jeg har mand og barn derhjemme, sagde Christel Holch.

– Ja, jada, sagde Skaarup, så får du de 25. Og der er jo vidner på aftalen⁷.

De menige skurke, hvortil bl.a. hørte senere teater- og biografdirektør Peter Kjær, honoreredes med 35 kr.⁸, hvorimod Louis Schmidts manuskript betaltes med 50 kr. straks og 50 kr. senere, da filmen var blevet en succes⁹.

For havde der været betænkeligheder hos ledelsen, forduftede de i hvert fald allerede den 10. april, da filmen havde sin premiere samtidigt i Århus, Odense, Ålborg og København. Allerede om eftermiddagen var der i Århus mødt så mange uden for biografen, at flere hundrede måtte stå og afvente næste forestilling, og tilsvarende om aftenen. Man havde ansat forestillingerne med kun tre kvarters interval, men det tog så lang tid at få folk ud og nye ind i salen, at man allerede dagen efter måtte afsætte en time mellem hver forestilling. I Løvebiografen i København måtte der udkommanderes politi til at re-

Løvebiografen,
Amagertorv 33.
Grundet paa den Mængde Forespørgsler og
Opfordringer, der er indlobet, siden vi tog **Sæ-**
sonens største Atraktion
„Den hvide Slavehandel“
af Programmet, efter at det havde været spillet
ialt **532 Gange i 6 1/2 Uge**, har vi be-
sluttet at opføre dette Numer endnu nogle faa
Gange.
Billetpriserne er de sædvanlige.

Fotoramas slavehandel-film blev – som denne annonce fra hovedstadsbladene 30. juli 1910 viser – en stor succes i København.

gulere tilstrømningen. Her spillede filmen til slutningen af maj og gik i alt 532 gange.

Ole Olsen vejrede for alvor konkurrence. Han havde straks sendt to af sine folk til premieren i Løvebiografen, hvor de afskrev alle scener i stykket, hvorpå Nordisk Film lavede en film, der indtil de mindste detaljer var en tro kopi af Fotoramas, forsynet med den samme titel og med en næsten ordret afskrift af tekstbogen. I løbet af sommeren var plagiatet færdigt og kunne vises i alle de biografer, Nordisk havde kontrakt med i ind- og udland, desværre mange flere end Fotoramas forbindelser.* Så Ole Olsen tjente en formue, mens Fotoramas gevinst blev mere beskedent¹⁰.

Skaarup var naturligvis vred. Men endnu beskyttede loven ikke filmmanuskripter mod plagiat. Det skete først ved en ny lov pr. 1. juli 1912. – På en eller anden måde vil vi dog søge at få sat en stopper for denne unfair trafik, sagde Skaarup. – Og så havde det teater, der opførte plagiatet, endog den dristighed at skrive i aviserne, at »dette billede må ikke forveksles med det tidligere fremkomne af samme slags«¹¹.

Der svarede igen fra Århus-firmaets side med følgende 2-spaltede annonce i hovedstadspressen:

»Advarsel til publikum. – Den hvide slavehandel. – Foranlediget ved, at Panoptikon-Theatret, ved annoncer og plakater, reklamerer for et billede med samme titel som vort og således søger at skuffe publikum, idet det betones, at dette billede ikke må forveksles med vor optagelse, tillader vi os at gøre publikum opmærksom på, at det billede, som

på denne måde søges opreklameret, er et efter *almen, sagkyndig dom, dårligt plagiat* af Løvebiografens: Et forhold, der kun kan finde sted, fordi der endnu ikke i lovgivningen findes en beskyttelse mod sligt. Teatrets adfærd ville ellers rammes, da ikke alene det *fuldstændige indhold*, men også *instruktionen*, er taget efter vort billede.

Meningen med denne ikke videre noble forretningsmetode er da at benytte den succes, som vort teater har haft på »Den hvide slavehandel« til at forlede det publikum, der har set vor optagelse, til på ny at se det andet biografteater i den tro, at der her skulle være et nyt drama om det samme emne.

A/S Løvebiografen,
Amagertorv 33«¹².

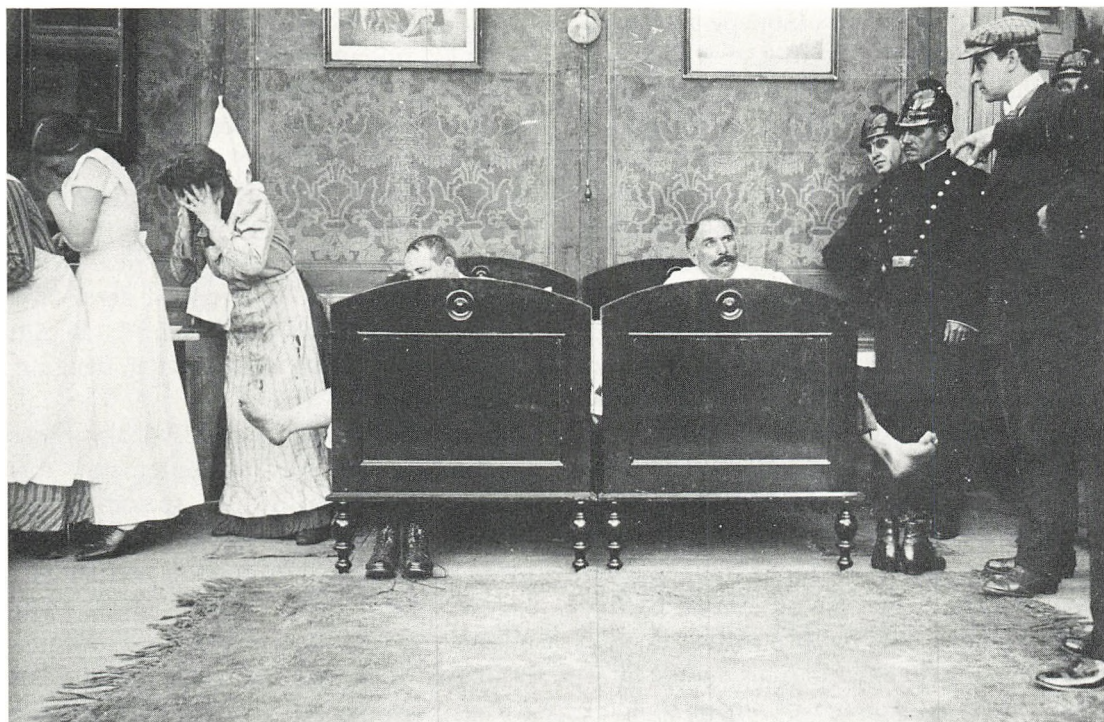
Lidt skadefryd kunne Skaarup dog nyde. Det var ikke lykkedes Ole Olsen at fremskaffe en hansom cab. Han måtte nøjes med en ganske almindelig dansk hestedrosche. Og fire måneder efter overtog A/S Fotorama ledelsen af det hidtil af Sven Lange drevne Panoptikon-Theater og indsatte Schnedler-Sørensen som administrativ leder¹³.

Der var i publikum og presse adskillige, der fandt det emne, Fotorama havde taget op, noget »vovet«. »Lidt usund spekulation er der jo afgjort i en sådan serie«, mente således »Politiken«¹⁴. Men scenerne i den londonske lastens hule fandt bladet dog så afdæmpede, at de intet virkelighedsbillede giver »og kan iagttages uden større risiko, i hvert fald af de helt modne«.

Spydigt mente også en jysk kollega, at den talentfulde unge filmforfatter »med dette arbejde for øje i flere år har gjort studier af folkelivet på varieteer, knejper og lignende steder, hvor han, der er en alvorlig mand, ellers kun nødig kommer«¹⁵.

For en nutidig beskuer ville stumfilmens pantomimiske ejendommeligheder og gestus nok virke komiske. Men de fortællende

* I Kristiania gik de to udgaver af »Den hvide slavehandel« på samme tid – den ene på Bulls kinematograf, den anden på Cirkus Verdensteater. (Sig. Evensmo: Det store tivoli. S. 42).

Fra »Slavehandlernes flugt«. Politiet tager Frederik Buch og Philip Bech på sengen, mens hotellets jomsfruer blufærdigt vender sig om, da de to herrer stikker deres nøgne ben ud af sengen.

bevægelser var nødvendige. Skurkene skulle gå på en ganske bestemt måde¹⁶, og når der var tale om penge, lod man højre hånds fingre tælle tænkte skillingen op i den hule venstre (à la »Dér har du en daler, gå på marked osv.«)¹⁷.

Men de karakteristiske enkeltheder erindredes. Det var ikke bare Christel Holchs tilbeder, der i filmen huskede Helsingreens hvide gamacher. Nogen tid efter, at filmen var kørt i Skandinavien, sendtes Helsingreen til Stockholm på en forretningsrejse sammen med Schnedler-Sørensen. I Malmø blev man afhentet af en tyk

biografmand og ført til matsalen på »Savoy«. Schnedler-Sørensen præsenterede sin ledsager. »Hr. Helsingreen,« sagde tyksakken. »Er d'inte den herrn, der var i vita gamacher i »Den vita slavhandel«. Då måste jag skratta; den var mycket bra.«¹⁸.

Fotorama fulgte allerede samme sommer under titlen »Slavehandlernes flugt« sin succes op med en slags fortsættelse af den første slavehandel-film. De to slavehandlere Wallenstein og Goldschmidt, spillet af Philip Bech og den lille runde Frederik Buch, samler på et værelse i London de forlokkede unge piger til eksport. Værtin-

den i huset bliver mistænksom og alarmerer politiet, der fanger banditterne og i havnen standser damperen med de unge piger (Molsbåden igen). Så flygter arrestanterne over fængselsmuren (sikkert igen kaserne!), formummer sig hos en marskandiser i Whitechapel (eller Ågade) og kommer som blinde passagerer på et fragtskib til Hamburg, hvorfra de tager med toget til en østjysk by.

Men det var svært at filme Hamburgs hovedbanegård i Århus. Resolut sendte Skaarup da sine folk til Hamburg.

Frederik Buch, der den sommer optrådte som visesanger ved Salonen i Riis skov, hvor han fik et pænt honorar på høje tørre sommerdage, men intet, når det regnede, blev en dag ringet op af Skaarup, der sagde: »Kom ned og bliv fotograferet«. Det blev indledningen til hans mange filmroller. Og lørdagen efter gav Skaarup ham besked om at rejse til Hamburg for sammen med Bech at spadsere op ad banegårdens store trappe. Søndag aften var Buch tilbage og kunne optræde hos Thürmann i Salonen¹⁹.

Ankommet til den danske købstad bliver de to flygtninge ifølge filmen afsløret af en telegrafist. Og politiassistenten stiller, efter at have sovet en nat lang på afsløringen, næste morgen med sine humoristisk fremstillede betjente og anholder forbryderne på byens lille hotel! På politistationen – som i mistænkelig grad ligner den århusianske – afsløres banditterne af deres ofre, de nu hjemvendte unge piger²⁰. Blandt disse var Ellen Gottschalch, der dengang endnu hed Ellen Holm.

Fotoramas forargelse over Nordisk Films konkurrence på slavemarkedet stak forresten ikke dybere, end at selskabet i februar 1911 købte og udlejede Ole Olsens fortsættelse af *sin* »Den hvide slavehandel«, kaldet »Den hvide slavehandels sidste offer« – og i annoncen henviste Fotorama frejdigt til den første slavehandel-film fra Århus, som kunne bevirke, at det ville »have interesse at gøre sig bekendt med denne nye optagelse«²¹ – et produkt, »Aarhus Stiftstidende« kaldte »noget frygteligt vås, tarveligt plagiat af lignende billeder af samme lidet tiltalende slags«²².

Blandt tyveknægte og apacher

Skønt filmforfatter Louis Schmidt ikke fik nogen ros for sine produkter i sit eget blads spalter – hans kollega Louis Andersen ved »Århus-Posten« var anderledes flink med velvillige anmeldelser – kom allerede i 1910 endnu en af hans filmideer til udførelse under titlen »Amatørtyvens hustru«.

Handlingen var i korthed den, at en ung pige ude i skoven stifter bekendtskab med en ung mand, uvidende om, at han er amatørtyven Jefferson. Hendes far skovfogeden, der kender fyren, advarer forgæves datteren. Hun følger Jefferson til den store by. En dag kaldes han ved et kodebrev fra en ven til det store kup. Hans unge hustru læser det mystiske brev og nages af skinsygens mistanke. Imens er de to venner i selskab hos en baron, hvor også en rig bankier er gæst. Dennes villa står altså tom – og nu skal Jefferson tage ud og sprænge pengeskabet i villaen, mens vennen opholder bankieren. Uheldigvis bliver den rige herre utilpas og tager hjem. Amatørtyven overraskes og skyder på ham. Tyvens ven er fulgt bagefter, og de flygter sammen, forulykker med deres bil og bringes på hospitalet. Jeffersons kone, der ligger søvnløs, afhentes af en opdager og møder manden som arrestant. Hjemløs og i yderste nød går hun nu på gaden, til hun segner om. Men på hospitalet forsones hun med sine gamle forældre, inden hun dør¹.

Man havde fået den højt anerkendte skuespiller Peter Fjelstrup til at spille hovedrollen, mens Marie Niedermann udførte hustruens rolle, og Philip Bech og Ragnhild Christensen var forældrene. Århus skove og omegn var skuepladsen for mange af scenerne; således forulykkede tyvenes bil, X 47, lige uden for Marselisborg skovridergård.

Mens »Århus Amtstidende« benyttede lejligheden til at tilråde Fotorama at holde sig til de historiske film – denne var ganske vist ikke bloddryppende, men sluttede dog med en dødsscene (!)² – så roste »Århus-Posten« Fjelstrup som amatørtyven, f. eks. »som da han med kendermine lader et guldur forsvinde i sin overfrakkelomme; hans tyvebrændte blik og hans sidelæns gang i forening er ikke til at stå for.«³

En meget original og spændende film i forbrydergenren blev i løbet af sommeren 1910 indspillet i byen – herunder også kulisser i Polyhymnias gård – og i omegnen med skuespiller, senere teaterdirektør Aage Garde i en sensationel rolle som sin egen dobbeltgænger. Aage Garde, der i et par sæsoner havde været tilknyttet Århus Teater, havde selv skrevet manuskriptet til »Ansigtstyven«.

Ideen var den, at en kriminel person, der sammen med sin kæreste begår indbrud i en bank, leder sine forfølgere på vildspor

Den fornemme villa
Mogens Løkke i Saralyst var
i »Ansigtstyven« I
»et badehotel«.
Dobbelt-hovedrollens
indehaver, den med skæg
udrustede Aage Garde,
ses her i parken omgivet
af fine damer.

ved at benytte sig af en dobbeltgænger – en badegæst, der ligner ham så forbløffende, at han blot behøver at kloroformere manden og berøve ham skægget for at stjæle hans ansigt. Selv udstyrer han sig derefter med falsk skæg og udgiver sig for badegæsten. Naturligvis sejrer retfærdigheden til sidst: I selve retssalen, hvor den uskyldige står anklaget, og tyven er vidne, demaskeres han af sin egen kæreste⁴.

Men forinden havde man overværet en række spændende begivenheder, udspillet i byens omegn: Forfølgelse på hesteryg ved Årslev kro, ran af en dræsinde fra to jernbanearbejdere syd for byen (med Fiskerhus-banken i baggrunden) og »ansigtstyvens« svømmetur i Århus å med revolverskydende betjente på bredden. I vandgangen har dog Garde nok haft en *stand-in*

(filmverdenens betegnelse for en person, der, maskeret som den rollehavende, springer ind i dennes sted i visse afsnit af handlingen).

Så udmærket spillede Garde sin rolle, at man mente, der hele vejen var tale om *to* personer. Det var der imidlertid kun i et par scener: et enkelt sted, hvor tyven og ofret sad ved siden af hinanden, og i retssalen, måtte man have *to* personer, hvis ydre var helt ens, og det var ikke svært, thi Aage Gardes tvillingbroder, journalisten Axel Garde, lignede sin broder så meget, at han med lethed kunne have ageret dobbeltgænger hele vejen igennem.

Ideen – syntes Fotorama – var god nok til en historie mere, og derfor fulgte »Ansigtstyven 2« lige efter den første.

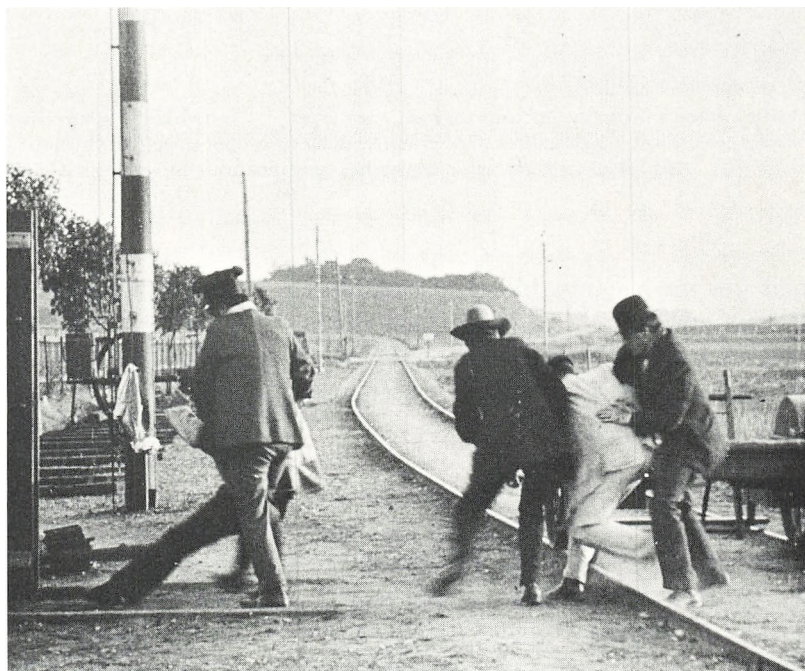
Her befinder man sig hos konsul Bjørn i en villa en mils vej uden for byen. En fordægtig person lurar ved hans hus, hvor hustruen nu er alene med en tjener og en stuepige. Da fyren bryder ind, ser han i stuen et billede af konsulen og kan se, det ligner ham selv på en prik. Han beslutter da at stjæle konsulens ansigt! Ved sine kammeraters hjælp overfalder han konsulen i en skov, da denne i sit hestekøretøj er på vej hjem. Banditterne fører ham til deres hule, mens ansigtstyven ifører sig hans tøj. Konsulinden tror, det er hendes mand, der kommer hjem, og forbryderen indlogerer sig i villaen, som han naturligvis plyndrer. Mens banditterne fejrer kuppet, klager omboende over støj fra hulen. Politiet overmander banden og arresterer kon-

sulen som hovedmanden! Omsider opklares dog naturligvis den famøse forveksling⁵.

Fotoramas stor-aktionær konsul Chr. G. Hansen måtte stille sin store villa »Mogens Løkke« i Saralyst til disposition for en række af optagelserne i »Ansigtstyven«, både som badehotel og som det elegante konsulhjem. Hvorimod Alfred Cohn, Aage Schmidt, Aage Fønss, Marie Niedermann og Aage Bjørnbak som Aage Gardes forbrydervenner måtte nøjes med at bo i kulisser i Kannikegade. Her dansede »Svi-Svi«, »Røret«, »Dansemusen« og »Pariserdrengen« – og hvad de nu ellers hed i programmet – apachedans for den tilfangede konsul.

Gardes »billeder« blev i Århus opreklameret gennem nogle pragtfulde firefarvede

»Ansigtstyven«
og to af hans kumpaner
overfalder på banelinien
syd for Fiskerhuset
et par jernbanearbejdere,
låser dem inde i et skur
til venstre
og hugger deres dræsrine,
som forbryderne
derefter kører bort på.

Den uskyldige halvpert af dobbeltgængerer Aage Garde i »Ansigtstyven« spærres inde i et tarveligt kælderrum; men billedet giver tillige et godt indtryk af de primitive filmsceners opbygning i Polyhymnias gård: Til venstre hviler regissøren sig i skjul for kameraet, mens hjælperegissørens arm afstiver den vaklende papirsdekoration.

plakater med mange billeder, fremstillet i Reklametrykkeriet i Ryesgade⁶, og i Århus – såvel som i hovedstæderne København, Stockholm og Kristiania – nåede stykkerne at blive en stor succes.

Apacher og bondefangere myldrede i disse filmsomme pludselig frem på byens gader og gav det ellers fredsommelige, borgerlige Århus et skær af syndig storby – om end Fotoramas udgaver af disse samfundets snyltere var mere harmløse end

andre filmselskabers, ja undertiden nærmest humoristiske. Men man kunne med disse skildringer af farer, der truede den skikkelige og godtroende borger, påtage sig en moraliserende rolle og alligevel give smæk for skillingen.

Om filmen »I bondefangerklør« fra 1910 – den havde forresten to titler mere, sådanne sparede man aldrig på, først undertitlen »Kæmpebillede fra storstadens dyb« (!) og så: – »eller Provinskommissen og den blå drengs operationer« – hævdede

en anset filmmand, at den var »uden tvivl af uvurderlig nytte som en advarsel til folk, der står ukendte overfor de dér skildrede forhold«, så han mente, at den burde »egentlig forevises med statsunderstøttelse i hver landsby«⁷.

Da Ole Olsen her som i slavehandelen ikke ønskede at overlade de moralske billedprædikener til Skaarup alene, havde han skyndsomst produceret en ganske tilsvarende film med titlen »Bondefangerklør« og med Carl Alstrup i hovedrollen – og mærkeligt nok gik den i det århusianske Kosmorama på samme tid, som Skaarups produkt kom frem i Frederiksbjerg Biografteater. Sidstnævnte måtte derfor ofre

en stor annonce, hvori man først fremviser englevingerne: »Finder man adskilligt mindre tiltalende i fremstillingen, så bør det erindres, at vi kun har ønsket at skildre livet, som det udfolder sig de pågældende steder, og ved så vidt mulig naturtro realisme at forme advarslen så meget kraftigere.« Og så går man løs på konkurrenten: »Som bevis for, at billedet anses for en attraktion, kan det meddeles, at der er et københavnerfirma, der allerede har udgivet et stykke med en næsten lignende titel, men som ikke på nogen måde kommer på højde med vort«⁸.

Heldigvis var de århusianske bondefangere de morsomste, men den københavnske

På dette billede fra optagelsen af »Ansigtstyven« 2. del ser man oven over den pauvre dekoration bygningen, hvor nu »Aarhuus Stiftstidende« har kontorer. Til venstre omfavner Marie Niedermann (Dansemusen) Aage Schmidt (Pariserdrengen) og danser med ham »Ansigtssansen«! Bag dem ses Martha Helsingreen. Til højre ses Aage Garde, der som konsul Bjørn er tvunget i ansigtstyvens klæder. Som et raffinement er en af Fotoramas plakater anbragt på væggen.

Fra forbryderfilmen »I bonde- fangerklør«

Øverst:

Den gamle gyde Snevringen mellem Mejlgade og Studsgade var i filmen »I bondefangerklør« skueplads for bondefangernes overfald på et af deres ofre. Men så mange tilskuere, som der har samlet sig i Studsgade, skulle der nok ikke have været ved den lejlighed!

Nederst:

Varna figurerer som stedet, hvor den forførende Marie Niedermann har souperet med et af bondefangernes ofre, som hun nu kører bort med.

Øverst:

En af de caféscener
fra det århusianske natteliv,
som forbavsede
københavnerne,
da »I bondefangerklør« vistes.

Man bemærker,
at »cafeen«s bræddegulv
hviler på en opstilling af
træbukke, stadig i
Polyhymnias gård.

Midt i billedet ses den
elegante Marie Niedermann
som »Nattens dronning«.

Nederst:

Politistationen i Mejlgade
var også inddraget i
forbryderfilmen.

film var bedre fotograferet, de århusianske billeder var »uklare og en del tågede«⁹. Dog, det hjalp jo de lokalkendte, at man gennem tågen kunne se, at et af ofrene udplyndredes i den gamle gyde Snevingen mellem Mejlgade og Studsgade, at Varna dannede ramme om provinskomteessens forførelse af en velbeslået proprietær, og at retfærdigheden skete fyldest i den i Foto-rama-filmene hårdt prøvede politistation i Mejlgade.

I København derimod vakte det århusianske Sodoma undren. »Man føres,« skrev »Politiken«, »ned i kælderknejper med professionelle falskspillere og ind i natcafeer med pragtfulde kvinder og er vidne til et natteliv, som i hvert fald ikke storbyen København, men måske storbyen Århus kender det«¹⁰.

Gunnar Helsengreen udførte rollen som »den blå dreng«, der får en skikkelig bondekarl i sine klør og ordner ham med hjælp af sine kammerater »Rejen« (Aage Fønss) og »Sømmet« (Aage Schmidt), mens Marie Niedermann fjong og fejende som anførelsens kæreste nedlægger det andet offer. Alfred Arnbak (siden kendt fra tribunen som seminarist Svaabæks fremstiller) var den naive bondekarl.

Manuskriptet til »I bondefangerklør« var leveret af en af »Demokraten«s medarbejdere, redaktionssekretær Johs. Pedersen¹¹. Skaarup sørgede for, at der var en vis bladpolitisk balance i tingene!

Senere kogte samme forfatter sit emne op igen i filmen »Menneskejægere«, i programmet kaldt en »virkelighedsskildring fra landsbyens idyl og storstadens faldgruber.« En højst hæderlig, men ikke overdreven verdenserfaren mejerist, spillet af

Philip Bech, kommer til staden og falder i bondefangerklør, svigter sin søde landsbykæreste (Laura Mogensen) til fordel for »Nattens dronning« (Jenny Roelsgaard) og »Røde Grethe« (Ellen Feldman) og udplyndres af sidstnævntes kæreste med det talende navn »Kloen« (Gunnar Helsengreen). Mod filmens slutning er hele forbryderbanden samlet i en spillebule på en 1. sal i den indre by, da politiet rykker frem på arenaen. Men inden betjentene når at få døren knust med en økse, er banden forsvundet. Lederen har fæstnet et reb til en vinduessprosse, og ad dette firer de sig ned i en baggård. Det foregik i Skolegade bag Fotoramas kontor. Da Ellen Feldmann var kommet halvvejs ned, råbte hun: »Jeg kan ikke mere« og kurede resten af vejen, med det resultat, at hun sled huden af på den indvendige side af begge hænder¹².

Og atter engang dannede politistationens lokale – med det samme udstyr som i tidligere film og de samme plakater på de triste vægge – skuepladsen for mysteriets opklaring.

Men storstadslivets vrangside skulle vendes udad endnu et par gange. Forfatteren Axel Breidahl, som kom til at levere en del manuskripter til Fotorama, var mester for »Blandt københavnske apacher«. Heri spillede Christel Holch en ung pige, der er forelsket i sin arbejdsgivers søn og derfor af den strenge fabrikant bliver smidt på gaden. Hun lader sig lokke ind i en forretning, der søger »cigarrullersker«, og falder derved i klørne på en samling lyssky mandlige og kvindelige eksistenser, der benytter hende som lokkedue, indtil hun efter en række spændende scener befries af

Fra filmen »Menneskejægere« ses her en scene på politistationen. Til venstre bag skranken sidder Gunnar Helsengreen. Derefter stående Alfred Cohn, Aage Schmidt og Philip Bech.

den tilbødte fabrikantsøn (Bernhard Lehmann).

Apacherne og deres donnaer spilledes dog med en vis forsoren gemytlighed, ja, på plakaten havde man endog sat ordet *apacher* i gåseøjne. Gemytligheden personificeredes i Frederik Buchs skikkelige og godhjertede »Piphans«, der førte an i apachernes morsomme festmåltid, og som i filmens slutningstableau, hvor de to elskende kører afsted i en karete, titter frem som herskabskusk på karetenes kuskesæde, så publikum »med et stort bredt smil på ansigtet gik ud af biografen«¹³.

Mere alvorlig var »Under Vesterbros glødelamper« med undertitlen »En nat af Stor-København«. Her vender en af storbyens dristigste forbrydere hjem efter et diamantkup i Paris. Allerede på banegården ses opdageren at skygge ham, og da tyven sammen med en gammel veninde kører til en varieté i forstaden, følger opdageren (med det obligate falske skæg) bagefter. Efter en længere intrige med en tilfældig cafégæst får diamanttyven et stjålet smykke manøvreret over i detektivens lomme, og da politiet er ankommet og har afsløret personens falske skæg, antager man

På en forstads-variété i filmen »Under Vesterbros glødelamper« – optaget i det nye atelier på loftet i Rosensgade. Til venstre Maja Bjerre-Lind som diamanttyvens kæreste i selskab med en gæst (Anker Kreutz), som tyven (Gunnar Helsen-green), der står helt til højre, søger at kaste mistanke på over for opdageren (Philip Bech) med det falske skæg. Blandt statisterne ses i baggrunden til venstre suffløse fru Köhler og Søren Fjelstrup, derefter (m. bowler) pressefotograf Emil Ebbesen og – med stor hvid hat, men med ryggen til, Ellen Gottschalch. Til højre for hende Frederik Buch som tjener.

detektiven for tyven og anholder ham. Men opdagelsen af sandheden er ikke langt borte. Diamanttyven har kun fået et kort forspring. Han flygter ud på en gesims uden på sit hotel for at undslippe. I værelset søger veninden at dække ham for det indtrængende politi; hun bliver skudt – og tyven styrter sig i døden. Opdageren fik altså ikke sit bytte.

Århus Teaters bedste kræfter medvirkede i dette dramatiske stykke: Helsen-green var diamanttyven, Maja Bjerre-

Lind hans elskede og Philip Bech detektiven.

En halv snes dage før man på banegården skulle optage scenerne af diamanttyvens og opdagerens ankomst, var der hos guldsmed A. F. Rasmussen i Ankerhus forøvet indbrud og stjålet juveler for 10.000 kr. Der var en stor eftersøgning af tyvene igang. Den 11. april fik politistationen fra Missionshotellet i Ryesgade melding om, at der med eksprestoget om morgenen var ankommet en udlænding med tilsyne-

ladende falsk fuldskæg, iført grøn overfrakke og sort stiv hat. Man kunne tænke sig, at det var juveltyvebandens hovedmand!

Betjent 16 Christiansen blev straks sat på den opgave at eftersøge den mystiske person. Han strejfede byen rundt forgæves i 2½ time. På hjemvejen gik der en prås op for ham, og han styrede sine skridt mod Fotoramas kontor. Jo, ganske rigtigt – man havde samme morgen filmet en maskeret persons ankomst til Århus, og manden havde henvendt nogle ord til Missionshotellets karl for at gøre ankomsten rigtig tilforladelig! Karlen tjente altså ingen dusør, men Skaarup måtte love at underrette politiet, før han næste gang lavede sjov i gaden¹⁴.

Men det hørte ellers til dagens orden, at man overværede dramatiske scener på byens gader. Snart imponerede Helsingreen et stort publikum under optagelser midt på Fredens torv¹⁵, og pludselig kunne man en tidlig formiddag på hjørnet af Grønnegade og Møllestien se en bil komme susende og holde foran et af Møllestiens små huse, en ung mand springe ud af den og fare ind i huset, hvorfra han lidt efter kom ud, bærende på en halvnøgen kvinde, som han derefter kørte bort med¹⁶.

Den slags scener vænnede århusianerne sig til. Når de så et opløb og nysgerrigt nærmede sig, lød de efterhånden velkendte ord: – De filmer bare!

Ikke alle de spændende produktioner synes dog at være nået fra optagelsens stadium frem til forevisningens. Det gælder bl. a. et drama, betitlet »Guldets farer« eller »Blodnatten i Venedig«. Åen, der dengang snoede sig gennem Århus' cen-

trum, skulle heri illudere som en venetiansk kanal, hvor man i mangel af rigtige gondoler måtte bevæge sig i joller og pramme fra den gamle åhavn.

Da der i baggrunden af filmens sceneri, set fra Ågade, stod en høj fabrikksskorsten, og da Hermansen regnede det for et særlig fint filmisk indslag, at der steg røg op fra skorstenen, betalte han fabrikkens fyrbøder en dusør for at få ham til at fyre ekstra stærkt under optagelserne.

Til dramaet hørte et røverisk overfald på en jøde à la »Købmanden i Venedig«. Som en sådan udstyredes formedelst et par kroner en af Ågades marskandisere med paryk og skæg, hvorpå et forbryderisk firkløver dolkede og strangulerede ham for at komme i besiddelse af hans værdier. De kom imidlertid til at tage for hårdt fat, med det resultat, at manden blev virkelig rasende og gav sig til at slå løs på dem. En af de medvirkende, Peder Hilligsøe, fik et blåt øje, der slet ikke hørte med i filmen, men da han også var engageret til at medvirke i en af apache-filmene, blev Hermansen glad overrasket over at se denne udmærkede maskering og spåede den unge mand en lys og smuk fremtid ved filmen¹⁷.

Rækken af film fra forbrydernes verden afsluttedes i 1911 med filmen »Dommeren«, hvori Helsingreen endnu engang måtte påtage sig forbryderens skikkelse, og hvori Gerda Krum-Juncker havde den kvindelige hovedrolle. Filmen havde Århus-premiere i december 1911, men afløstes så op til julen af en ligeledes århusiansk produceret hyggefilm, »Det gamle købmandshjem«, med Philip Bech i den patriarkalske hovedrolle.

Det erotiske melodrama

Efter at have vandret gennem fædrelandets historie og gennem de små og større forbyrderes brogede verden kastede filmfolkene sig over det sentimentale med kærligheden som den væsentligste ingrediens. Den udfolder sig jo som bekendt frodigst inden døre – og det indendørs var stadig det lokale Hollywoods svage side. Men da det ikke blev til noget med Skaarups atelier-planer på Skejby mark, etablerede man i begyndelsen af 1911 indendørs filmstudier i en nyopført 4-etages bagbygning i Rosensgade 34.

Allerøverst, i det, der formentlig skulle have været husets tørreloft, fjernede man i den østlige ende spær og tagsten og satte glas i – og så kaldtes det atelier. I loftets anden halvdel havde man omklædnings- og dekorationsrum, og på etagerne nederunder var der lager samt »laboratorier«, hvor man kunne se filmstrimlerne hænge til tørring på klædesnore. Årslejen for hele herligheden var 500 kroner.

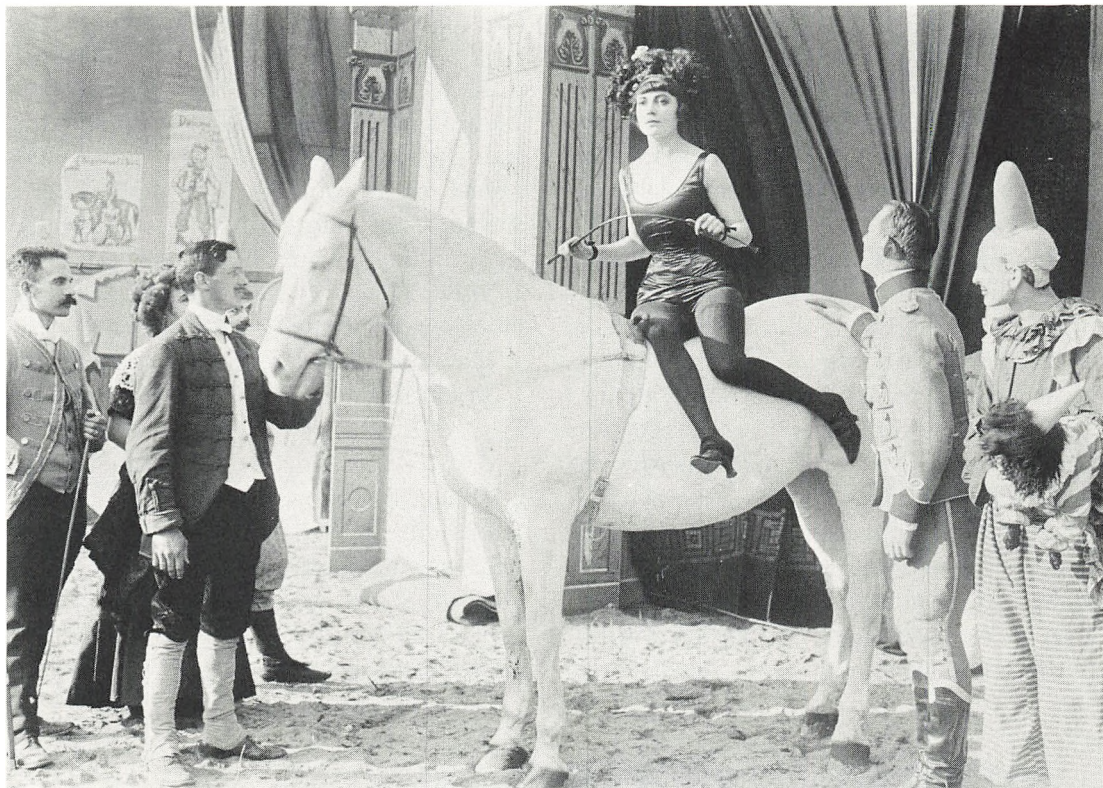
På loftet gik en stor skorsten midt op gennem atelieret. Den var en slem hindring for at få anbragt dekorationerne, når der skulle fremstilles lokaler af anselig størrelse¹. Ikke desto mindre har loftet med de nøgne, kalkede vægge og råt optømrede skillerum været forvandlet både til slotsale, varieteer og herskabshjem.

Og på dette primitive baggårdsloft blev der på ny i Århus skrevet et vigtigt blad

i stumfilmens historie. Her optoges i april måned den første af de kun to film, hvori den nyopdukkede filmstjerne Asta Nielsen kom til at spille sammen med den danske stumfilms mandlige førstekraft, Valdemar Psilander. Asta Nielsen havde endnu kun en enkelt film bag sig, nemlig »Afgrunden«, som var forfattet og iscenesat af hendes senere mand Peter Urban Gad, og som i 1911 erhvervedes til udlejning af A/S Fotorama. Men endnu havde filmens folk ikke for alvor fået øje på Asta Nielsens talent, og det har derfor formentlig ikke været så vanskeligt for Skaarup at få hende og Gad til at komme til provinsen. Straks efter rejste de begge til Tyskland og startede her »die Asta«s strålende internationale karriere, der på få år skaffede hende hædersnavnet »Filmens Duse«.*

Men at Skaarup havde kunnet få Psilander fra Ole Olsen forbavsede, og det skyldtes da også et lille kup. Psilander havde startet hos Ole og havde netop haft en stor rolle i filmen »Ved fængslets port«, som den århusianske bibliotekar Erling Stensgård havde skrevet manuskript til. Egentlig var hovedrollen i dette drama, der førte Stensgård ind i filmens og senere

* Den italienske skuespillerinde Eleonora Duse (1859–1924) var sin tids største scenekunstnerinde med særligt talent for at udtrykke hengivelse, resignation og håbløshed.

Fra »Den sorte drøm«. Cirkusryttersken Stella, spillet af Asta Nielsen, kommer ud fra manegen. Cirkustjeneren til venstre er daværende kontrollør ved Fotorama, Poul Baastrup.

specielt Fotoramas verden, tiltænkt Johannes Poulsen, men da denne udeblev, sprang Psilander til. Olsen gav ham 50 kroner pr. filmdag, men Skaarup, som var blevet opmærksom på dette ideal af en filmhelt med det dådyrfine ansigt, tilbød ham 75 kr. pr. dag i Århus. Det fik også Asta Nielsen – men på dage, hvor vejret nødvendiggjorde udendørs optagelsers aflysning reduceredes honoraret dog til – 38 kroner.

Da Ole Olsen efter at have noteret en succes med Stensgårds første film straks ville genengagere Psilander, og instruk-

tøren, August Blom, kom til ham på direktørens vegne, smilede skuespilleren lunt og sagde:

– Hils Ole Olsen og sig, at det gør mig ondt, men jeg har lige ladet mig engagere til Skaarup for 75 kr. om dagen.

– Men så får vi Dem vel til samme pris, når De er færdig i Århus, sagde Blom forhåbningsfuldt.

– Næh, det skal De ikke betale, svarede Psilander.

Blom så glad ud, men kun et øjeblik, for Psilander tilføjede: – Så koster jeg 100².

Det var Nordisk Films chef dog også villig til at betale, så turen til Århus kom kun til at omfatte een film.

Det var igen Urban Gad, der havde forfattet manuskriptet til Asta Nielsens film og også instruerede »Den sorte Drøm«, som titlen blev.

Handlingen i dette erotiske melodrama er følgende:

Cirkusprinsessen Stella ombejles af mange mænd, deriblandt den noget ældre juvelér Hirsch og den unge grev Waldberg. Ved et selskab bliver juveleren nærgående over for hende, men greven kommer hende til undsætning. Hirsch udfordrer greven til en duel – på spillekort(!), og de starter, fulgt af de spændte gæster, på et parti hasard, der ender med, at greven taber. Han må underskrive et gældsbevis til juveleren og love denne at betale en større

sum inden 24 timer. For at hjælpe greven stjæler Stella ved et besøg hos Hirsch et kostbart smykke, som hun giver greven. Men juveleren har i et spejl set tyveriet; han lader som intet, men udspionerer hende og greven og truer hende til at mødes med ham igen. Her lykkes det hende at få juveleren til at annullere gældsbeviset. Men greven, der skinsyg er fulgt efter hende, skyder hende i jalousi ned i juvelerens lejlighed. Døende rækker hun ham papiret med beviset for hans skæbnesvangre fejltagelse³.

Asta Nielsen ydede et fremragende spil i denne film, skabt helt efter Gads teorier⁴, efter hvilke der til ethvert følelsesudbrud, enhver tankeforbindelse, hører en større eller mindre ydre bevægelse. Hendes udtryk for både afsky og beslutsomhed i tyveriscenen er betagende, og at man her for

Psilander og Asta Nielsen i »Den sorte drøm« belures under deres stævnemøde i Vennelyst af Gunnar Helsingreen som juveler Hirsch, der ser sin medbejler modtage et stjålet smykke.

første gang ser et nærbillede af Asta Nielsen – sådanne forekom ikke i »Afgrunden« – gør scenen endnu mere bemærkelsesværdig. Fint udført er også den scene, hvor hun, efter at være fulgt hjem af greven, fra sit vindue ser ham blive stående udenfor

efter deres dvælende farvel, hvorpå hun farer ud igen og slår armene omkring sin tilbeder.

På århusianerne kunne det derimod nok virke mærkeligt at se, at dette elskovsfyldte indslag var henlagt til den smukke ejendom

Baghuset i Rosengade 34,
i hvis øverste atelierrum
scener af »Den sorte drøm«
og andre Fotorama-film
blev optaget i 1911-13.

Kystvejen 47 – bedre kendt som stiftsprovstens bolig! Man kan ikke lade være med at spekulere over, om daværende stiftsprovst Lindhardt havde sanktioneret dette, og hvad de kristelige kredse, som rasede mod Asta Nielsens lidenskabelige erotiske film, har sagt til, at hun sådan havde indlogeret sig i den fornemme kirkelige embedsbolig!

Et møde mellem cirkusprinsessen og greven – dér, hvor hun giver ham smykket – foregår blandt Vennelysts bladløse træer med Gunnar Helsengreen som juveleren lurende i buskadset. Mens denne scene og flere af de udendørs scener er fotografisk fint udført af filmfotografen Adam Johansen, kneb det med belysningen i nogle af de indendørs optagelser. Det sparsomme lys i atelieret, hvor den mærkelige kortspil-duel finder sted, bevirkede, at enkelte af de medvirkendes ellers kønne ansigter generedes af sorte skygger, så det kunne se ud, som om de gik med overskæg⁵.

I flere udendørs optrin i denne film, der bragte Århus-eksteriører ud til den store verden, især – da Asta Nielsen blev berømt – til Tyskland, genkendes partier fra byens strøggader, bl. a. M. P. Bruunsgade med en sporvogn i baggrunden. Morsomst er dog en scene fra hjørnet af Sønder Allé og Ryesgade, hvor Helsengreen gemt bag en af datidens høje, runde plakatsøjler iagttagere greven, mens denne hos pantelåneren forsøger at gøre det stjålne smykke i kontanter, og hvor man i en spejlglassrude ser sporvognen køre forbi. Man føres ligeledes i et kort glimt til Skolegyde, og man ser som udgang fra »Cirkusbygningen« den trappe i Kannikegade, der førte ind til Fotoramas og teatrets lokaler, og hvor cir-

kusprinsessen og alle hendes venner afhentes af tre af byens allerførste taxabiler med numrene X 17, X 114 og X 122. Man konstaterer også, at Psilander gør sit indkøb af den skæbnsvangre revolver (oprindeligt beregnet til selvmord) hos konservator Poul Nielsen, der havde forretning på Sct. Clemens torv.

Filmens handling starter i en cirkus, hvor Stella er skolerytterske i sort tricot og – sko med spidse hæle, der næppe har været særlig godt egnede til formålet! Men da optagelsen skete før cirkussæsonen, og filmen på grund af Asta Nielsens engagement i Berlin skulle gøres færdig på 14 dage i løbet af april, kunne man ikke lægge cirkusridtet ind i en *ægte* ramme. Altså ser man i første scene mademoiselle Stella komme på hesteryg ud i stalden gennem en portal, inde bag hvilken man ganske vist øjner et menneskefyldt cirkusrum – som var en dristigt udført illusion.

Det var teatermaler Emil Poulsen, som var mester for cirkusdekorationen, der blev opstillet og filmet i Vennelyst på samme plads, som dengang var sommerens faste cirkusplads. »Den sorte drøm«s cirkus bestod af tre dele: et bagtæppe, et mellem-tæppe med manegebom og forhængsdraperi og en sidemaske med staldindgang. Den malede cirkusmanege med dens mange påmalede tilskuere i det store ovenlysrums var efter Poulsens opfattelse langt bedre end en plastisk opstilling, og han tvivlede på, at en virkelig opbygning med rigtigt publikum ville have givet bedre resultat, men den ville rigtignok have været langt dyrere⁶.

Blandt de medvirkende i »Den sorte drøm« var igen den unge århusianerinde

Skovpavillonen Frihedens orkester og tribune er i filmen »En hjemløs fugl« flyttet til New York (!), hvor Marie Niedermann opdages som sangerinde.

Ellen Holm (Ellen Gottschalch). Til hendes erindring herom knytter sig bl. a., at hun, når hun kl. 8½ mødte på sin arbejdsplads i Rosensgade, skulle have håret flot friseret og sat i bukler, hvilket skete i den årle morgenstund hos hendes veninde Ingrid Svendsen. Dennes mor havde en restaurant i Mindegade, få skridt fra det nu længst nedrevne gamle hus i Dynkarken, hvor Ellen Holm boede med sine forældre⁷.

En anden af de unge damer, der i filmen omgav cirkusprinsessen, var Ellen Feldmann. En dag så hun i det fælles påklædningsværelse i Rosensgade Asta Nielsen

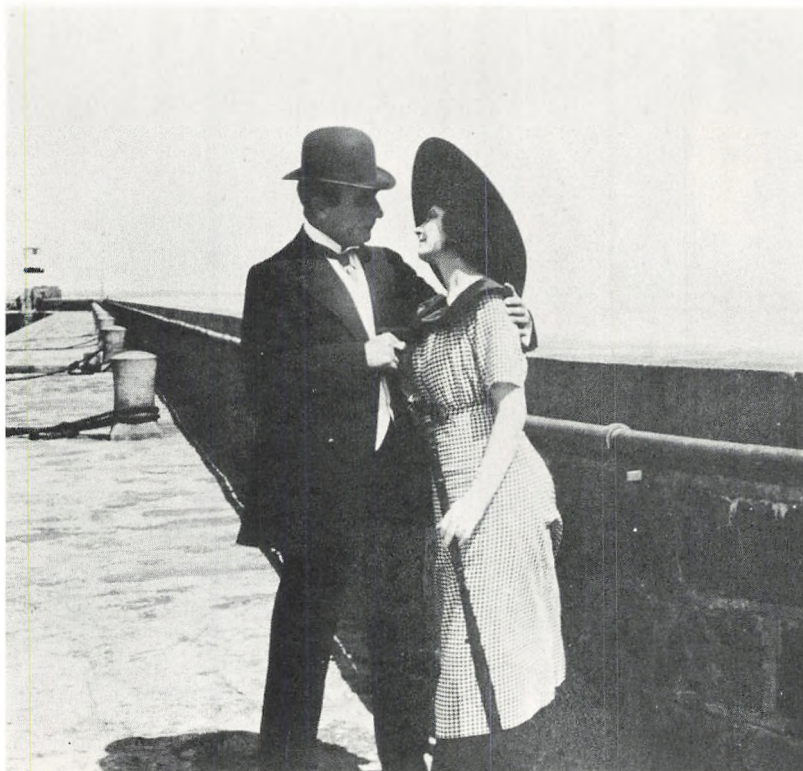
komme ind i en lille sort, knækort kjole. Hendes påklæderske kom så med nogle bånd og tøjstrimler, som hun satte fast, så det hele kom til at ligne en lang selskabskjole.

– Gu-ud, sagde alle de andre, er det så let at blive fin!

Asta Nielsen og Psilander boede begge på Royal, hvor de som regel også spiste i frokostpausen. En dag hørte man Psilander spørge sin partnerske, hvad hun kunne tænke sig til frokost.

– Åh, det ved jeg ikke. Det må du bestemme, svarede Asta Nielsen.

– Så ta'r vi to stykker med violer, erklærede

Efter sin hustrus flugt
til Amerika
i »En hjemløs fugl«
holder Philip Bech
stævnmøde
på den gamle søndre mole med
Kamma Creutz Nathansen,
som han gifter sig med
– i filmen altså.

rede Psilander – mens de unge statistinder i kroen henådede: – Tæ-ænk, de spiser violer!⁸

Flere film med kærlighedstragedier og tunge skæbner som motiv fulgte efter »Den sorte drøm«. Kort efter dennes optagelse – altså i løbet af sommeren 1911 – optog man således »Blodets bånd«, hvori den smukke frk. Jenny Roelsgaard med det aparte og sydlandske ydre spillede en enlig mor, der kæmper for sit barn. Da hun en dag i et villakvarter ser en fabrikant og hans hustru bære deres eneste barn ud i

en kiste, går hun hen og lægger sin lille dreng på deres trappe. Hittebarnet vokser op i gode kår, men da han mange år efter vil forlove sig med en fattig kontorpige fra faderens fabrik, jager fabrikanten pigen bort. Drengens rigtige mor har i hemmelighed fulgt sin søn i alle årene og ser også denne tragedie, men alt vender sig til det bedste, da hun vinder i lotteriet(!) og tør sætte sig i forbindelse med sønnen igen.

I denne naive historie spillede Aage Schmidt sønnen, Philip Bech fabrikanten, Laura Mogensen hans hustru og Ellen Feldmann den unge pige⁹.

»En hjemløs fugl« – ligeledes fra 1911 – bød på en mængde udendørs optagelser af gade- og skovpartier, som i hvert fald det lokale publikum så med fryd. Her spillede Marie Niedermann hovedrollen som en ung kvinde, der halvt i spøg for at drille et par andre bejlere, gifter sig med den pæne overretssagfører Hatting (Philip Bech). Hun keder sig snart i ægteskabet, og hendes musikalske interesser fører hende i armene på den samvittighedsløse bankassistent Hilmer (Aage Schmidt), med hvem hun rejser til Amerika. I New York

anholdes han som efterlyst for banktyveri, og hun går nu fattig om i storbyen og må tigge for brødet. Da opdages hun som sangerinde. Men hun længes hjem til sit barn, som hun lod tilbage. I Danmark tror man hende død ved en bilulykke, og hendes mand har giftet sig med hendes veninde. Den hjemvendende kvinde stjæler nu sit barn og løber bort med det, men barnet vil ikke trives hos hende. Til sidst vil hun drukne sig, men reddes af dr. Dyring, hendes mest trofaste tilbeder fra ungdommen (Peter Nielsen)¹⁰.

Så fattig er Marie Niedermann under sit ophold i New York, at hun stiller sig op og tigge ved indgangen til en park, der påfaldende ligner Skanseanlægget i Århus.

Fra optagelserne af »Mormonbyens blomst« på Skejby mark. Stående som nr. 2 fra venstre Aage Schmidt. Derefter Gunnar Helsingreen og (med bowler) teaterskrædder Philip Petersen. Bag optagelsesapparatet Ad. Wantzin, derefter filmfotografen, vistnok M. A. Madsen. Bag disse ses som nr. 3 af rytterne Jenny Roelsgaard, og i midten – med hvidt skæg – Philip Bech som »mormonerens ældste«. Yderst til højre Poul Bastrup, kontrollør ved Fotorama. Rytteren yderst til venstre menes at være Peter Kjær, den senere teater- og biografdirektør.

Den sydlige bydels sommerlige partier dannede hovedparten af sceneriet i denne smukke film. Hattings skilt sad således uden for gadedøren til ejendommen Heibergsgade 30 (Skansepalæ), og lige nedefor fotograferedes Skanseanlægget som værende en park i New York! Og i »Friheden« dirigerede musikdirektør H. P. Laursen sit populære orkester i en scene, der foregaves at være fra Stars and Stripes'

fædreland, og uden at se, at tribunen fotograferedes sådan, at de lysende bogstaver foroven med etablisementets navn ikke kom med. På den gamle søndre mole holdt hr. Hatting stævnemøde med sin nye kone, mens den førstes selvmordsforsøg fandt sted en stormfuld dag på bådebroen ved Badhotellet i Risskov.

En mindre film var »To søstre«, som angaves at være en kærlighedshistorie fra

den københavnske teaterverden, og hvori Jenny Roelsgaard havde en stor rolle. Og endelig spillede hun hovedrollen i »Mormonbyens blomst« – som en ung pige, der sammen med sin far er emigreret til Utah. Her kommer denne gamle danske landsbysmed (Peter Nielsen) i konflikt med mormonernes ældste, hvis flerkoneri han afskyr, og han flygter med datteren, hjulpet af den brave Tom Carter (Aage Schmidt). Der sluttes med dramatiske forfølgelser på hesteryg¹¹. En halv snes wild west-klædte århusianere, heriblandt kontrollører og andre medarbejdere ved Fotorama, stormede til hest hen over markerne ved Skejby nord for Århus, hvor de ubebyggede vidder illuderede som en rigtig prærie.

Det var dog ikke kun selskabets funktionærer, der måtte træde til ved filmoptagelserne. En dag, da man stod og skulle bruge en zigøjnerske, blev teaterdirektør Jacobsens barnepige klædt ud som en sådan.

– Vi låner sgu Helga, sagde Skaarup, så kan en anden passe Merete imens¹².

Barnepigen blev forresten siden en udmærket skuespillerinde. Hun hed Helga Frier.

Med Marie Niedermann optoges endnu en film i den sentimentale genre, »Ellen« med smukke billeder fra en udflugt i Marselisborgskovene. At den har været eksporteret til Tyskland, fremgår af et tysktekstet program i Filmmuseet.

En filmens vovehals

Ret tidligt i stumfilmens historie begyndte man at forhøje den spænding, der lå i selve handlingen, med nervepirrende scener, hvor helten satte livet på spil. Hvert filmselskab havde sin vovehals, der ofte måtte træde til som substitut for den egentlige rollehavende, når denne ikke kunne eller turde kravle på tage, springe ned fra broer eller lade sig køre over af jernbanetog. Der var her i landet Einar Zangenberg, som var ekspert i at springe af kørende tog og hænge i flyvemaskiner i luften; der var Alf Nielsen, som svævede på møllevinger og væltede med brændende mure, og der var Emilie Sannom, som kravlede op ad stejle mure, styrtede i afgrunde, lavede akrobatik på flyvemaskiner – og som sluttelig en sommerdag i 1931 dræbtes ved Grenaa under et faldskærmsudspring.

Århus havde også – i al beskedenhed – en vovehals, som blev taget i filmens tjeneste. Det var brandinspektør Springborgs søn Niels. Han arbejdede rundt i Jylland med opsætning af lynafledere, hvilket krævede en ikke ringe færdighed i at færdes op ad skorstenene og tagrygge. At han var så dygtig hertil, påstod man skyldtes, at han kun kunne se med det ene øje – det gjorde det lettere at holde balancen!

En dag kom han ind på Rozzis café for at være i selskab med andre skuespillere – Niels Springborg havde nemlig livet igennem en ulykkelig kærlighed til teatret og havde fået tildelt nogle små statistroller på

Vennelysts sommerteater¹. Skaarup kom nu hen til ham og tilbød ham et job i en film, hvor han skulle klatre op i Søren Frich's høje skorsten, og Springborg slog lykkelig til.

En smuk juni-aften i 1910 lige efter fyraften kunne folk da iagttage et sælsomt syn ved Frichs-etablisementet, som dengang lå på hjørnet af Søndergade og Sønder Allé, dér hvor Fotorama siden rejste Reginabygningen – om end næppe til minde om stedets betydning i de tidligste Fotoramafilms.

Oppe på et tag stod Hermansen og hans medhjælpere samlet om filmapparatet. På et lavere liggende tag stod Helsingreen, pustende og stønnende af varme, sort som en neger, men med henrykkelsen strålende i ansigtet. I fabriksgården stod adskillige arbejdere, og på gaden samledes en stor tilskuerskare.

Pludselig kom et hoved tilsyne i et tagvindue. Hovedet tilhørte vognmand Malbergs unge søn Peter, som var pyntet med en fin digterparyk og sodsværtede lærredsbenklæder. Han kiggede op ad den høje fabriksskorsten, som han ifølge Helsingreens manuskript skulle bestige for at vinde en ung rig piges gunst, idet millionnærdatteren kun ville gifte sig med én, der turde klatre til vejrs i en kæmpeskorsten!

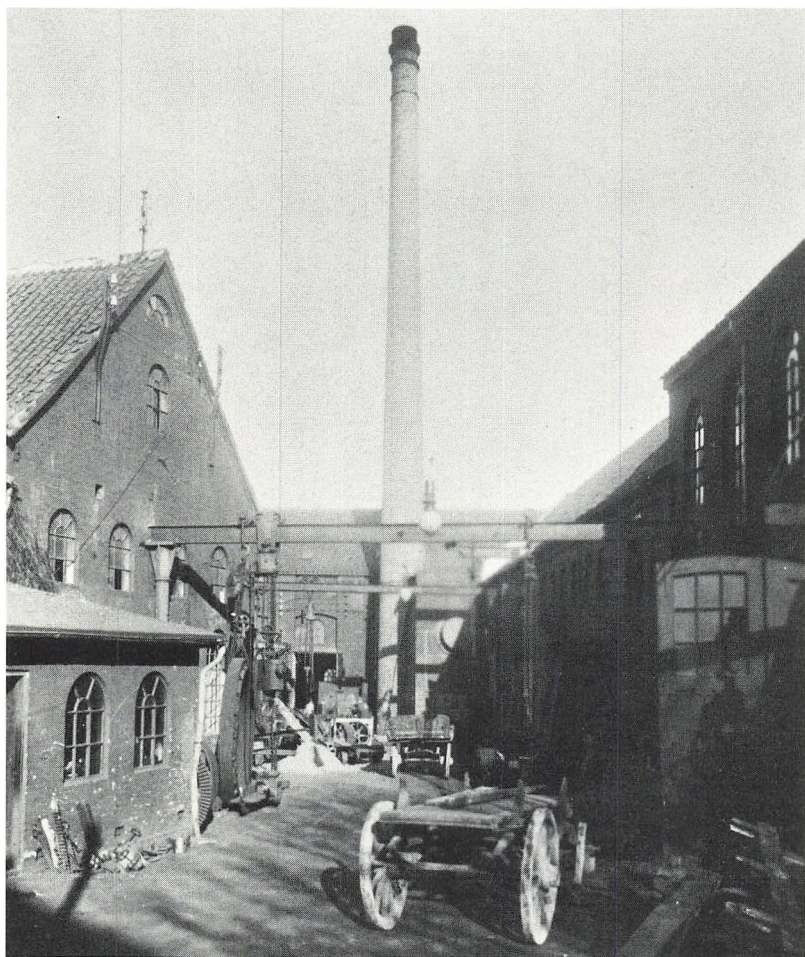
Peter Malberg gyste, da han satte foden på det nederste trin af den første af to rebstiger, som skiftevis ved hjælp af en brand-

hage skulle hænges på de kroge, der med mellemrum var anbragt op ad skorstenen. Med stort besvær nåede ungersvenden op ad første stige og løftede med sitrende hænder den næste op på sin plads. Så pludselig holdt Hermansen op med at dreje på apparatet, og Malberg gik ned på sit tagkammer. Hvad nu? Et øjeblik senere steg en anden mand ud af vinduet. Det var Malberg og dog ikke Malberg. Samme

paryk, overskæg og bukser, men en langt mere adræt skikkelse og ingen skræk i ansigtet. I rasende fart entrede elskerens afløser – vovehalsen Niels Springborg – op ad skorstenen, mens han en gang imellem gjorde akrobatiske øvelser og råbte vittigheder ned til mængden.

Da han var kommet tre fjerdedele af vejen – dér, hvor der i filmen skulle stå sådan noget som: »Nær ved det skønne

Her ses den skorsten
i A/S Frichs fabriksanlæg
på hjørnet af Søndergade og
Sønder Allé,
som Springborg krøb op i
en sommeraften 1910.

mål« (den sodede skorstenspibe) stoppede Hermansen *sin* aktivitet.

– Hvorfor fanden drejer De ikke, mand? råbte Helsingreen.

– Jeg har ikke mere film. Jeg havde 80 meter med, men hvem kunne da tænke,

det tog så lang tid. Dette her er jo slet ikke interessant, mumlede fotografen.

– Hvad rager det Dem. Det kan De jo lade mig om, svarede instruktøren bistert.

– Vil De tie stille, De hugorm, snerrede Hermansen med sin elskeligste stemme,

Den lille Ole (Per Stensgård)
som skorstensfejerdreng,
beundret af forældre,
bedstefar og moster.
Fra venstre
Georg Christensen,
Gyda Aller, Axel Strøm
og Ragnhild Christensen.
(»Den sorte familie«).

ellers pakker jeg sammen og går op til Springborg.

Den trussel bragte Helsengreen til tavshed. Der gik bud efter mere film, og imens gjorde Springborg sig det mageligt i skorstenen. Han hang i det ene ben i rebstigen, tændte en cigar og pillede nogle fnug af parykken. Helsengreen lovede at komme op til ham med en snaps – men drak den selv i stedet for . . .

Omsider blev den fungerende elsker udløst af sin pine og nåede toppen af skorstenen². Her fremtog han til tilskuernes forundring et stort dannebrogflag, som han foldede ud. Ikke til ære for millionøsen, men for Volmerslaget!

Læserne vil erindre, at man til »Valdemar Sejr« kom til at savne et billede af Dannebrog's fald fra himlen. Nu benyttede man lejligheden til at indhente det forsømte ved Springborgs hjælp. Flaget blev kastet ud i luften, og smukt så det ud med den dejlige blå himmel som baggrund. Tilskuermængden på Søndergade brød ud i bifaldsråb³.

Mens »Valdemar Sejr« således fik sit, så ses det ikke, at selve skorstensbestigningen er blevet til fornøjelse for andet publikum end det, der hin lune sommeraften gik strøgtur i Århus. Man finder ikke Malbergs debutfilm blandt de opførte biografstykker, hverken under den af Helsengreen foreslåede titel »Millionkuppet« eller under titlen »Danmarks vovehals«, hvormed stykket nævnes i Fotoramas annaler blandt 1910's produktioner⁴. Ej heller som »Skorstensfejerens søndag«, hvad Peter Malberg selv mener, filmen skal have heddet.

Forresten var Peters far ikke tilfreds med, at hans håbefulde søn kun fik 1 kr.

85 øre om dagen for at filme i små roller hos Skaarup. – Han skal i hvert fald have 2 kr., sagde gamle Malberg. Og det fik han så⁵.

Tre år senere gik der bud efter Springborg til udførelse af et endnu farligere vovestykke end det første, denne gang som stand-in for skuespiller Georg Christensen, der var tildelt hovedrollen i en film efter Erling Stensgårds manuskript, betitlet »Den sorte familie«.

Stensgård havde kort efter sit held med »Ved fængslets port« truffet Skaarup ret tilfældigt, idet han en dag af journalist Bjørn Sevaldsen ved »Jysk Morgenblad« blev inviteret med i biografen for at se en prøveforevisning for pressen af en af Louis Schmidts film. Bagefter inviterede Skaarup på smørrebrød på café »Mejlborg«. Det endte med, at Stensgård blev engageret til at skrive programmer til filmene og lave mellemtekster i disse.

Så besluttede han tillige at gå videre som manuskriptforfatter og udarbejdede en drejebog over »Terje Vigen«, som – renskrevet af hans kone Ljut – blev sendt til Skaarup. Ægteparret fik så et brev fra denne, hvori han skrev: »Alene den skønne skrift fængsler mig. Jeg vil gerne tale med jer.« Nå, desværre var »Terje Vigen« lige optaget af et andet filmselskab⁶. Men Stensgård havde mere at tage af. Næste gang mødte han selv op hos Skaarup med sit manuskript. Direktøren ville gerne have det læst op; imens sad han i skjorteærmer nonchalant tilbagelænet i stolen. Hans mine forrædte intet, men en gang imellem lavede hans blyant et lille mærke på et stykke papir på skrivebordet. Det forun-

Gyda Aller henter balloner i Tusindhandelen i Volden nr. 1 for med dem at sende snoren op til sin mand i fabriksskorstenen.

drede oplæseren – indtil han opdagede, at hvert mærke betød et scenskifte⁷.

I »Den sorte familie« skulle Georg Christensen – kaldet »den lille Psilander«⁸ – spille en ung mand, som i en brændende købmandsgård redder ejerens datter fra flammerne, senere mod familiens vilje ægter hende og i øvrigt arbejder (ligesom Springborg) som lynaflederopsætter. En dag, da han er oppe i en høj fabriksskorsten, taber han sin stige. Hans kone kommer ham til hjælp på højst original vis.

Hør blot, hvad Stensgård beretter i programmet:

»Åndeløs iler hun til den nærmeste legetøjsforretning; derfra vender hun tilbage med favnen fuld af balloner. Og ved hjælp af disse lykkes det hende nu, hvad end ikke storstadens brandvæsen opnåede med sin kæmpestige – der viste sig alt for kort! – hun får en snor sendt op til sin mand deroppe på hans udsatte, farefulde post.

Snart har han hejst et tykt tov op til sig. Den anden ende af tovet fastgøres med

megen møje inde i et kvistværelse på et 4. sals hus, der ligger over for fabrikken – og så begynder Robert sin frygtelige fart fra skorstenens top til kvistkamrets vindue.

Gang på gang synes døden ham vis; men med opbydelse af al sin energi lykkes

det ham – som ved et mirakel – at nå målet«.

På dette sted bryder følgende fodnote ind i programteksten: »Denne »dødsfart« er vel nok den mest imponerende realistiske sensation, de levende billeder endnu har

Niels Springborgs farefulde
klatretur tværs over
Willemoesgade fra
bryggeriet Trøjborgs skorsten
til en kvist
på den modsatte side.

præsteret. Af den vil der gå ry viden om lande!«

Imponerende var det skam også, hvad Niels Springborg her præsterede i Georg Christensens rolle. Siddende på toppen af det gamle bryggeri »Trøjborg«s kæmpe-skorsten i Willemoesgade, som var blevet udset til skueplads for sensationen, afventede han, at hans fars brandsvende fik pakket deres for korte brandstige sammen nede på gaden. Derefter fik Springborg med den tynde snor, som angiveligt og ved trick-fotografering opsendtes med de små gasfyldte balloner, indkøbt i Tusindhandelen på Volden, et tykt tov hejst op og fastgjort omkring skorstenens top. Tovet spændtes tværs over gaden til ejendommen lige overfor, hvor Fotorama havde lånt en kvistøjlelighed, et lån, indehaveren forlangte en hel måneds husleje for, skønt optagelsen og forberedelserne hertil alt i alt kun varede 5 timer⁹.

Springborgs klatretur fra skorstenen hen over gaden i taghøjde samlede naturligvis en mængde tilskuere, som blev gratis statter i filmen, og billedet heraf gik som reklame for filmen ud over Europa, bl. a. til Tyskland.

Og mens den virkelige helt var temmelig uimponeret af den farefulde tur, sank så den opdigtede filmhelt sammen på kvisten, bevidstløs i henhold til manuskriptet.

... Da skorstensfejeren atter er restitueret, beslutter han at ville udnytte sin smidighed til at blive cirkusartist. Og efter en tourné i Amerika danner han med sin

kone og deres lille dreng en trio i skorstens-fejerkostumer, »Den sorte familie«. Ved cirkus' besøg i den strenge svigerfars by er det naturligvis ikke svært for den lille 3-årige purk at vinde den gamle købmands hjerte, så forsoning og lykke omslutter alle familiemedlemmer.

Som drengen i filmen, »lille Ole«, medvirkede Stensgårds knap 3 år gamle søn Per, og ikke mindst denne drengs spil gjorde »Den sorte familie« til en rigtig familiefilm, der gik i ugevis og oven i købet måtte genoptages. Af Århus Teaters skuespillerstab medvirkede bl. a. Axel Strøm, og man så Alfred Cohn som skolerytter i den i Sandgraven neden for Knudrisbakken opførte cirkusmanege, hvor man på ny kunne anvende de fra Asta Nielsen-filmene opbevarede cirkuskulisser.

Til optagelsen af filmens brandscener var der blevet opført et hus på stranden i Risskov, og i overværelse af badegæster og villaboere blev denne af teatermaler Emil Poulsen naturotro fremstillede dekoration stukket i brand samtidig med, at to personer kravlede rundt på taget, den unge købmandsdatter (spillet af Gyda Aller) og hendes redningsmand (Georg Christensen). – Flammer og røg stod op om dem, og et øjeblik så det for alvor truende ud, da flammerne var ved at gribe fat i frk. Allers lette påklædning, og hun fik vist også et par mindre brandsår, men det forøgede jo det realistiske i situationen og gav hendes rædsel det rette overbevisende udtryk¹⁰.

Censur og angreb

Indtil sommeren 1913 udøvedes filmcensuren i Danmark af de lokale politimestre eller en af dem udpeget person. Bedømmelsen af filmenes egnethed for publikum var derfor højst forskellig fra by til by.

Et totalt forbud ramte i Århus den lokalt producerede Fotoramafilm »Venus«, som nytårsdag 1912 havde premiere i Biografteatret på Frederiksbjerg, der på det tidspunkt var flyttet til Banegårdsgade. Det var en folkekomedie af Axel Breidahl og skuespilleren Arvid Ringheim.

En ung fabriksarbejderske søger ind til teatret, hvor direktøren gør kraftige angreb på hendes dyd. Efter succes i udstyrsstykket »Venus« drager hun til udlandet og kan senere sende penge hjem til sine fattige forældre, der køber villa og får stjernens søster godt gift. Så vender skuespillerinden hjem og spiller på ny sin gamle rolle. Men der sladres om hende og hendes penge og elskere. Hendes ungdoms tilbøder, der var logerende hos forældrene, vil ikke kendes ved hende. Ikke før hun har forladt scenen og al dens tant og sluttet sig til Frelsens hær!¹

I sig selv lyder handlingen jo ret uskyl-dig. Men aktuel var den, for så vidt som man blev mindet dels om varietéstjernen Dagmar Hansens påståede chambre séparé-liv, dels om den da nyligt afdøde teaterdirektør Fritz Petersens affærer med scē-

nens damer, og endelig om skuespillerinden Anna Larssens religiøse omvendelse².

Det var dog ikke disse hentydninger til bestemte personers privatliv, der bevir-kede, at censuren allerede på première-dagen i Århus forlangte filmen taget af pla-katen. Det skyldtes alene, at enkelte scener forekom »særdeles dristige«. Bl. a. gen-gaves – ifølge en anmelder – »i de mindste detaljer, om vi så må sige lige til corpus delicti, et voldtægtsforsøg, som en varieté-direktør forøver mod en engagement-søgende dame«³. Det var Marie Niedermann, der måtte vise sin tricot-afklædte skikkelse for direktøren (Peter Nielsen).

Endvidere skal den censuren betroede fru rektor Vaupell have følt sig forarget over, at Alfred Cohn, der spillede skuespil-lerindens far, i selskab med to damer, der ganske vist var hans kone og ene datter, ikke havde knappet den øverste knap i sine bukser, så man kunne se skjorten neden for vesten!⁴.

Revyskuespilleren Schiøler-Linck, der i sommeren 1911, da filmen blev optaget, og Arbejdernes forsamlingsbygning facade i Amaliegade blev forandret til »Eldorado-teatret«, medvirkede i Vennelysts sommer-revy, fik en lille rolle i filmen som en leve-mand, der overvælder varietéstjernen med bifald m.m.; men århusianerne måtte altså ikke få samme fornøjelse!

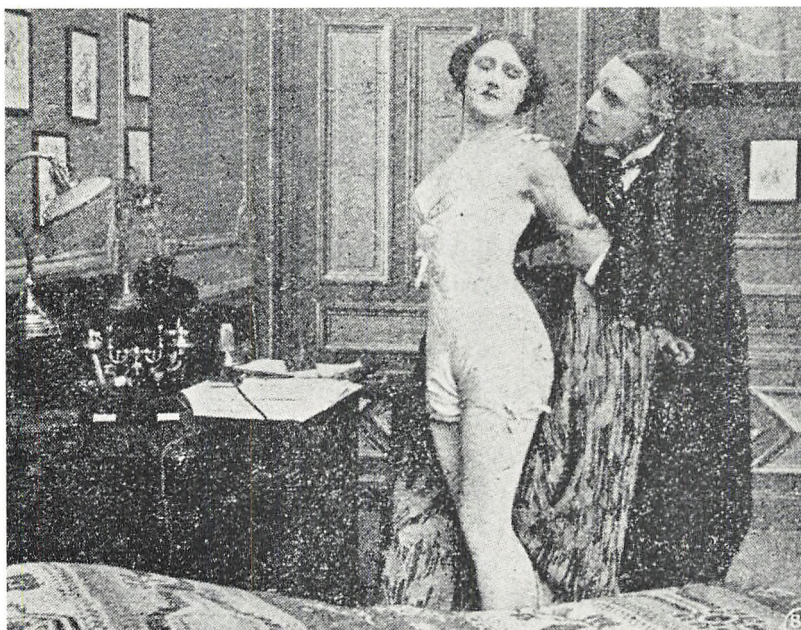
I Fredericia ville politiet dog ikke helt gøre biografejerne brødløse, da »Venus« kom på plakaten. Men den blev maltrakteret på det utroligste.

Først havde en brevskriver til politiet – fortæller biografdirektør Dalgaard i Fredericia⁵ – forlangt at få et billede på den udhængte plakat fjernet, idet frk. Niedermanns pragtfulde skikkelse i tricot nemt kunne »vække folks lidenskab i højeste grad«, og det kunne ikke gå an i 1912. Altså dekreterede politiet, at »frk. Niedermann måtte og skulle have et figenblad på i form af et tykt, uigennemsigtigt (dette blev udtrykkelig forordnet) papir«.

Om eftermiddagen kom politiassistenten med en betjent for at se forestillingen. Filmen var allerede beskåret en del, men ikke nok. »Da scenen »Der vælges og vrages«

passerede, kom det første forbud. (Borgerne i Fredericia måtte ikke mere se ben og krop i tricot, hvor stor fristelsen end er og kan være), og da optrinene i direktørens privatkontor kom, blev det rent galt – det blev klippet væk, så hele 1. afdeling blev en ren parodi,« skriver Dalgaard. »Anden afdeling blev også hårdt behandlet, idet hele den glimrende varietéscene også måtte falde for operatørens saks.« Og ikke nok hermed. På tekstbøgerne skulle forsiden afrites, da den bar samme billede som plakaten. Og billedet »I direktørens kontor« skulle overklæbes med tykt, uigennemsigtigt papir »Selvfølgelig var det publikum, der så Venus med klæ'r på, vrede,« slutter biografmanden.

Filmen var blevet uspillelig. Fra Fotogramas kontor i Århus sendte man ekspres

Fra filmen »Venus«.
Scenen i varietédirektørens kontor, hvor Marie Niedermann må klæde sig af for direktøren, Peter Nielsen, i nærheden af en divan (!), foranledigede, at filmen blev forbudt.

I »Venus« fremkaldte også dette billede betænkeligheder hos den kvindelige censor i Århus, fordi Alfred Cohn (stående) som hr. Sivertsen ikke havde knappet sin øverste bukseknep! Til venstre for ham Martha Helsingreen som fru Sivertsen, til højre Sigrid Hindborg som deres datter Ellen og Alf Kaae som den logerende, ingeniør Holm. Socialrealismen er trængt igennem – øverst til højre hænger fruens særk til tørre.

en ny film, der hed »Politimesteren«. Den skulle efter fredericianernes mening hellere have heddet »Politiassistenten«. Dalgaard arrangerede dagen efter en privat forestilling for en indbudt kreds med »Venus« i *hele* sin pragt, og alle var enige om »det meningsløse i at ødelægge et virkelig godt billede«⁶.

Den århusianske censurs fortsatte nidkærhed i arbejdet med at beskytte svage og ubefæstede sjæle mod filmens dristig-

heder kan aflæses i en hos Århus politi bevaret censurprotokol for årene 1914–19. De importerede produkter delte skæbne med mange hjemlige. Fra 1914 kan således nævnes, at i filmen »Alt for fædrelandet« fjernedes en sålydende tekst: »Grosserer Holm har en dejlig pige, fæet har ikke selv opdaget det endnu.« I »Badehotellet« forkortedes en scene, »hvor fru en løftes op af vandet« og en scene i underbukser. I »Fuglelim« udgik sidste del af en tango,

»hvor han løfter hende på knæet«, og i »Flammedanserinden Olga« forkortedes en scene med frk. Olga i artistkostume 4 meter. Omfavnelser og kysseri faldt brutalt for saksen i stor mængde, og selv det, at en pige rakte tunge, kunne oprøre censor som i filmen »De er søde i den alder«. At en kærlighedserklæring i »En lektion« bliver mødt med udtalelsen: »Du tror vel ikke, jeg er forlegen« var nok til at få denne tekst bortklippet.

Ved Århus-filmene »Elskovs tornevej« – som omtales senere – nævner protokollen, at »godsejerdatteren frk. Margrethe Jul fordrejer hovedet på den unge mand«, hvilket uden nærmere specifikation har foranlediget en nedskæring af filmen med 13 meter. Og da Asta Nielsen-filmene »Den sorte drøm« havde repremière i Kosmorama i 1915 – naturligvis forbudt for børn – fjernede man 2 meter af »et brutalt optrin« mellem damens to tilbedere. For naturligvis skred censor også ind mod volds-scener og anden uhygge – og var her mere i overensstemmelse med den senere brug af censuren end i sin noget komiske overvågning af ærbarheden.

Strengere end filmcensuren var som oftest en del af pressen. Egentlige anmeldelser af film var sjældne; det blev højest til en lille notits, og mange af de film, der optoges i Århus og med lokale skuespillere, blev endda ikke omtalt med en linje i teksten hos den lokale presse.

Journaliststandens interesse for at levere manuskripter til det århusianske Hollywood affødte skam ikke i almindelighed nogen velvillig redaktionel indstilling over for produkterne, især da ikke dem, der

beskæftigede sig med erotik. Ved forbudet mod »Venus« skrev »Århus Amtstidende«⁷: »Den forbudte film er Århus-industri, og man må virkelig beklage, at skuespillerne kan få sig selv til – for penge – at optræde i så skidne dramaer, der jo ikke har meget med begrebet kunst at gøre.«

»Aarhus Stiftstidende« var under Funch-Thomsens redaktion usædvanlig hård over for filmens tendenser. Allerede i 1910 angreb man A/S Fotorama, fordi det slog over i forbryderfilmene, hvortil »Århus-Posten« spydigt spurgte, hvorfor Skaarup stadig var på fri fod, thi »mon vi overhovedet ville kende til forbrydelser herhjemme, hvis ikke biografteatrene eksisterede«⁸.

Året efter angreb Funch-Thomsen voldsomt »det erotiske problem« i biograferne, som »i mange tilfælde rangerer med utugtshuse«. Man kunne bare se billedtitlerne; og her nævntes »Blandt københavnske apacher«, »Afgrunden« og »Den hvide slavehandel«⁹.

Da Fotorama på Bispetorvet opførte Urban Gads »Det hede blod« med Asta Nielsen, undredes bladet over, at censor ikke var skredet ind, eftersom »hovedrollen udføres af en divan«. Men – fortsatte bladet – »i endnu højere grad må man undres over, at Fotorama, hvis aktionærer jo består af velansete borgere i byen, har dristighed til ganske samvittighedsløst at drive en så usminket spekulation i kønslig råhed under den misbrugte kunsts maske«.

Asta Nielsen var i det hele taget den personificerede syndighed! »Ingen kunne som hun vride sine letpåkledte lemmer i en dans på liderlighedens knivsblad,« påstod »Stiftstidende«¹⁰.

Peter Nielsen og Marie Niedermann uden for Eldorado-Teatret, som ved nærmere eftersyn viser sig at være Arbejdernes forsamlingsbygning i Amaliegade – før ombygningen til Folkets hus.

Selv »Den sorte drøm« kom ud for voldsom kritik. Da der i 1911 var forøvet et mord på en gammel kone, påstodes det, at den unge mand fra Århus, der var gerningsmanden, var en ivrig tilskuer i de århusianske billedteatre, hvor der fremstilledes »mordforsøg og fuldbyrdede forbrydelser af alle slags«. Og i et brev til justitsministeriet oplyser en bogtrykker (der ønskede bevilling til et børneteater): »Jeg så for nogen tid siden i et herværende bio-

grafteater en film betitlet »Den sorte drøm«, der var den mest modbydelige og liderlige fremstillen af omfavnelser, biden i armen, omfavnen af lår, sovekammerscener, alt sammen så rå og utilsløret fremstillet for så til sidst at ende med en dog ikke fuldstændig fuldbyrdet voldtægt, idet denne i sidste øjeblik blev forhindret af et mord af den begunstigede elsker«¹¹.

I en serie artikler i efteråret 1912 rettede »Aarhus Stiftstidende« det hidtil vold-

Fotoramas mandlige personale på udflugt til Ørnereden i 1912 eller 1913. Forrest fra venstre: Kontorchef Silfverberg, kontrollør Aage Jacobsen, bibliotekar Erling Stensgård, kontrollør Chr. Frederiksen, kontrolløren »Gamle Petersen«, operatør Axel Hellow. Lidt tilbage kontrollør Poul Baastrup. I følgende række kontormedhjælperne Aage Rasmussen, Chr. Mikkelsen (senere kontorchef) og Carl Brøchner (senere kontrollør). Bagest to af firmaets bude.

somste angreb på filmfabrikanterne. »Fra det parisiske, københavnske og århusianske menneskelivs bundfald er filmen nu efterhånden nået frem til at skildre de forsynelser mod det 6. bud, som forøves i det højeste bourgeoisie og aristokrati.« Producenterne »var ikke dummere, end de vidste, at det altid giver størst penge at spekulere i det umoralske, fordi det vil mængden – værnet af biografteatrets mørke, hvori ingen skamrødme ses – helst fordybe sig i.« At den fhv. positivspiller Ole Olsen nu var millionær et par gange, havde be-

virket, at alle filmfabrikanter var fulgt i hans brede og gyldne spor. I gamle dage straffede man samfundsfjender med stejle og hjul, i Amerika havde man lynchning, men Danmark var »så gennemkultiveret, at det er raffineret: det gør sine fjender til millionærer«¹².

Fotoramas aktionærer følte sig måske nok stødt af de hårde ord. Men filmguldet glimrede; det lugtede ikke – og det flød i strømme gennem firmaets kasse. Allerede

i 1911, ved hvis udgang man flyttede til nye og større kontorer på hjørnet af Skolegade og Ågade, fordoblede selskabet aktiekapitalen ved udstedelse af for 125.000 kr. aktier, der tilfaldt aktionærerne uden betaling. Også senere udstedtes en større portion friaktier, så selv om de nominelle udbytter, der deklareredes, »kun« var på 25

og 30 procent, var de altså reelt dobbelt så store eller mere end det.

Imidlertid var Ole Olsen begyndt at blive nervøs for konkurrencen fra Århus. Han indledte i al hemmelighed forhandling med Fotoramas bestyrelse, og det resulterede i, at han fik Skaarup og Schnedler-Sørensen lokket over til sig ved at gøre

A/S Fotoramas kontor
lå fra sidst i 1911 i
»Pressejernet«,
hjørnet af Skolegade og
Ågade, nu Åboulevarden.

Skaarup til direktør og Schnedler-Sørensen til instruktør i Nordisk Film, der nu omdannedes til et aktieselskab. Fotorama måtte forpligte sig til ikke at fabrikere mere end 8 »kunstfilm« om året. Til gengæld fik selskabet i 5 år eneret på udlejning af Nordisk Films produkter i Danmark og Norge, hvilket viste sig at være en god forretning.

Direktørsamarbejdet på Nordisk Film varede dog kun 1½ år. Skaarup, der i 1911

var flyttet til hovedstaden, kunne herefter igen mere hellige sig ledelsen af Fotoramas københavnske kontor, men samtidig fik han jo andre jern i ilden, da han efterhånden med Scala-Teatret slog sig op som Københavns forlystelseskonge. Uanset dette bevarede han – det skal siges – interessen for Århus og henlagde, så længe Fotorama vedblev med filmoptagelser, disse til det jyske Hollywood, han havde været med til at skabe.

Gerda Christophersen i ild og røg

Stædig og selvbevidst som Hermansen var, kunne han naturligvis ikke ret længe finde sig i at være sat uden for filmproduktionen. Han havde ikke det mindste imod at tage konkurrencen op med de »hugorme« i Fotorama, der ikke ville gøre brug af hans geni, og selv tvivlede han heller ikke på, at han magtede det.

I foråret 1912 etablerede han eget film-ateliær i Guldsmedgade og udsendte lokkende tilbud til de lokale og andre skuespillere. Og da Århus Teaters sæson sluttede den 23. maj, og de fleste skuespillere drog til hovedstaden for i ferien at promenerer her med røde veste og kækt svungne bulehatte lige som de andre scenehelte, lod nogle enkelte sig friste af Hermansens kontrakter til at holde sig i Århus nogle uger ekstra¹. Med teatret gik det ikke alt for godt, så der kunne jo, som »Politiken« skrev, være en vis trøst i, at skuespillerne gennem filmen kunne komme til at møde det publikum, som det faldt lidt svært at få drevet hen i teatret. Og, fastslog bladets Århus-korrespondent, »næppe nogen anden by har leveret flere filmforfattere end Jyllands hovedstad. Unge fruer, overretssagførere og handelsmænd udklækker sindrige fabler, og skuespillerne er i deres fritid navnlig om sommeren stærkt optagne af den mimiske kunst«².

Som toppen på kransekagen lykkedes det Hermansen at engagere den nye direk-

tør for det københavnske Casino, den i Århus velkendte skuespillerinde Gerda Christophersen. Hun var som så ofte før solist ved århusianske forlystelsessteder som Badhotellet i Risskov og »Friheden« og supplerede da sin indtægt ved for 50 kr. om dagen at filme hos Hermansen³. Som sin mandlige partner havde hun selv fremskaffet en ung svensker fra »Intiman« i Stockholm, Anton de Verdier, som senere også kom til at filme i Paris og i København – vistnok med mere held end i Århus⁴.

Den første søndag i juni blev tilskuerne ved hestevæddeløbene på Skejby mark vidne til nogle mærkelige typers opdukken på tilskuerpladserne. Først frk. Christophersen, som havde anlagt en helt ny hårfarve. Ildrøde valker omkransede hendes smukke, kloge træk, hvis dødblege udseende fremhævedes af lakrøde læber og af knitrende sort i diva-antrækket. Vajende hattepynt og diamantringe understregede den internationale type. Hendes to følgesvende var hr. de Verdier og den hjemlige Philip Bech, begge med djævlerøde skurkeparykker og safrangul sminke – og endelig sås Gyda Aller i silkekjole og med bævende dueøjne under de lange bryn⁵.

Lige før 1. løb skulle begynde, foretog Gerda Christophersen her på dette parisiske Long Champs – som stedet hed i filmmanuskriptet – et morderisk overfald på

På Long Champs – d.v.s. væddeløbsbanen, som dengang fandtes på Skejby mark – ses her i en optagelse af Hermansen fra venstre Philip Bech, Gerda Christoffersen og Anton de Verdier.

den unge svensker. Blankt stål glimtede i sollyset, og folk strømmede til fra alle sider, for så at konstatere, at Ths. Hermansen stod oppe på pressetribunen og drejede som en rasende på sit optagelsesapparat, bistået af sin reservefotograf og »lysinspektør« hr. Peter Christensen fra Randers, der for resten også optrådte som filmforfatter i disse år.

Det synes ikke, som om det parisiske væddeløbsdrama nogen sinde er kommet til opførelse, hvorimod man dagen efter i Århus-biograferne kunne se en reportagefilm fra væddeløbene!

Dog *kan* det være dele af filmen fra Skejby mark, som senere solgtes til Sverige

med besked om, som det hedder i en efterladt Hermansensk brevkopi, at »operatøren må køre væddeløbsscenen en del hurtigere end normalt for at få noget rigtig godt ud af den«⁶.

Alfred Cohn, der var engageret som instruktør, fik til gengæld – om end med genvordigheder – færdiggjort en anden Gerda Christoffersen-film, »Gyldne lænker«, som senere blev distribueret gennem Nordisk Film.

Heri stifter en ung kunstmaler (A. de Verdier) bekendtskab med en millionær (Philip Bech) og bedåres af dennes niece (Gerda Christoffersen). Han svigter sin syge forlovede (Gyda Aller) og rejser til

Syden med den nye flamme. Millionæren harmes herover og inviterer den svigtede unge pige med sydpå, for at hun kan genvinde sit helbred. Her genser dramaets personer hinanden, og efter at millionæren

og den unge pige er rejst igen, kølnes malerens forhold til hans ledsagerske. Hun plages af jalousi og ser syner om natten, og da hun slynger en petroleumslampe mod »synet«, står hele hotellet et øjeblik

Bladet »Filmen« bragte i 1913
denne Storm P-tegning
med teksten:
»Hov, Peddersen, vent lidt
– der er ikke mere film
i apparatet«. Den passer på flere situationer
i Århus i Hermansens tid.

Flyveren Robert Svendsen, der i 1912 etablerede automobilforretning i Hermansens ejendom i Guldsmædgade, og som et par gange måtte vikariere i filmpoptagelser. Her fotograferet i den maskine, hvormed han i 1910 som den første fløj over Øresund.

efter i flammer. Maleren kan ikke redde hende. Han udvandrer bagefter til Amerika – og genforenes naturligvis her med sin første kærlighed?

Til brandscenerne i denne film havde man bl.a. opført en dekoration på stranden ud for Badehotellet. Det var det soveværelse, hvori Gerda Christophersen skulle indebrænde. Bag den seng, hun skulle ligge i, var der lavet et skjult hul i dekorationen, således at hun, når flammerne slog op, kunne slippe den vej ud. Men prøven afslørede, at Gerda Christophersen var for stor til at kunne benytte »nødudgangen«. Ellen Gottschalch trådte da til som stand-in for 10 kr. Iført divaens paryk lagde hun

sig i sengen og vendte sig så meget bort fra apparatet, at man ikke kunne se det lille bedrageri. Og da flammerne slog op om dekorationen, væltede hun sig – skjult af den tætte røg – ud i det fri, men ilden havde svedet parykken⁸.

Dagen efter skulle tidligt om morgenen den ydre del af hotelbranden filmes. Det skulle foregå ved »Skansen«, men da Hermansen dog ikke kunne få lov at stikke denne bygning i brand, havde man opført en lille tilbygning af malet lærred op ad muren, og så snart den stod i flammer, skulle Århus brandvæsen være på pletten med sprøjterne. Brandmændene gik da også til opgaven med stor alvor. I et vindue ovenover viste Gerda Christophersen sig i natkjole for at prøve at springe ned, og den unge hr. Hilligsøe var ved at falde over natkjolen, da han som anonym hotelgæst skulle flygte let påklædt ud af den brændende bygning⁹.

Midt i det hele konstaterede Hermansen – som også tidligere i prekære situationer – at hans filmmateriale var nær ved at slippe op. Han sprang ind i sin røde bil og spurtede hjemefter til Guldsmædgade for at hente mere film. Ved siden af ham sad en lille dreng, der havde fået lov at komme med på køreturen. Men da Hermansen i Dynkarken ville svinge uden om et andet køretøj, blev drejningen så voldsom, at bilen væltede ind over fortovet. Drengen blev slynget hen ad gaden og forslog sin ene arm, og Hermansen kom til at ligge under bilen. En betjent hjalp ham fri.

»Og nu skete der noget« – berettede pressen samme aften – »som beviser, at Hermansen er en hårdfør mand«. I stedet for at bekymre sig om sin person, greb

fotografen sin filmkasse og løb med den – blodig, forslået og snavset – tilbage mod Skansen, thi der var dog endnu et halvt hundrede meter film tilbage, og hellere få dem brugt, mens branden var i gang, end helt give op!¹⁰.

Fru Hermansen, der som så ofte bivånede optagelserne, var på det tidspunkt – opskræmt af meddelelsen om ulykken – på vej mod Dynkarken for at finde den lemlæstede gemal og mødte ham ved jernbanebroen. Han ville ikke til læge, før han havde fået brugt sin film. Bilen derimod måtte straks bringes til »huslægen« – det var den berømte flyver Robert Svendsen, som netop havde åbnet automobilforretning og værksted i Hermansens ejendom. De følgende dage havde Hermansen dog så stærke smerter, at han måtte lade sin hr. Christensen gøre optagelserne færdige.

Man forstår, at instruktør Cohn trængte til rekreation oven på disse rædsler. Han drog afsted til London, og Gerda Christophersen til Norge.

En mere munter episode under sommerens filmproduktion i Hermansens firma indtraf ved nogle optagelser til filmen »Den lille garnison«. Sceneriet var henlagt til infanterikasernen. Her optrådte skuespiller Marius Egeskov udklædt som løjtnant. En fhv. sergent, som nu var gået til filmen, var trukket i sin gamle uniform, og Springborg, var det vist nok, var krøbet i en menigs forklædning.

I en pause i filmeriet tændte »løjtnanten« en cigar og gik lidt rundt i kasernegården. Han stod hensunket i dybe betragtninger, da en oberstløjtnant – af de rigtige – kom forbi. Den høje herre, hvis

navn var Otterstrøm, ventede en hilsen, men Egeskov havde aldrig været soldat; han tilhylede sin person i en røgsky og gjorde ikke honnør. Oberstløjtnanten stirrede forundret på ham og forsøgte at animere ham til en hilsen ved at føre to fingre til kasketten. Skuespilleren svarede ved at tage sin kasket af!

Otterstrøm skulle til at sige et alvorsord, da den fhv. sergent kom til. Ham kendte oberstløjtnanten.

– Hvad skal det sige, at De møder her i uniform? sagde han så. – De er jo afskediget af tjenesten.

– Om forladelse, hr. oberstløjtnant. Men vi filmer blot . . . og løjtnanten er skuespiller.

– Ja, lød svaret, officer ser han ikke meget ud af, men dette her skal under siges. Farvel!

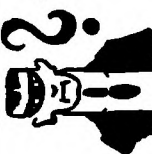
Og den vrede mand gik videre. Så mødte han Springborg med cigar på. Da denne menige heller ikke gjorde honnør, gik Otterstrøm hen mod ham og forlangte hans nummer.

– Ja, undskyld, sagde »soldaten«, men jeg filmer bare.

– Hvad for noget – De også! Det er en net komedie. Men jeg skal –.

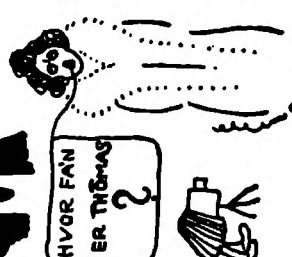
Efterspillet lod ikke vente længe på sig. Oberstløjtnanten indberettede sagen, og der blev afholdt forhør. Heldigvis for Hermansens stab viste det sig, at de benyttede uniformer ikke havde været reglementerede, så de herrer slap for den bebudede tiltale for misbrug af den danske hærs uniformer¹¹.

I Hermansens virksomhed var de ufriwilligt komiske episoder så absolut bedre end dem, han en enkelt gang forsøgte at

HVOR ER
GAR-EL-HAMN?

Jeg elsker Lasse
Hvidt.
Hende kan jeg saa godt lide.

HVOR FAN
ER THOMAS
?

Melodio: Pulmarantz Sraaler spille.

Se, Glasso det funkler af Vino,
og snart faar vi tændt Cigarino
og nippe til Mokka-Kaffino
— vi Folk af den rullende Kino.
Musikko har stemt Violino,
saa Strengene bævo og hvino,
vi trallo en kvik Melodino

En Filmsmatador

Stigt (vorte)
Bata, min Broom,
du er slank som
et bom.

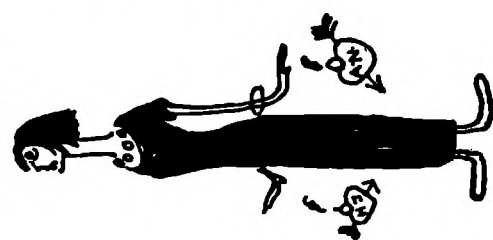

Hver en Filmino
skal, Død og Pino,
leve saa fino —
ho ho ho ho!

Til Hverdag vi møder paa Pladso
og passo vor Film og vor Kasso.
Ak ja, Konkurranso er hvasso,
og Kvaler os møder i Masso.
Aviso de er jo saa krasso,
og Publikum ta's kun med Lasso
— dog her vil vi bare os gasso
og synge Tenoro og Basso:

Hver Kollegasso
vil det vist passo
at tømme Glasso —
ho ho ho ho!

Filmsdiduktørn gav mig 25 Pre
i Drukepenge. Han er bang!

Red Light

Vi vil ikke paa III Klasse.

DEN BRANDGULE
TIGERTAND
ELLER
KÆRLIGHED OG
APOPLEKSI!!!
ALT-UDSOLGT!

FRA DET SKØNNE
CAPRI
HERLIG NATUR-
OPTAGELSE
ALT USOLGT !!

Naturfilmene er meget
skjønne
Hans Jensen
annoncangade

Plakato vi klistro paa Muro

(Reklamo for Filmo, som duro).

Men au! denne fælo Censuro

kan gærne Successo forpurro;

mod Drama'r er Censor saa suro,

han elsker kun Film fra Naturo ...

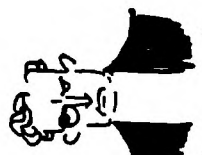
Mod Surhed jeg véd dog en Kuro

— grib Glasso og syng saa i Duro:

Glad vore Fru'r — ol
rundt om vi skuer — ol
her paa vor Tur'o —
ho ho ho ho!

Du skal dø!
Arbedigts
Den røde Glaand

Bachlanter

Til daglig vi sælgo Billeto
og regner med Brutto og Netto;

i Presso Annonso vi sætlo,

og Publikums Smag maa vi gæltlo.

I Dag kan vort Hjærte vi lettlo,

og nu er vi glade og mættlo

og synger en fino Duetto

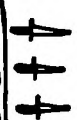
for Kvinden, den ene, den retto:

Stol kun paa detto,
kære Koketto,
højt vi dig sætlo —
ho ho ho ho!!!!

DACAPO

Urban Gad!
skal leve!

lave film på. Det eneste »lystspil«, der fra hans fabrik nåede frem i biograferne, var »Bagerstrædes hemmelighed«¹² – som til gengæld også opnåede at blive lanceret i Tyskland. Her var Egeskov, Gyda Aller og Philip Bech suppleret med Peter Nielsen og fru Berthe Forchhammer. Handlingen var en komplet tåbelig historie om en fornem herre, der på en soldetur kommer i selskab med en vagabond, som han inviterer med sig hjem. Efter om morgenen at være blevet nogenlunde ædru opdager husherren i sin entré en fremmed damefrakke og -hat, og da han intet husker om nattens hændelser, stopper han for en sikkerheds skyld disse ting ind på ryg og mave af sin nye ven for at skjule dem for fru. Der er imidlertid også samme nat blevet begået et mord på en ung dame, hvis frakke og hat er fjernet! Men tingene i entreen viser sig at tilhøre en pige, den velhavende herres søn har taget med sig hjem, og som han vil giftes med. Da hun savner sit overtøj, alarmerer hun politiet – og så er der jo lagt op til den helt store forviklingskomik!¹³

Det synes, som om der ud over de allerede nævnte er blevet optaget endnu et par film af Hermansen i løbet af 1912. Et brev til Marius Egeskov i efteråret opfordrer ham til at komme til Århus et par dage før eller umiddelbart efter jul, da man gerne skal have »Pianisten« optaget færdig så hurtigt som muligt¹⁴. Endvidere forsøgte hr. G. Kiesewetter i Berlin som re-

Annonce for Hermansens lystspil »Bagerstrædes hemmelighed«, der først kom frem i Århus i 1914.

præsentant for Hermansen at afsætte en film, der på tysk hed »Der Griff des Sterbenden«, men køberen, Richard Spiegel, beklager sig i et brev til Hermansen over, at Kiesewetter ikke har oplyst, at filmen allerede havde været censureret af Berlins politi og var afvist her. »Derfor,« skriver Spiegel, »træder vi tilbage fra købet, nægter videre betaling og stiller negativ og begge positiver til deres rådighed samt forlanger tilbagebetalt 1.825 Mark«¹⁵.

Muligt har denne film i Danmark lidt samme kranke skæbne som hos den tyske censur.

Biografteaterforeningen for Provinsen holdt i juli 1915 generalforsamling på Varna i Århus – og A/S Fotorama var da vært ved en middag. Til denne skrev Erling Stensgård den her gengivne vise. Den omdeltes af et postbud til deltagerne, tillige med et følgebrev fra bogtrykker P. Busch, hvori han undskylder, at trykkeriets bydreng har lavet tegninger i marginen! Tegningerne skyldtes i virkeligheden digteren Hans Hartvig Seedorff.

Den forrykte sommer 1913

I 1913 nåede filmraseriet i Danmark sit højdepunkt. Næsten daglig bragte aviserne meddelelser om dannelsen af nye filmselskaber. Ole Olsen spillede op til denne galskabens dans om filmguldet, da det sivede ud, at nogle af hans aktionærer nu fik 1100 procent i udbytte – ikke nominelt, men reelt derved, at aktierne var »vasket« flere gange¹.

En århusiansk adjunkt, fortaltes det, fik som filmaktionær sådan *ram* på lykken, at han fik lige ved 100.000 i dividende på sine aktier i et eneste år²*. Og gamle århusianere som Skaarup og Schnedler-Sørensen havde tjent sig hundredetusinder, som de nu anbragte i andre foretagender³. Ja, Skaarup kunne endda tillade sig sammen med de herrer Mammen og Drescher at købe kommandør Bluhmes gamle gods »Nørlund« ved Års – efter hvad bladene fortalte, udelukkende for at den gamle hovedbygning sammen med omgivelserne kunne anvendes som skueplads for film-dramaer⁴. Men allerede året efter var det dog igen på andre hænder.

Ikke så mærkeligt, at masser af mennesker var rede til at anbringe deres spare-

penge i den nye, strålende celluloidverden. Som man sang i Vennelyst-revyen:

Hr. Jensen har arvet sin mor,
han fik 100 kroner i fjor.
Se, de skulle jo gerne gi' tusind igen.
Så satte han dem i fillemen.
Det var lige på det rigtige sted.

I foråret 1913 var der 15 filmselskaber i Danmark⁵ – og enden var ikke endda.

Og skuespillerne – måtte de ikke også blive filmgale, når de hørte, at deres tidligere kollega fra Århus Teater frk. Maria Berthelsen, der de sidste to sæsoner havde gået her for en gage af et par hundrede kroner om måneden, nu var blevet en fyrstelig aflønnet og verdensberømt stjerne hos Continental i Berlin, der oven i købet elskværdigt reklamerede med, at berømmetheden med de store talende øjne kom »fra Århus' statsunderstøttede scene«⁶.

Filmen gjorde svære afbræk i teatrenes personaledispositioner. Københavnske teaterdirektører forbød derfor i foråret 1913 skuespillerne at filme fra den kommende sæson. I Århus indføjede teatret i sine kontrakter, at dets skuespillere kun kunne filme gennem aftaler mellem filmselskabet og Århus Teater, men denne bestemmelse

* Der sigtes til adjunkt Joh. Ramm, aktionær og senere bestyrelsesmedlem i A/S Fotorama.

gjaldt først fra sæsonstarten sidst i august, og i sommeren 1913 var derfor næsten hele teatrets personale engageret til film dels hos Hermansen, dels hos Fotorama⁷. Nogle af dem forlod simpelthen helt teatret for at gå til filmen, således det udmærkede par Jonna og Anker Kreutz, der kastede sig ud i eventyret hos Hermansen efter 13 år ved Århus-scenen⁸. Også Philip Bech forlod teatret »for at søge kunstnerisk fornyelse«⁹. Det blev en kortvarig fornøjelse for de fleste af de lidt ældre kunstnere, i virkeligheden en tragedie, selv om dog Bech kom til at spille en hel del filmroller i København.

Hermansen, der i løbet af den foregående sommer havde opført en ny filmfabrik i gården til sine to Guldmedgade-egendomme og i de 3 etager havde indrettet store og lyse atelierer – øverst oppe – samt laboratorier og en miniaturebiograf til prøve-

kørsel, stod snart og manglede kapital til at føre foretagendet videre. Hjælp fra sine velhavende trosfæller, mormonerne, kunne han ikke få. Der kom nok nogle langskægede præster op på fabrikken, men »sylene« ville de ikke op med!¹⁰

Han greb da til sin tidligere prøvede udvej: at sætte virksomheden på aktier. Begunstiget af stemningen og rygtet om de gode konjunkturer for Fotorama lykkedes det ham i løbet af et par måneder at få tegnet en aktiekapital på 160.000 kr. blandt hovedsagelig middelstandsfolk i Århus. Aktierne var på 500 kr. stykket, og folk, der ved stiftelsen ikke havde dette beløb disponibelt, fik lov til at tage aktier på afbetaling¹¹.

Der gik rygter om, at selveste teaterdirektør Jacob Jacobsen, der på grund af uoverensstemmelser med sin bestyrelse fratrådte ved Århus Teater, skulle være kunst-

I denne bagbygning til
Guldmedgade 33
indrettede Hermansen
sin filmfabrik i 1912.
Øverst til venstre ses endnu
ateliervinduerne.
I de to felter på facaden
skimtes stadig
– trods gentagen overmaling –
ordene Dansk Filmfabrik.
Bygningen tilhører nu
møbelhandler Juul-Jensen.

Konsul P. Petersen, der var en af Dansk Filmfabriks støtter, og som rejste til Stockholm og forhandlede med Gunnar Tolnæs.

nerisk direktør for det nydannede aktieselskab Dansk Filmfabrik^{12*}. Sådan gik det dog ikke, men Fotoramas tidligere chefinstruktør Gunnar Helsengreen sprang til som instruktør for det nye foretagende.

* Om navnet Dansk Filmfabrik var det nær kommet til en strid, da Gyldendals forlag, der også forsøgte sig med et filmselskab, anmeldte det samme navn til Aktieselskabsregistret; men efter protest fra Århusfirmaet ændrede københavnernes navnet til A/S Dansk Filmkompagni.

Formand for bestyrelsen blev sagfører Niels Christensen – kaldet »Benægteren« –, direktør L. P. Nielsen fra Rahrs tekniske forretning, konsul og byrådsmedlem P. Petersen, skibshandler Frederik Langermann og så Hermansen selv, som fik for 26.000 kroner aktier for virksomheden med atelierudstyr: lærredsvægge og møbler og laboratorium med skyllekar o.s.v.¹³

Hermansen havde en speciel hemmelighed med hensyn til farvetoning af film, og den skulle naturligvis komme det nye selskab til gode. Og så regnede man også med Turistforeningens velvilje, da filmene jo skulle optages i Århus' natur og gå verden over, som Hermansen sagde, da han præsenterede de nye lokaler for pressen ved en første forevisning af »Den lille garnison«¹⁴.

1. maj tiltrådte som administrerende direktør en tidligere handelsmand, Hans Emil Grünewald, der ikke mindre end stifteren var indstillet på, at her var noget for den store verden. Han, der i et par år havde boet i Sydamerika, startede straks med at rette forespørgsel til det danske konsulat i Valparaiso, om man kendte et firma i Chile, der kunne egne sig til generalrepræsentant for de århusianske film – og lignende forespørgsler gik til Rio de Janeiro, Madrid, Milano, Buenos Aires og Lissabon, åbenbart ud fra den opfattelse, at der her var nye markeder, som var mere givtige end de snart oversvømmede nord-europæiske. En hr. Lang i New York fik tilbudt eneforhandlingen i USA mod at aftage 10 eksemplarer af hver ny film, og – tilføjedes det – »vi kan skaffe ca. 30 forskellige film om året«¹⁵. Den forpligtelse ville hr. Lang dog ikke acceptere, men han

fik på prøve tilsendt et par film, »Det syndens barn« og et lystspil, betitlet »Don Juans død«¹⁶.

Som kronen på akkvisitionsarbejdet i denne forrykte sommer udsendtes en farvestrålende brochure, trykt på fire sprog.

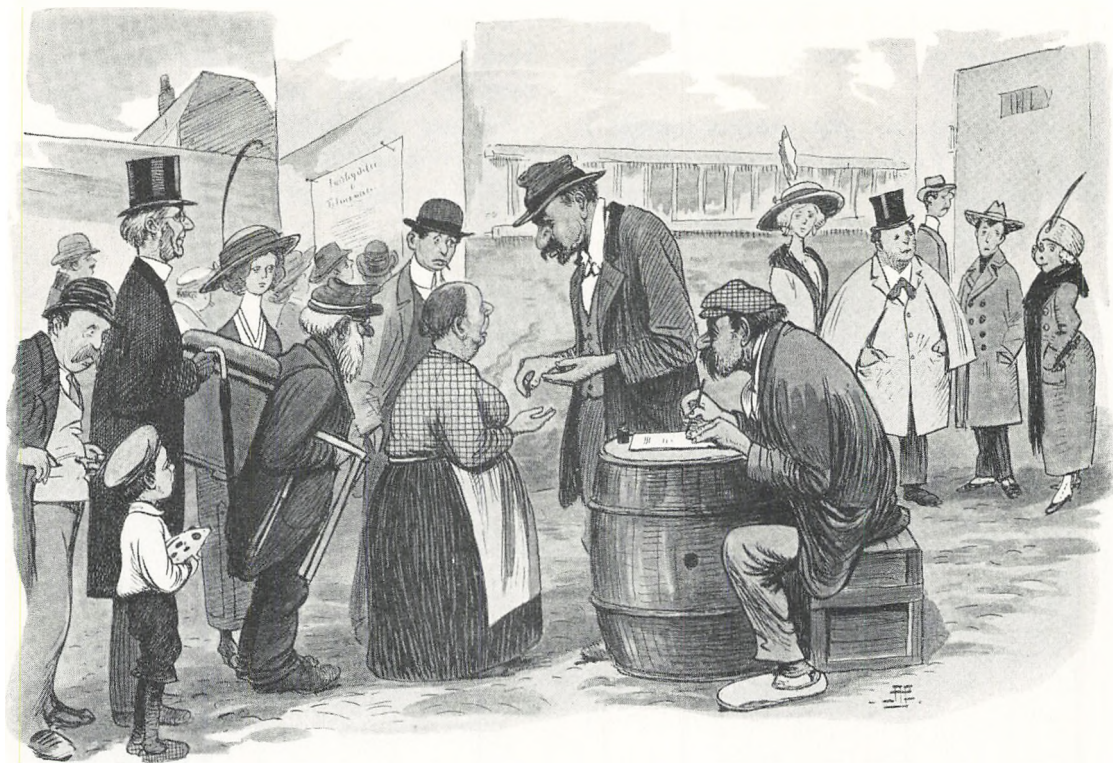
Det hed heri om Århus – hvad der nok kunne berettigede til Turistforeningens forventede velvilje: »Liggende i Danmarks skønneste egn har naturen i dåbsgave skænket denne by en så pragtfuld og afvekslende baggrund for filmoptagelser, at

Filmens Rædsler i Aarhus og Omegn.

(Tegning af Steensen).
Et lille uddrag af, hvad der i disse Dage møder Aarhusianerne, naar de færdes paa Gader og Veje.

Tegning i »Aarhus Stiftstidende« af Ludvig Steensen om filmen og dens farer.

I denne tegning fra »Blæksprutten« 1913 satiriseres der over de mange nye filmselskaber, som skyder op.

de største millionfirmaer ville byde guld til for i deres nærhed at eje et så ideelt natur-optagelsesteater«... Og om den danske skuespiller, »der før i kraft af sit lille lands uforståelige sprog var ukendt på verdens-scenen,« hed det, at han nu gennem den stumme kinokunst »fik lejlighed til at vise sit talent«... »Hans rolige temperament, beherskede plastik og blonde, elskværdige type gjorde ham hurtigt til det hvide lær-reds yndling, så meget mere som hans sportslige opdragelse sætter ham i stand til samtidig at udføre artistiske vovestykker, som næppe nogen anden skuespiller havde påtaget sig...«¹⁷.

Alligevel lod firmaets berømmelse vente på sig. En københavner, der havde tegnet en aktie om foråret, var forbavset over i juli endnu ikke at have set Dansk Film-fabriks navn i filmverdenens brogede vrimmel, men beroligedes således: »Da vi af hensyn til konkurrencen i København ønsker at arbejde i år så ubemærket som muligt, er Københavnerbladene ikke særligt godt underrettet om vor fabrik.« Men – oplystes det videre – »de første film forevises allerede i England, Sydafrika, Australien, Østrig-Ungarn, Rumænien, Tyskland, Svejts og Portugal og om 14 dage i Sverige, Rusland og Finland«¹⁸.

Allerede i sommeren 1912 havde et par af de københavnske filmselskaber gennem aviserne gjort »det ærede skrivende publikum« opmærksom på, at de ikke i det første år var købere til flere nye ideer på filmens område¹⁹. Men med det formidable produktionsprogram, Dansk Filmfabrik opstillede – 30 film om året! – åbnede der sig et stort nyt marked i Århus. Urtekræmmere og barbersvende i by og opland kappedes med de rigtige forfattere om at lave spændende stumfilm. Hermansen havde allerede foretaget en række indkøb af manuskripter, hvis bedømmelse han havde overladt til Marie²⁰. Nu tog Grünwald fat, bistået af bl.a. lektor Sven Gundel som litterær konsulent²¹.

Forfatteren Gunnar Gunnarson, som allerede tidligere havde sendt manuskripter, opfordredes til at sende nogle flere²². Otto Rung blev spurgt om »nogle brugbare filmmanuskripter« og Marius Wulff rykket for nogle, han havde lovet²³. Sidstnævnte fik 300 kr. for manuskriptet »Pavillonens hemmelighed«, som også blev optaget i sommerens løb, selv om historien måtte »skrives lidt om for vore skuespillere«, og Wulffs drama »De ulykkelige ø« krævede »et stort apparat at sætte i scene«, så det måtte man tygge lidt på²⁴. Så fik hr. Peter Hansen i København 100 kr. for ideen til »Den lille digter«, der nok kunne bruges, men skulle omarbejdes, Hess-Hansen i Roskilde 35 kr. for »Før mobiliseringen« og Poul Knudsen 25 kr. for ideen i »Den uheldige gavtyv«, idet kun ideen kunne anvendes²⁵.

Nu blandede imidlertid »Danske Dramatikeres Forbund« sig i manuskriptsalget og ville have forretningerne afsluttet gen-

nem forbundet. For et manuskript, der hed »Pigen fra havet«, fik foreningen 200 kr. tilsendt, men samtidig »returneres det af hr. J. Skjoldborg* forfattede filmmanuskript »Stammens blod«, da det ikke egner sig for vor optagelse«²⁶.

Blandt aspiranterne til direktørposten havde også været den 33-årige skuespiller og sceneinstruktør Leo Tscherning, som havde været knyttet til Det ny Teater i København. Allerede i februar havde han opsøgt de århusianske græsgange, muligvis i et forfængeligt håb om at blive teaterdirektør efter Jacob Jacobsen; men da han til dem, han søgte støtte hos, noget ubetænksomt afleverede et visitkort med teksten: »Leo Tscherning, Oberregisseur, Neues Theater, Copenhagen« styrkede det just ikke hans kandidatur²⁷.

I Hermansens firma blev han derimod antaget, ikke som direktør, men som kunstnerisk konsulent og instruktør – ved siden af Helsengreen – og i april rejste han til Kristiania og hvervede kræfter til sommerens filmoptagelser i Århus. Det lykkedes ham at få aftaler i stand med flere af Norges bedste skuespillere, bl.a. Gerda Ring, Ingolf Schanche og Agnes Mowinkel, og et par så kendte navne som Ragna Wettergreen og Egil Eide lovede at komme i eftersommeren for at optræde i skuespil, som skulle specielt arrangeres for dem²⁸.

Direktør Grünwald selv foretog en forretningsrejse til Frankrig og Spanien for at følge reklamebrochuren op, og senere var han sammen med konsul Petersen i Stock-

* Forfatteren Johan Skjoldborg forsøgte sig ikke blot som filmdigter, han blev i 1917 også biografdirektør, idet han fik bevilling til Brønshøj biografteater.

holm, hvor de forhandlede med Sveriges største skuespiller Gunnar Tolnæs om engagement. Med en dristighed, som man næsten vægrer sig ved blot at kalde forfærdende naivitet, fulgte Grünewald besøget op med et brev, der slutter: »Med henblik på de 3 års arrangement tænker vi nok at kunne få en ordning i stand; for øjeblikket ser vi os ikke i stand til at give Dem noget definitivt svar, men tillader vi os senere at komme tilbage dertil«²⁹. Det var så sandelig et verdensfirma med langsigtede planer! En lignende naivitet udsåler et brev til den tyske skuespiller og billedhugger Hans Hubert Dietzsch, som man i sommerens løb engagerede til at optræde i august og september for det efter forholdene svimlende beløb af 4.000 mark. Han havde bedt selskabet finde ham en god og attraktiv bolig i filmbyen, hvortil man svarede, at der var nok af hoteller i Århus – Royal kunne anbefales – og »se-

nere finder De vel en mere bekvem bolig ved stranden«³⁰.

De lokale filmstjerner var jo nær ved at blegne i dette internationale selskab, men endda tænkte »verdensfirmaet« sig muligheden af, at nye kunne komme op og stråle på firmamentet. I den lokale presse indrykkedes sålydende annonce:

»*Filmelever*. Unge herrer og damer, der ønsker at uddannes i fornævnte branche, søges snarest. Henvendelse A/S Dansk Filmfabriks kontor, Guldsmædgade 33, 2. sal over gården, kl. 5–6 eftm.«³¹.

Grünewalds direktørtid blev af kort varighed. Mens han sidst i juli opholdt sig i Stockholm, hvor han bl.a. fik truffet aftale med Fribergs Filmbyro om aftagning af film, blev han syg af en lungeblødning og måtte indlægges på et hospital, hvor han lå i et par uger for derefter at blive ført til København. Her døde den kun 28-årige i september. Kort før sin Stockholmrejse var

Leo Tscherning
i færd med at optage en film
i Rosenkrantzgade uden
for Kasino-Teatret, 1913.

han blevet gift og havde fået bolig i Århus³².

Det var den første af flere tragedier, der i løbet af kort tid skulle ramme Dansk Filmfabriks ansatte og aktionærer.

Leo Tscherning var straks, da Grünwald blev syg, parat til at overtage ledelsen. Han havde ganske vist da ladet sig lokke til Berlin, men da han følte sig snydt af filmselskabet Eiko, telegraferede han til fru Karen Jensen, der nu som Dansk Filmfabriks kontordame måtte passe alle forretningerne, at han kunne komme til Århus allerede 1. august – dog måtte han have et forskud på 600 mark. Den stakkels fru Jensen havde ikke for mange penge i kassen – størstedelen af aktionærernes penge havde

allerede fået ben at gå på – og måtte bede Grünwald i den stockholmske sygeseng underskrive og returnere en check på 2.000 kroner³³.

Det var et foretagende på svagt fundament, Tscherning vendte tilbage til – og han havde ingen forudsætninger for at rette det op. Som sin berømte farfar, politikeren og krigsministeren A. F. Tscherning (1795–1874), var han en enspændernatur; han var idérig på sit felt, men uden evne til at gøre sig afholdt³⁴. »Den ensomme ulv« er han blevet kaldt, og var allerede da en af skæbnen bittært mærket mand³⁵. Og film-eventyret i Århus skulle ikke blive hans så længe attråede lysende come-back.

Norske stjerner i Guldsmædgade

Ikke blot for filmselskaberne, deres personale og aktionærer blev sommeren 1913 den mest hektiske og eventyrlige, man havde oplevet. Fotoramas og Dansk Filmfabriks kameraer snurrede omkap i firmaernes respektive baggårdsbygninger, men først og fremmest på gader, i parker og skove, hvorved hele byens befolkning blev inddraget i dramaerne, i det mindste som tilskuere og ofte som statistes. Stemningen blev meget træffende udtrykt af »Aarhus Stiftstidende« i disse linier:

»Når man i gamle dage gik på gaden og pludselig fik øje på en dame, der hang i neglene oppe i tagrenden på et fire etages hus, eller en ung mand, der vred sig i smerte under et automobil, hvis chauffør vellystigt lod hjulene danse rundt på de ømmeste steder af hans krop; eller et par mennesker, der uden synlig foranledning styrtede sig på hovedet i havnen – når man så sådan en begivenhed løbe af stabelen, skyndte man sig så meget som muligt med enten selv at komme til hjælp eller tilkalde politiet. Men tiderne skifter. Når man nu på sin daglige spadseretur kommer ud for den slags foreteelser, står man stille, tænder sig en frisk cigar og siger: Nå da, nu filmer de altså igen!«¹.

Der var motiver at hente alle vegne til de internationale filmdramaer; utallige romantiske scener blev optaget i skovene, ved dammen i Vennelyst, på åen ved

Fiskerhuset og ved omegnens bindingsværksgårde. I Royals marmorsal så man Philip Bech som en frygtindgydende general i et billede fra det russiske high life². Samsøgades skoles aula med dens piller og buer var som skabt til optagelse af et klosterdrama³. Skulle det være noget med automobiler, ja, så boede altså Robert Svendsen i Hermansens ejendom og havde alle slags modeller stående i gården enten til salg eller til reparation – eller til filmulykker og bortførelser. På den gamle »Kystpavillonen« veranda tog en dag et rødmeende brudepar opstilling, mens en admiral var forlover under Alfred Cohns direktion, og mens et stort opløb på Kystvejen samt kuskene på forbipasserende arbejdsvogne blokerede trafikken en halv time⁴.

En læser spurgte i »Stiftstidende« politiet, om det virkelig kunne tillades midt på dagen at afspærre en offentlig gade, fordi der skulle filmes. Det var sket kl. 10½ i Bruunsgade. »En ung mand i gul overfrakke optrådte ved den lejlighed som en slags civil ordenshåndhæver. På en ret brøsig måde forbød han folk at færdes på det ene fortov, fordi dette var »optaget« af filmende skuespillere, og det vidunderligste ved det hele var, at en uniformeret betjent beredvilligt assisterede ham.« Så nu ville læseren gerne spørge: »Er gaden indrettet til brug for byens skatteydende

borgere, eller er den, når det passer de damer og herrer filmende skuespillere, reserveret dem?»⁵

Nej, det var ikke alle, der uden surhed så skuespillerne nyde denne sommers feberagtige kulmination på byens Hollywood-tilværelse. Hos Rozzi skumlede byens gamle, støtte håndværkere, der hver eftermiddag ved en tepunch drøftede dagens anliggender, over at måtte se stambordene erobret af den stadig stærkere svulmende stab af skuespillere. Her, hvor teaterfolkets luksus tidligere ikke havde strakt sig højere end til en »spids« til 10 øre og et stykke smørkage af den hjemmebagte, her perlede nu champagnen i glassene, og den rødmossede overtjener Kræfting måtte for at opvarte filmhelte forsømme stamgæsterne⁶. Og ikke nok med, at en 3-årig dreng tjente penge ved at spille med i bibliotekar Stensgårds mange film, også knægtens far, Stensgård selv, var blevet grebet af galskaben og kørte rundt på Strandvejen og truede sine venner som bilrøver⁷.

Fru Stensgård var forresten ikke spor bedre! Hun bestjal som en af gadens løse fugle en pæn herre på en bæk på Strandvejen og assisterede – sportstrænet som hun var – i mange sensationsbilleder, bl.a. når der skulle svømmes⁸.

Skuespillere og instruktører arbejdede snart for det ene, snart for det andet af de to konkurrerende filmselskaber i byen. Stoffet i disses film var også stort set skåret over den samme læst: Kærlighedens besværlige veje gennem nedrigthed og ulykker. Og selv om det i programmet til Fotorama-filmen »Elskovs tornevej« proklameredes, at denne film »slår ikke på sensationens strenge«, men har en »dyb og

ægte tone« – »den simple og ukunstlede melodi, som kommer fra hjertet og går til hjertet« – så var den dog lige som de fleste andre film forsynet med en ildebrand til spændingens forøgelse.

Branden var blevet den store, ufejlbarlige effekt i årets mange film. Her var det nu Jenny Roelsgaard, der som tjenestepige var ved at indebrænde i det store gods' avlsgård, men blev reddet af Carl Hillebrandt som den unge mejerist Hans, hun var forelsket i, men som godsejerens træske datter havde fanget i sit net. Nu måtte den forbrændte pige gå med krykker. Hans glemte at passe sin dont i mejeriet, og resultatet blev en eksplosion, der vansirede hans ansigt. Så var han og tjenestepigen »lige børn« igen og kunne gifte sig!⁹

Også i Dansk Filmfabriks »Det syndens barn«, hvor Jenny Roelsgaard, Aage Schmidt og Peter Nielsen havde de større roller, var handlingen koncentreret om en brand. En forpagters unge datter er løbet bort med en mand, der afslører sig som en slyngel. I en beværtning, hvor han og en anden forbryderisk kammerat holder til, må hun vaske op i køkkenet. En aften kommer hendes far ind i lokalet. Svigersønnen og hans fælle vil stjæle hans tegnebog, men datteren redder pengene og lægger papirlapper i tegnebogen. Da hun trænger ind i sit barndomshjem om natten for at lægge pengene dér, vælter hun en lampe, og der udbryder brand. Blandt det ødelagte indbo er et chatol, hvori forpagteren nu hævder at have opbevaret sine penge, idet han ville skjule tyveriet. Under brandforhøret bliver der tvivl om pengene, da brandforsikringens mand går hårdt på forpagteren, men så dukker datteren op

og kan fortælle sandheden og samtidig afsløre »forsikringsmanden« som kammeraten fra beværtningen!¹⁰

Hermansen var storforbruger af brandscener og til formålet aftager af gamle bygninger, folk alligevel skulle have fjernet. Allerede i 1912 købte han den gamle »Magdalenemølle«, der lå på Skanderborgvej omtrent ved nuværende Ørums-gade. Møllen havde i nogen tid været dømt til nedrivning, og en aften i maj lod han den gå op i luer og gemte sine optagelser af branden hen til senere brug¹¹.

Men i den store filmsommer skulle han også bruge en veritabel gårdbrand. Proprietær Dalsgaard i Vinding havde en gammel gård i Bryrup, som man aftalte at give 275 kr. for at brænde af. Man kunne dog nøjes med staldlængen. Den 25. maj rejste skuespillerne til Bryrup, men skønt kontoret i Århus havde bedt indehaveren underrette herredskontoret og den lokale brandfoged, viste det sig, at herredsfogeden ingen underretning havde fået. Der blev altså intet af branden, og proprietæren fik fra Hermansens selskab at vide, at man havde haft en rejseudgift på 299 kr. 50 øre, hvortil kom, at »hvis vi alligevel havde brugt det foreliggende materiale havde vi efter herredsfogedens udsagn bleven tiltalt efter loven«. Man henstillede, at sagen ordnedes i mindelighed, ellers ville den blive overgivet til sagfører¹².

Omsider blev der dog med gårdens bestyrer aftalt en ny ekspedition. »På søndag, ifald det er godt vejr kommer vi for at brænde gården af,« skrev man til ham, »men forudsætter vi selvfølgelig, at De nu har alt i orden, så vi har tilladelsen«. Manden skulle ringe søndag morgen en kvart

før ni til fabrikken i Århus og meddele, om vejret dernede tillod at filme¹³.

I seks biler med Robert Svendsen i spidsen sammen med Helsengreen i ternet jakkesæt kørte selskabet på søndagstur til den store ildebrand. – Vi satte en tændstik til, fortalte Helsengreen bagefter, og i løbet af 5 minutter slog flammerne mod himlen, mens tre fotografer drejede løs, og det lokale brandvæsen, repræsenteret af en husmand på omkring de 80, stod parat med en spand vand for det tilfælde, at ilden skulle brede sig ud over filmens domæne¹⁴.

Helsengreen var altid let at begejstre og gav sine følelser luft i udbrud, hvor ordet *menneske* indgik de mærkeligste forbindelser. Var en brandscene god, så var det en rigtig menneskebrand. Godt vejr var menneskevejr, og en vellykket scene en menneskescene o.s.v.¹⁵.

Gunnar Helsengreen slog sig for sommeren ned i Risskov i den kunstnerkoloni, der fik sin særlige glans, da Gerda Ring og andre norske skuespillere tog ophold på bade-pension Belvedere. Lige overfor logerede i sagfører A. Sebbelovs villa Jenny Roelsgaard. Fra København kom den unge smukke Elisabeth Stub, der medvirkede i film både hos Skaarup og hos Hermansen. Sommeren var varm og dejlig. Sct. Hans aften var der stor fest på Badehotellet. Heri deltog filmskuespillere fra både Hermansens og Skaarups selskab, og afklippede filmstrimler blev kastet på bålet ved stranden og fik det til at gnistre og brage i den helt eventyrlige stil¹⁶.

Flittigst benyttet blandt de norske navne var det norske Nationalteaters førsteelsker

Ingolf Findregård Schanche. Den 36-årige nordmand, der allerede før århundredskiftet drevet af en utæmmelig lyst til kunsten stiledede fra en kontorpult mod fødebyen Bergens scene, var stadig ungdommelig rank og smuk, en norsk Johannes Poulsen eller Martinius Nielsen med poesi i sin fremtræden og en betvingende magt over kvinderne. I alle de eksisterende glimt af Dansk Filmfabriks længst ødelagte film, hvor han kom til at medvirke – ikke mindre end en halv snes – beundrer man hans høje, sportstrænede skikkelse og de smukke mandige træk.

Det var et kup, Tscherning her havde gjort. Havde Ole Olsen fået Schanche den sommer (hvor Olsen måtte nøjes med

Amalie Skrams søn, den uregerlige norske aktør Ludvig Müller), så havde Schanche måske sejret som filmskuespiller. Men i Århus forstod man eller formåede man ikke at udnytte chancen, endda man havde fået filmmanuskriptet af selveste Carl Gandrup og den norske forfatter Wiers-Jensen. Schanche, der kunne virke med raffineret forfinelse og med en bunden voldsomhed, gik – betroede han en ven – til filmisk arbejde fuld af selvtillid og givende sig glæden og følelsen i vold – uden anelse om finesser og spilleteknik – men ladende instruktøren og fotografen om resten. Han mindedes senere hen sin stumfilmtid med vemod og indrømmede, at han ofte under de travle dage hurlumhej var både »græt-

Fra filmen
»Manden, der lyttede«,
hvor den norske skuespiller
August Wehmer
er ude at køre med døden
som ledsager.

I gården til Guldsmedgade 33 ses her Ingolf Schanche som bilmekaniker mellem Robert Svendsens køretøjer. Manden i baggrunden er formodentlig Svendsen selv. (Fra »Opfindelsens sejr«).

ten, krakilsk, ækel og vigtig«, men han sled som et bæst med disse mesterkunststykker i »ungdommens glade tralala«¹⁷.

Det var sikkert også næsten umenneskelige krav, der blev stillet til ham af trekløveret Hermansen, Helsengreen og Tscherning. Den første af de mange film, han spillede hovedrollen i under sit to måneders ophold i Århus, var »Gøgler og greve«, hvor man så ham formummet som vagabonderende musiker, bl.a. foran Rosenholm slot, som Hermansen bevarede sin særlige kærlighed til, og hvori et af tårnene nu skulle agere »spøgelsestårn«.

Da Schanche i en anden film som russisk greve skulle optræde til hest med stort følge, viste det sig, at han ikke var inde i ridekunstens mysterier, og han nægtede »ta' sig fa'n« at optræde til hest. Et klogt hoved fandt da på, at greven jo kunne være ejer af en bil og optræde kørende. Desværre var det i henhold til handlingen nødvendigt, at greven selv førte bilen, og heller ikke det turde Schanche. Instruktøren rasede, og Hermansen skældte ud: – Sådan en hugorm, kan han ikke engang køre automobil? Enden på det hele blev, at man henvendte sig til Robert Svendsen,

der måtte lade sig camouflere som greve og – for øvrigt til almindelig tilfredshed – udførte denne del af rollen¹⁸.

Næst efter ildebrande var biler det, Hermansen helst så anbragt i sine film. Schanches landsmand August Wehmer, der havde stået på scenerne i Bergen og Stavanger, måtte køre i afgrunden med en bil, hvor man så selve døden sidde på sædet bag ham. Han var i filmen »Manden, der lyttede«, hvis motiv hentedes fra en statshemmeligheds- og bestikkelsesproces hos Krupps fabrikker, en bestukken embedsmand, som prøver at flygte fra retfærdigheden. Da han i hallucinationer tror at se døden bag sig, distraheres han og kører ad en forbudt vej, hvorved hans bil styrter i afgrunden og han i den død, han tror at flygte fra¹⁹.

Selv om Schanche ikke kom til at føre bil, optrådte han dog i Hermansens gård blandt Robert Svendsens køretøjer som bilmekaniker i filmen »Opfindelsens sejr«, hvis handling i øvrigt ikke kendes. Senere steg han da også op på en hest, idet han ses på hesteryg i en film, der optoges efter det før nævnte manuskript »Pavillonens hemmelighed«, men også kaldtes »Brudekjolen« eller »I dødens brudeslør« – titlerne var ofte mange og varierede stærkt undervejs fra manuskriptet til fremførelsen.

Schanche er i denne film en rigmands-søn, der får stilling som rideknægt hos greven til Bjørnsbo. Slottet regeres af den forkælede, excentriske komtesse Olga, som lægger an på ham. Han har imidlertid forelsket sig i skovfogedens datter, med hvem han mødes i havepavillonen. Under en fest går den af jalousi rasende komtesse ned til pavillonen, lægger i havegangen sine

smykker ved siden af et brev fra den unge mand og binder sig selv efter at have stukket ild på pavillonen. Fra slottet opdages branden, og komtesse reddes, men rideknægten dømmes for forsøg på mordbrand. – Ved et tilfældigt møde med straffefangen i skoven tør hun ikke se ham i øjnene; plaget af samvittigheden går hun til sidst ned til den brændte pavillon og findes døende, men tilstår alt for sin far, inden hun udånder.

Dog, hermed er kun tragediens første halvdel til ende. Skovfogedens datter er jaget hjemme fra efter at have født en lille pige. 13 år er gået, straffefangen er løsladt, men kan ikke finde sin ungdoms elskede, som lever i yderste fattigdom. Kongens foged gør udlæg endog i hendes brudekjole, som hun tigger om at måtte beholde som minde om den lykke, der blev så kort. Hendes lille datter vil købe en anden fin hvid kjole til sin mor. Hun kommer efter lukketid til stormagasinet og lukkes af chefen ind i kontoret, hvor hun ser – et billede af sin mor! Thi chefen er ingen anden end den fhv. straffefange. Men da de sammen kommer hjem til den ulykkelige kvinde, er hun dødssyg. Hun dør i den elskedes arme, og han lægger brudesløret om hendes pande²⁰.

Det var i sandhed vidt forskellige typer, Schanche skulle påtage sig. Efter et manuskript af Carl Gandrup skulle han optræde i hvid kittel som læge i »Under kniven«, en film, der ikke ses at være spillet herhjemme, hvorimod den gik i Kristianias Kosmorama samme efterår²¹.

Bedst udfoldede Schanche sig dog i de film, hvor han fik lejlighed til at spille

Sådan et optog kunne man i 1913 møde i Marselisborg skov. Her filmes der til »I dødens brudeslør«. Straffefangen, Ingolf Schanche, til venstre blandt fangerne, møder komtesse Olga (Elisabeth Stub), som ikke tør se ham i øjnene, da hun ved, han er uskyldig dømt på hendes vidnesbyrd.

sammen med den yndige, da kun 22-årige Gerda Ring, lige som han selv en af den norske nationalscenes dygtigste unge. Det var hende, Tscherning først havde opsøgt under sin hvervning i Norge. Han kendte hende fra Det ny Teater, hvor hun et par år tidligere havde spillet i den lille eventyrkomedie »Kongens hjerte« af hendes mor, den kendte forfatterinde Barbra Ring.

Gerda Ring kom til Århus i begyndelsen af juni, slog sig som nævnt ned i Risskov og lejede sig en cykel for ad den skønne cyklesti langs vandet daglig at køre ind til filmarbejdet. Den første film, hun med-

virkede i, hentede sit emne fra de engelske kvinders kamp for valgret og ligeberettigelse – det var netop tiden, da Sylvia Pankhurst og hendes fæller gennemførte deres opsigtsvækkende demonstrationer. I filmen »Suffragetten« var Schanche far til Gerda Ring, hvis påklædning illustrerer hendes »frigjorthed« – men handlingen kendes ellers ikke. Gerda Ring erindrer kun, at en scene blev taget i en jernbanekupé på en udflugt til Silkeborg.

Så fulgte filmen »Proletargeniet«. Heri er Schanche en ung mand, der kun har to venner: sin violin og så en ung pige (Gerda

Ring) i den store lejekaserne, hvor han bor. Hun mishandles af sin fortrukne far og stikker af med den fattige violinist. De logerer i usle herberger, og han arbejder som havnearbejder, men begge optages omsider i hjemmet hos en musikprofessor. Pigens far, der har været i fængsel, tvinger imidlertid datteren til at følge med til en skummel kælder, hvor storbyens bærme holder til. De tvinger hende til at deltage i et indbrud hos professoren, men ved bortgangen herfra tager hun en af sine kære brevduer med – og den sender hun med budskab til sin elskede, der derefter sørger for, at banden bliver overmandet.

Philip Bech medvirkede i professorens rolle, og Peter Nielsen som den fortrukne far. Instruktør Helsingreen forkyndte på programmet: »Iscenesat med mesterhånd.«

I anledning af, at Gerda Ring skulle medvirke i en film, hvori hun skulle føre bil, havde hun inden afrejsen fra Norge

måttet erhverve sig et kørekort. Det vakte stor opsigt og omtaltes i hele den norske presse, thi hun blev den første norske kvinde, som fik tilladelse til at køre bil. Om denne bilfilm vides intet, men da den siden hen eksporteredes til Norge, vakte den ikke udelt begejstring, idet Tscherning i et brev til Internationalt Film Kompani i Kristiania skriver: »Jeg er enig med Dem i, at det biluheld ikke er godt nok udført (iscenesat og optaget), men det må bero på en misforståelse, når frk. Gerda Ring tror, at der er foretaget bedre optagelse end den i negativ fremstillede og i positiv reproducerede. Destoværre nej, vi har intet bedre at byde. Jeg har selv beskåret filmen og taget noget bort, som gjorde filmen endnu mere usandsynlig«²².

Gerda Rings filmarbejde fik desværre en brat og ret uhyggelig afslutning under op-

En dramatisk scene fra
»Suffragetten«.
Forrest Ingolf Schanche,
bagved Gerda Ring,
her som hans datter.

tagelsen af en film, der fik titlen »Menneskeskæbner« eller »Blandt fattige og rige« efter først at være kaldt »Fædrenes synd«. I Norge blev den lanceret under en 4. titel: »Omringet af flammer«, ene og alene ud fra den ulykke, der afslutter filmen og altså også afsluttede Gerda Rings filmkarriere i Danmark.

Handlingen var en af de sædvanlige banale: En fordrunken mand forlades af hustru og to børn, der optages i hjemmet hos en venlig, rig konsulinde. Her forlover konsulindens søn Poul sig med den fattige Elvi. Elvis bror Carlo slægter sin far på

som dranker og begår et tyveri hos konsulinden, som Elvi mistænkes for. Skuffet forlader Poul hende og rejser til udlandet. Til sidst kan de to børns mor ikke bære mere. Hun lukker sig inde i vaskekældren, hugger gasledningen over og sætter en tændstik til. Ved eksplosionen bliver Elvi forbrændt, men hvem redder hende ud af flammehavet? – Ingen anden end Poul, der er vendt hjem og er ansat i en ledende stilling i politiet!²³

Stykkets tårepersende muligheder blev udnyttet til det yderste. Således anvendtes i filmens slutning tekster fra »Fader vor«.

Gerda Rings kørekort, som hun fik – som første kvinde i Norge – for at kunne medvirke i en bilfilm i Århus.

Fra filmen »Menneskeskæbner« (den, hvori Gerda Ring blev forbrændt) findes dette smukke billede af skuespillerinden sammen med Schanche i en scene, der er optaget på Århus å ved Fiskerhuset.

Men filmen havde også meget smukke billeder – navnlig et fra åen ved Fiskerhuset, hvor man ser de to norske stjerner i en robåd, Gerda Ring med årene, Schanche bag i med rorpinden og en parasol over sig.

Den 15. juli var alle filmens scener optaget med undtagelse af selve eksplosionsulykken. Den skulle filmes i atelieret, hvor der var bygget et ekstra gulv op, for at man under det kunne anbringe den magniumsbombe, der skulle markere gasekspllosionen i kælderens. På en seng lå Gerda

Rings fortrukne filmbroder, spillet af Søren Fjelstrup, halvt bevidstløs, og hun skulle stå bøjet over ham.

Hele atelieret var fyldt med kamerafolk, medvirkende og nysgerrige. Rystende af angst for det brag, der skulle lyde, hviskede Gerda Ring til Fjelstrup: »Åh, jeg er så nervøs,« men han svarede: »Tag det bare med ro.« Mens kameraerne snurrede, kunne hun imidlertid høre de forsamledes stemmer: »Har du tændt luntene?« – »Ja, nu kommer det straks.« Så lød en øre-

Gerda Ring fotograferet privat ved stranden i Risskov i 1913 sammen med sagfører Sebbelovs datter Nina.

døvende eksplosion. Bord og stole løftedes op, og rummet fyldtes med røg. Gerda Ring følte en frygtelig smerte i ben og underkrop, og da Schanche – efter rollen – kom hen og tog hende i sine arme for at bære hende ud, var hun ved at besvime.

Omkring hende dansede Helsengreen og Hermansen rundt i begejstring over den særdeles realistiske scene, – det var en *menneskeeksplosion!* – men Schanche spurgte forskrækket: – Hvad er der med dig? – Jeg er forbrændt, lød svaret. Og nu kunne alle se det. Skuespillerindens nydelige røde kjole, en lang kjole naturligvis, var brændt op i begge sider og hang i laser lige som hendes strømper. Begge ben var alvorligt forbrændt fra hælen til hoften.

En læge blev tilkaldt, og mens han anlagde en foreløbig forbindelse, kom Hermansen og stak den lidende aktrice – et glas portvin. Siden var hans »humoristiske« kommentar til begivenheden følgende: »Nu kan De da skrive hjem til Deres mor: Din meget forbundne datter. Ha, ha«.

På kommunehospitalet konstateredes forbrændinger af 2. grad. På operationsbordet klippede man strømper og hudrester af benene på Gerda Ring, vaskede sårene rene med grøn sæbe i lunkent vand, og – mens flere måtte holde den stakkels forbrændte kvinde – hældtes sprit på. Der blev telegraferet til hendes mor, som straks rejste til Århus. Ulykken omtaltes i både danske og udenlandske blade – det var den første alvorligere begivenhed under filmoptagelser i Norden – og Dansk Filmfabriks formand, der var på rejse i Tyskland, sendte en kæmpebuket til hospitalssengen.

Efter at Gerda Ring havde rekreeret sig ved stranden i Risskov, hvor hendes venner hver dag bar hende ned til vandet, måtte hun inden sin tilbagerejse til Norge lade en scene i filmen tage om. Afslutningen, hvor Schanche bærer hende ud i haven fra det brændende hus, var nemlig taget uden-dørs *inden* eksplosionen, og da havde man ikke forestillet sig brandens virkninger, så på disse billeder var Gerda Rings kjole *hel*.

Nu blev hun iført nogle pjalter. Til gengæld måtte man så arrangere disse, så de skjulte forbindingen på hendes ben!

Straks efter sin hjemkomst skulle hun på teatret medvirke i et stykke af Wiers-Jensen. Det var så heldigt, at hun dér skulle være en pige i mamelukker, så hun kunne

beholde sin forbindelse!²⁴ Men livet igen har den kendte norske skuespillerinde og sceneinstruktør haft tynd hud på de steder, hvor hun blev forbrændt i 1913.

For øvrigt bortskar censuren i Århus, da »Menneskeskæbner« i 1915 kom frem i Biografteatret, ikke mindre end 27 meter

Skuespillerinden: „Hjælp, hjælp! jeg brænder ihjel!“

Filmdirektøren: „Bli staaende, bli staaende, frøken! Jeg forbedler gagen.“

*Ingolf Sckanke og ung Gerda Ring, san
filmet har med farefulde spring, san.*

*Gerda brændte sine
pusselanker fine
frygtelig men lot som ingenting, san.
Sckanke var, san, „proletar“, san
og blev kakserik paa fjorten da'r, san.*

Et norsk blad satiriserede
i tegning og tekst over
Gerda Rings filmuheld og
filmfolkenes kynisme.

af filmens selvmords-, dranker- og eksplosionsscener samt »kæln kys«.

Af den lige nævnte norske forfatter Wiers-Jensen anvendte Dansk Filmfabrik manuskriptet »Pag. 25–26« til en film, der bl.a. indeholdt scener af et animeret selskab ved Salonen i Riis skov, og hvori foruden Schanche også hans hustru Ragnhild medvirkede.

I Filmfabrikkens efterladte papirer forekommer endvidere filmtitler fra 1913 som »Muffen« og »Eros i den danske skærsommer«. Sidstnævnte film var så »vovet«, at den ikke kunne passere censuren hverken i Tyskland²⁵ eller i Sverige²⁶, mens Filmfabrikkens aftager i England af hensyn til censor måtte bede om at få filmens slutning lavet om, »således at man kun ser de to unge mødes igen« – og det måtte Helsingreen så gøre²⁷. »The New Film Service« i London havde ellers fået tilladelse til at udsende de århusianske filmprodukter under det klingende varemærke »Great Dane«²⁸ – uden at det synes at have øget afsætningen. Til tyskernes brug måtte en operationsscene i »Die Pflicht des Arztes« (Under kniven) ændres efter censurens krav.

Ked af disse vanskeligheder fabrikerede Tscherning en sentimental film, »Manden fra heden«, hvori hans egne to små børn på 2 og 4 år medvirkede. Han mente at have erfaring for, at »børn, moderkærlighed og sentimentalitet er tre faktorer, som gælder alle vegne.« Det skuffede ham derfor, at man ikke ville have den i England, hvor man kun ønskede »exciting« film²⁹, ej heller i Tyskland, Østrig eller Spanien.

Sidstnævnte lands agent kaldte billedet »uforståeligt«³⁰.

Noget besvær voldte fremstillingen af plakater til filmene. Den fandt sted i London hos firmaet F. F. Oldfield, til hvilket man sendte fotografier af egnede situationer og herefter modtog tegnede og litograferede plakater, som imidlertid ikke altid stemte med forlægget. Undertiden skelede heltens øjne for meget(!), og somme tider så personerne slet ikke ud som på fotoet³¹. Det skortede ellers ikke på advarsler og instruktioner, som f.eks.: »På disse plakater må De søge at få ligheden frem for de to skuespillere og skuespillerinden, særlig skuespilleren forrest med glasset i hånden«. Eller: »De bedes bemærke, at manden, som står ved siden af trappen, ikke giver den anden mand blomsterne, men han smider dem efter ham«³². Til »Manden fra heden« skulle plakaten have været grundet i en grå-violet farve. »Baggrunden er en skov, og over det hele er der aftenstemning,« hed det i bestillingen til plakatfabrikken. – Sørgeligt, at der overhovedet ikke blev brug for ret mange af de aftenstemningsfulde reklamebilleder, som man siden hen tiggede og tryglede agenterne i øst og vest om at søge afhændet til nedsat pris.

Med den tyske skuespiller Dietzsch optoges sidst på sommeren spændingsfilmen »Sexton Blake« i to dele. Sexton Blake var navnet på helten i en engelsk tegneserie, der begyndte allerede i 90'erne, og må nærmest betegnes som en datidens James Bond. Senere, i tyverne, tog flere filmselskaber figuren i brug.

Om eftermiddagen den 15. august udspilledes et veritabelt drama på bugten ud for Varna. Et par hundrede meter fra land lå en stor lystyacht, hvorfra der pludselig hørtes pistolskud, råb og spektakel. Et par hundrede skovgæster fulgte begivenheden fra land gennem kikkerter. Til sidst sprang en fuldt påklædt dame i vandet og svømmede ind mod stranden.

Det var Dansk Filmfabriks skuespillere, der var i arbejde. Hermansen stod ude på yachten med sit kamera, mens Helsingreen dirigerede, og Dietzsch og fru Elisabeth Stub agerede helten og heltinden.

Pludselig fik filmfolkene kongeligt besøg. Som sædvanlig var kong Christian den 10. med familie på sommerophold på Marselisborg, og som så ofte før pløjede han bugtens vand med sin lystkutter »Rita«. Altså svingede den kongelige båd ind på skuepladsen. Kongen stod selv ved roret, og ombord var både dronningen og de to prinser foruden besætning. Skuddene havde alarmeret kongefamilien, og majestæten råbte: – Hvad sker der? Svaret var sommerens sædvanlige: – Vi filmer! – Ja, jeg kan tænke det, smilede kongen, mens skuespillerne ærbødigt blottede hovedet.

Mens man fra »Rita« nu fulgte det genoptagne filmeri, blev kongen opmærksom på den svømmende dame – fru Stub – hvis lange kjole generede hende meget. Et lille hundrede meter fra land var hun tilsyneladende ved at gå tilbunds. Kongen beordrede da en båd sat ud. Elisabeth Stub, der var en præmieret svømmerske, var dog kommet klar af kjolen og ville gerne vise sin svømmefærdighed, så hun afslog hjælp, men båden fik ordre til at følge hende – og hun fik da også brug for assistancen.

Annonce for den sidste af Dansk Filmfabriks frembringelser, der nåede frem i en lokal biograf, detektivfilmen »Sexton Blake«. (12.4.1915).

Hendes kræfter tog af, og de sidste 50 meter hagede hun sig fast i jollens agterende, og to matroser roede hende ind til land. Temmelig udmattet bragtes hun op i Varnapavillonen, hvor hun kvikkedes op med en romtoddy.

Og dagen efter gik de filmende rundt og omtalte Hermansen som kongelig hof-fotograf og hinanden som »kgl. filmskuespillere«³³. Men da »Sexton Blake« endelig i 1915 kom frem for det århusianske publikum, kunne Kosmorama kun holde den på programmet i 4 dage. De udenlandske filmselskabers teknik havde da allerede gjort så store fremskridt, at Hermansens lokale storfilm virkede som et levn fra filmens tidligste barndom³⁴.

Møllebranden på Samsø

Skolebakken i Århus eksisterede endnu i 1913 som en træbevokset promenade for spadserende, hævet ca. et par meter over den nyanlagte kørebane mellem Kystvejen og Havnegade. En morgen i juli styrtede en arbejdsmand ud over promenadens stensætning ned på gaden og slog sig ihjel! Det lød utroligt – og det viste sig da også, at den ulykkelige mand var den folkekære Alfred Cohn, og at han var faldet blødt ned på nogle opstablede madrasser¹. Men dødsulykken var den første del af Foto-rama-filmen »Enken«.

Blandt andet for at udbygge deres lille søns position som Århusfilmens barne-stjerne producerede ægteparret Erling og Ljut Stensgård i hastigt tempo en række manuskripter, der gav deres lille Per lejlighed til at brillere i stadig nye roller. »Enken« var en af disse film, hvori Per oven i købet – mod en lønforhøjelse på 3 godter daglig – måtte optræde som pige. Tidligere havde han, i en alder af kun 100 dage, måttet ligge indpakket i den bylt, den ulykkelige mor i filmen »Blodets bånd« efterlod på en villas trappesten.

Cohn var her i filmen pigens drikfældige far, der havde taget barnet med ned på Skolebakken, hvor han holdt til på en bænk med sine drikkebrødre. Her løb den lille fra ham, og under hans søgen efter barnet var det, ulykken skete.

Efter hans triste endeligt får moderen plads i et herskabshus, hvor fru en ønsker at adoptere barnet. Enken giver efter. Ved et fornemt fødselsdagsselskab (der holdtes på Varnas terrasse med børn fra Thorsøes danseskole og derefter med bal på Hotel Royal) serverer pigens rigtige mor for den nu halv voksn e datter, der ikke kender hende – og i sin befippelse spilder konen chokolade ned ad pigens fine kjole. Senere ser hun gennem køkkendøren sit barn blive kurtiseret af en velhavende ung mand – og uset overværer hun en dag i kirken deres vielse. Da den unge mand, der er hospitalslæge, kommer til at behandle sin ukendte svigermor, betror hun sig endelig til ham – og mor og datter forenes, inden den gamle dame dør. Hendes begravelse foregik i – en kolonihave, som Cohn lånte, for på kirkegården kunne man ikke få lov at filme.

Til enkens rolle havde man Århus Teaters grand old lady, Victoria Petersen, og nordmanden August Wehmer, der ellers filmede hos Hermansen, spillede den unge læge, mens Per under handlingens fremadskriden afløstes i pigerollen af den unge Doris Johannesen².

Et yderst spændende filmmanuskript i sensationsgenren leverede Stensgård allerede i 1912 med »Fæstningsspioner« eller »Irma Carlizzas store kup«. Hertil mobili-

Den gamle å-havn i Århus måtte holde for til en af Stensgårds dramatiske scener med spioners hemmelighedsfulde færden i »Arvingen til Skjoldborg«.

seredes et utal af officerer, soldater, jernbanerejsende, politimænd o.s.v., og der foregik dramatiske kampscener og forfølgelser i tog, biler og til hest. Således lejedes et større antal jernbanevogne på Hammelbanens terræn, idet handlingen foruden ved »fæstningen Otinja« også foregik på en banelinie i nærheden af landegrænsen. En officer (Aage Schmidt) skal i fæstningen afhente nogle papirer, men forføres af en spionbandes kvindelige medlem (Jenny Roelsgaard) til at drikke et glas vin med

sovepulver, hvorpå en af spionerne i hans uniform går ind i fæstningen og stjæler papirerne. Under den store forfølgelse indhenter politirytterne en bil, men spionerne er der ikke mere – de er sluppet over en å og har brudt broen af. Hestene må gennem vandløbet, men forbryderne er taget med tog. Det er politiet dog også – og så kommer det til kamp på banelinien³.

Det store spændings- og menneskeopbud blev dog overgået året efter. Med »Arvin-

Spionerne i 1913's store film er skuespillerne Bernhard Lehmann (til venstre) og Hans Starck, der her mødes ved Hammelbanegården.

gen til Skjoldborg« spillede Skaarup og Stensgård i 1913 ud til sommerens største og kostbareste film.

En dag i juni kunne biografdirektør P. Olsen, der i Tranebjerg på Samsø havde åbnet en biograf med det pompøse navn Palmehaven, og som nylig var hjemvendt fra en forretningsrejse til København, fortælle øens befolkning, at der ville »ske forbavsende ting på Samsø i den kommende uge«. Øen ville simpelthen blive invaderet

af filmfolk, og under deres besøg ville en mølle og to skibe gå undergangen i møde⁴.

Besyderligt nok havde både A/S Fotorama og Nordisk Film fundet på at ville optage film på Samsø på nøjagtig samme tid – og begge for bl.a. at sprænge et skib i luften!

For Fotoramafilms vedkommende begyndte det hele med et brev fra Skaarup til Stensgård af følgende ordlyd: »Jeg har købt en skude og en mølle, begge på Samsø.

Og så har jeg en dame, der faktisk i høj grad ligner Asta Nielsen – kan De brygge en film på de ingredienser?»⁵

Det gjorde Stensgård, og det blev en både indviklet og fantastisk, ja, helt usandsynlig historie, som resulterede i en kæmpefilm på hele 2 timers spilletid. I virkeligheden var der stof til mindst fem film i dette stykke. Den falske Asta Nielsen var en danserinde, der hed Gerda Tarnow, og trods navnet indfødt københavnerinde. Hun blev i filmen til baronesse Tarnowa.

Den forføriske dame får i filmen en ung greve på udlandsrejse i sit garn. Denne unge herre blev spillet af teatrets dengang forgudede »Nicolai«, Schack Jensen, blandt kollegaerne også kaldet »den krøllede Fritz«, fordi hans hår strittede som vognstænger!⁶ Greven har ellers været kæreste med møllerens datter hjemme på sin fars gods Skjoldborg, men et brev fra den ældre greve (som man havde fået gamle Albert Price til at spille, efter at han 4 år tidligere havde forladt Århus og havde

Med firspand ankommer den unge greve af Skjoldborg med gemalinde til sit slot, som er Rosenholm ved Hornslet.

anlagt et prægtigt fuldskæg) oplyser, at mølledatteren havde født et barn, som imidlertid er død, så sønnen nu er løst fra løftet til hende. Nu står brylluppet da med Tarnowa, som snart efter deres hjemvenden forvandler slottet til et festernes paradis

Og det var naturligvis igen Rosenholm, der måtte holde for til disse optrin. Det nygifte grevepar kom kørende med firspand ind i slotsgården, og da den nye frue steg ud af kareten, sagde en af de medvirkende til de andre: »Se så, nu kommer Filmens Duse« – (det tilnavn Asta Nielsen allerede da havde erhvervet sig). Det fik forsamlingen til at le, men samtidig idømmes synderen på stedet en bøde, fordi optrinet måtte filmes om⁷.

I slotsgården og parken samledes snart et vældigt opbud af karnevalsklædte skuespillere og statister, og da der blev dækket kaffebord i haven til alle de medvirkende, gik regissør Wantzin og Stensgård rundt og var slemt nervøse for, at bare en eneste af de guldskeer, der hørte til det flotte gæstebud, skulle forsvinde⁸.

Gamle Price, som også var kunstmaler, gjorde i pauserne instruktør og kamera-mænd fortvivlede ved med sit kunstnerøje stadig at opdage skønne vuer, som han foreslog filmet.

Men der kunne ikke blive plads til alle de landskaber, når man havde en så omfattende handling som her:

Den nybagte forlystelsessyge grevinde træffer en dag en »kunstmaler«, der logerer i møllen. Han er en landsmand af hende og bliver snart hendes elsker. I virkeligheden er han en fæl spion og har i møllen en hemmelig telegrafledning(!) til sine

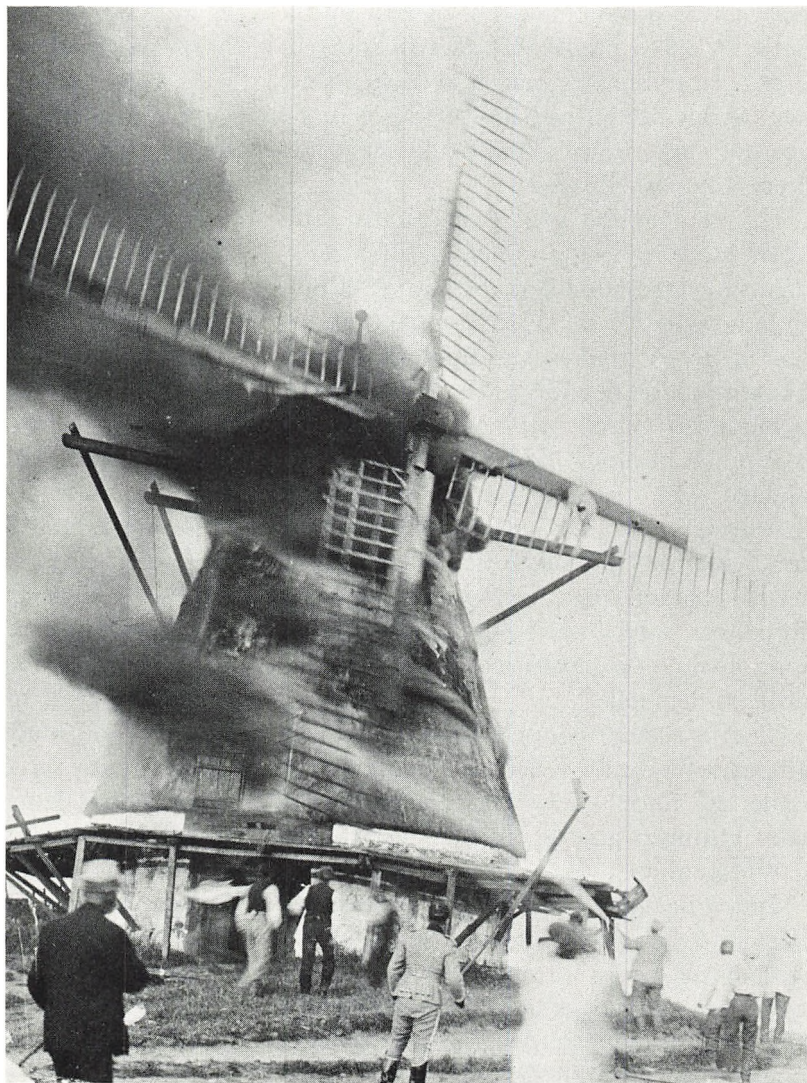
kumpaner, hvilket han afslører for grevinden, der assisterer ham med at stjæle nogle militærdokumenter. De mystiske begivenheder i møllen opdages af møllerens datter, som alarmerer den nærliggende militærlejrs stabsadjutant. Ved hans indtrængen i slottet søger grevinden at flygte, han skyder efter hende og rammer – hendes billede i et spejl! Borte er hun, og en forfølgelse begynder. Men ved skuddet mod spejlet er afsløret et hemmeligt rum, og heri finder den unge greve et dokument, der røber, at hans og mølledatterens barn lever og er i pleje i nærheden. Senere går greven og den gamle møller sammen med det genfundne barn op i spionens hule – fyren er jo flygtet sammen med sin elskerinde – og heroppe piller knægten (igen Stensgårds lille Per) ved et håndtag, der forbinder en elektrisk ledning med det skib, hvor spionens medskyldige opholder sig, og hvortil nu Tarnowa og hendes elsker er søgt hen. Skibet springer – oh, fysikkens undere! – i luften, og samtidig går der ild i møllen. Men barnet og alle andre reddes naturligvis.

Det var disse sidste scener, der skulle filmes på Samsø. Den 17. juni om formiddagen ankom et personale på ca. 25 til Samsø med Århusbugtens Dampskibsselskabs »Helgenæs«, der havde hejst Foto-ramas egen vimpel i masten. Hele staben havde forberedt sig på flere dages ophold på øen. Man medbragte to biler, der skulle forestille militærbiler, men dem fik man straks kvaler med. Samsingerne havde endnu aldrig set en bil i funktion; øens eneste politibetjent mødte op med guld-tresset kasket og schæferhund og erklærede, at bilerne ikke måtte befare øens veje.

- Hvorfor dog ikke? spurgte Skaarup.
- Fordi der så kan ske de frygteligste ulykker, og folk turde ikke gå på vejene⁹.

Efter megen overtalelse fik de to bilers førere dog lov at bevæge sig med de nymodens uhyrer, men meget forsigtigt og kun

på hovedvejene. Da de alligevel forvildede sig ind på sidevejene, måtte de hver betale en bøde på 25 kroner, at fordele mellem Nordby, Onsbjerg, Besser og Tranbjerg hjælpe-kasser, der således hver tjente 12½ kr. på Skaarups filmekspedition¹⁰.

Besser mølles dramatiske brand. På møllevingen til højre ses – noget utydeligt – møllersvenden (Carl Knudsen), som fremkaldte rædsel hos tilskuerne på jorden, da møllevingen nægtede at dreje sig. Nu er den endelig på vej nedad.

Hele selskabet logerede på gæstgivergården i Onsbjerg hos den joviale Holm Hansen. Og skønt man ikke gik i seng med hønsene, var en udvalgt skare af dem alligevel oppe kl. 4 om morgenen den 18. juni og nød solopgangen ved Besser mølle, som var dømt til afbrænding i dagens løb. Møllen, der var synlig som sømærke ude på Kattegat, var fra omgangen og helt op til hatten klædt i et fletværk af strå som en flaske i sit hylster, og masser af fugle boede her og opvartede med den herligste morgensang. Ak, inden aften skulle de være hjem- og måske livløse.

Og nær var der gået menneskeliv tabt også. Mens regissørerne nemlig gik i gang med ved siden af møllen at opbygge et hus til filmens møller at bo i, lå dramaets åndelige fædre på marken ved møllens fod, og Skaarup fik da den idé, at der for at forøge spændingen burde være en møllersvend, som under branden reddede sig ned i sidste øjeblik. Man tilkaldte en af regissørens medhjælpere, Carl Knudsen, den før omtalte »Steppe-Carl«, som havde haft nogle statist- og småroller ved teatret, og som straks var villig til at spille møllersvend – intet anende om, hvad han skulle komme ud for i den rolle¹¹.

Tre fjerdedele af øens befolkning var ved aftenstid forsamlet ved Besser mølle for at nyde det flotte, men lidt vemodige syn, når ildtunger grådigt skulle fortære den gamle kæmpe.

Inden branden brød ud, havde man set Bernhard Lehmann som den mystiske loggerende kure ned ad møllens side. Så begyndte røg at trænge ud af luger og sprækker, men endnu var det kun røgbomber, man havde antændt derinde. Gyda Aller

– som møllerdatteren – kom frem og klatrede op ad det spinkle træværk for så i et lagen fra øverste luge at hejse en bylt ned på mølle-omgangen. Det var hendes barn! Bylten ombyttedes med Per Stensgård, og så kom stabsadjudanten (August Wehmer) sprængende i spidsen for en halv snes samningske ryttere, som man havde lejet til at agere soldater. De sørgede for at redde barnet og moderen.

Så blev der sat ild til halmen i møllen, og den kvælende røg jog Steppe-Carl, der nu ene befandt sig i bygningen, frem i øverste luge.

– Kom ned, kom dog ned, råbte de skrækslagne tilskuere. Men en anden røst – direktørens – kommanderede: – Gå tilbage, det er for tidligt endnu!

– Han brænder jo, råbte kvinderne. Men Skaarup ville have al den spænding, der var mulig¹². Han stod selv og drejede på det ene af de to kameraer, der var i funktion.

Omsider måtte »møllersvenden« dog, halvkvalt af røgen, gå ud – og skulle nu efter aftalen hænge sig i en af møllens vinger og på den måde nå frelst til jorden. Men den vandret stående vinge forblev bomstille. Han måtte tilbage igen og op ad den mod himlen pegende vinge, mens ilden bredte sig med faretruende hast. I sidste øjeblik kom redningen: en behjertet mand fik ved hjælp af en lang stang vingerne sat i sving, og Carl Knudsen slap halskindet, om end lidt svedet i nakkehårene, ned fra sin farlige post¹³.

Der lød en hel del misbilligende ytringer fra menneskemængden, som var lige ved at lynche Skaarup, så han måtte søge tilflugt i Koldbykås kro.

Arvingen til Skjoldborg

Spændende og livfuldt Folke-Skuespil
om Spioneri og Kærlighed.

Dansk Sensations- og Udstyrs-Film,
optaget af „Potorama“.

6 Akter — 100 Optrin.

Filmen er skrevet af Forfatteren til „Ved Pengelets Port“
o. a. virkningsfulde Kino-Skuespil.

Instruktor: ALFRED COHN.

Særlig Spænding og Mystik
omgiver Spillet paa
Skjoldborg Slot og
Spionens Kammer
i Skovstrup
Mølle

Forsiden af det trykte
program for sensationsfilmen.

Der var også indlagt badepiger i »Arvingen til Skjoldborg«, og dem havde Alfred Cohn ladet filme på Fanø. For at sikre sig nogle velskabte eksemplarer bragte han dem selv med fra Århus – det var Vennelystrevyens kordamer.

– Gud har været os nådig, sukkede han, da det hele var vel overstået¹⁴. Og birke-dommeren erklærede, at han aldrig mere gav tilladelse til noget sådant. Den lokale presse modtog også »energiske protester« mod direktøren, der nær havde ofret »møllersvenden«s liv.

Samsøs brandvæsen måtte i øvrigt i aktivitet med at sprøjte på møllen, da talrige gnister fløj ned over byen¹⁵.

Helt original var gangen i møllebrand-dramatikken egentlig ikke. Allerede i september året før havde man i Århus set en film, der hed »Hvad møllebranden afslø-

rede«, hvori skuespiller Melsing entrede ned ad den brændende mølles vinge med sit barn.

Den følgende dag skulle spionernes skib sprænges i luften ud for »Strandlyst« i Ballen. Skib var dog en noget overdreven varebetegnelse for den ramponerede skude, der lå og drev ved kysten. Også her stod en stor folkemængde og ventede på et drama, når beholdningen af karbid og krudt skulle tilintetgøre skibet. Sprængningen var averteret til ved 4–5 tiden om eftermiddagen, og allerede tre timer før tog tilskuerne opstilling, men klokken blev både 6, 7 og

8, uden at der skete noget. Luntten ville ikke fænge. Folk kunne tage vattet ud af ørerne igen og luske hjem efter 8 timers spændt venten.

Endelig den følgende dags eftermiddag lykkedes foretagendet. Braget var ikke imponerende, men røg var der nok af, så på den stumme film tog eksplosionen sig såmænd meget effektiv ud.

Så var der anderledes knald i Nordisk Films sprængning af en skonnertbrig ved Langøre, hvor man ofrede 500 pund skydebomuld og havde assistance fra marinen¹⁶. Men da var århusianerne sejlet bort igen – og der faldt på ny ro over Samsø.

Carl Knudsen var den, der blev mest berømt på »Arvingen til Skjoldborg«. Han opnåede at komme i ugebladet »Hver 8. dag« med billede som symbol på tidens filmhelt. Han, der for et par sæsoner siden havde assisteret på teatret for 50 kr. om måneden, fik nu store tilbud fra filmselskaber, men svarede overlegent: »Jeg skal overveje Deres tilbud«¹⁷. Og mens han overvejede, døde interessen.

En række af filmens forfølgelsesscener blev efter hjemkomsten optaget ved Marselisborgskovens strand, hvor grevinde Tarnowa og hendes elsker måtte køre i bil, forfulgt af bl.a. filmens stabsadjutant til hest. August Wehmer byttede plads på hesteryggen med den professionelle vovehals Alf Nielsen, der skulle ride op ad en stejl skrænt ved Silistria.

– Tør De nu prøve det, går det an? sagde skuespiller Axel Strøm, som spillede møllerens rolle og var med i den forfølgende skare.

Efter tre mislykkede forsøg lykkedes det endelig hesten ved et vældigt tilløb at få

forbenene placeret på det øverste plateau, men 2 sekunder senere lå Alf Nielsen ude i luften med hesten over sig – spjættende for livet – på vej som en bombe mod jorden. Tilskuerne, den forbløffede og angste kreds, dansede krigsdans, da begge levende havde fået fodfæste. Alf Nielsen har fortalt, at han under denne himmeltur allerede i tankerne kunne se det glimrende billede, de ville få af nedstyrtningen – lidet anende, at det igen engang skulle træffe sig sådan, at fotografen i det afgørende øjeblik havde fået et chok og glemt at dreje¹⁸.

Heldigere var fotografen, da man på den åbne mark, der dengang lå lige neden for Frederikshøj, traf de to kongelige højheder kronprins Frederik og prins Knud, der kom kørende med en lille vogn, forspændt et æsel, som de havde i deres drengetid på Marselisborg. Prinserne ville gerne med på filmen; men i det afgørende øjeblik ville æslet ikke gå fremad – ikke før prins Knud gav det et ordentligt spark bagi¹⁹. Så lykkedes det – og tilsyneladende begejstrede for at være blevet filmaktører smilede og vinkede de to prinser ud til det ukendte publikum, der skulle se dem under »Arvingen til Skjoldborg«s senere langvarige succès.

Den unge frøken Tarnow måtte for at kunne medvirke i filmen have undervisning i både at ride og i at føre bil. På atelierdøren i Rosensgade sad der ofte, når skuespillerne indfandt sig om morgenen kl. 9, sedler med »forholdsordre« til forskellige, og en dag stod der: »Frk. Tarnow skal møde hos chauffør Nygaard og lære at køre bil.« Skaarup blev så tilfreds med hendes færdigheder ved rattet, at han er-

klærede, at hun burde være en dreng i den næste film²⁰. Hvorimod spion Lehmann, som hun skulle tage op i bilen, proklamerede, at han ønskede at blive forsikret for en større sum, såfremt han skulle køre med hende i vild fart over stok og sten. Men hertil svarede Skaarup: – Næh, så klæder vi hellere Nygaard ud i Deres tøj og sætter ham ved siden af frk. Tarnow. Og sådan blev det.

Mens den kvindelige chauffør vakte en vis opsigt i byens gader, hvor man endnu ikke havde set bilister af kvindekøn, så viste den unge dames frygt for at spadserere op ad Strøget i den hende tilsendte ride-drugt sig ubegrundet. Hun stod længe og tøvede i porten til hotel Skandinavien, hvor hun boede. Men mens »bukseskørtet«, som to år tidligere lanceredes af dristige unge damer, havde fremkaldt opløb på gaden, var der nu ingen, der tog mindste notits af hendes ridedragt, da hun drog af sted til dragonkasernen for at få rideundervisning. Hollywoods moderby var alligevel blevet en storstad!

Men en søndag eftermiddag var hun igen lidt nervøs for at chokere byen. Da hun jo var danserinde af profession og havde optrådt på scener i mange lande, ville man i filmen indlægge et par danse, bl.a. en zigøjnerdans – udført i en naturtro zigøjnerlejr, der havde forbindelse med spionernes anslag – og en æggende orientalsk dans som led i en havefest på Skjoldborg. Det blev Botanisk have, der blev valgt til festens skueplads, og den kunne jo ikke lukkes af for publikum, så der var om søndagen samlet mange hundrede tilskuere, da Tarnowa med kåbe over sit kostume trådte frem på arenaen. Filmman-

den var parat, og chauffør Nygaard satte den grammofon i gang, som skulle akkompagnere dansen. Men da han så den nødvendige påklædning eller rettere den dristige afklædning, der gemte sig under danserindens nu aflagte kåbe, glemte han at trække grammofonen op under dansen, så frk. Tarnow måtte akkompagnere en del af den med egen sang.

Heldigvis var tilskuernes reaktion ikke den frygtede forargelse, men stort beejstret bifald.

Senere vakte dansen dog censurens misnag og blev fjernet i den danske udgave. Mere end en bar mave skulle der ikke til dengang!

Det fremgår af Århus politis censurprotokol, at der blev klippet i ikke mindre end seks af filmens scener, nemlig foruden mavedansen en scene, hvor zigøjnerpiger sad på skødet af nogle officerer, én, hvor grevinden befandt sig på en madras foran stabsadjudanten, én, hvor hun i sit soveværelse sås »uden natkjole« og endelig »adjudantens sidste forberedelse til at skyde sig« samt – en billedtekst, der i al sin »usædelighed« lød: »Jeg skal være moder.« Trods alt lod det sig dog ikke skjule, at møllerdatteren fik sit barn. Men den århusianske censors brug af saksen bevirkede, at den 2.032 meter lange film (som nu var Fotoramas hidtil længste) blev afkortet til 1.979 meter inden forevisningen i Fotorama-biografen.

Da »La Tarnowa« kort efter dansede på Kasinos lille scene, og der efter forestillingen holdtes en personalefest, skulle filmfotograf Petersen vise »det forbudte« for den sluttede kreds, som havde svært ved at se årsagen til indgrebet. Og i udlandet

gik de »stærkere« ting sommetider igennem. Derfor kunne Skaarup af og til sige under optagelserne: – Det her kan vi godt gøre lidt stærkere, for filmen skal sælges til Rusland!

Ifølge filmmanuskriptet skulle Gerda Tarnow svømme ud til spionernes skude, men her blev hun erstattet af fru Ljut

Stensgård, der som nævnt var en habil svømmerske. Derimod blev hun selv, før hun skulle hales ombord i den kulisse, der forestillede skudens dæk, stillet i en balje og overhældt med vand, så det kunne se ud, som hun kom lige op af havet. Senere drev hun som »lig« ind i strandkanten i Risskov, hvor der gik et gisp gennem de

I en pavillon på Rosenholm optoges denne scene af et møde mellem chefspionen (Bernh. Lehmann) og grevinden (Gerda Tarnow) under den animerede fest på Skjoldborg.

mange tilskuere ved Badehotellet, da strandvaskeren pludselig rejste sig, efter at filmen var drejet færdig.

Det betydningsfulde skud mod spejlet på slottet blev affyret i atelier'et i Rosensgade. Og bag spejlet stod Adolf Wantzin og slog hul med en hammer, idet Wehmer trykkede revolveren af. Jo, der var masser af tricks i »Arvingen til Skjoldborg«²¹.

Denne film kom langt omkring, lige som tilfældet havde været med andre af Stens-

gårds produkter. Fru Stensgård fik en jul sendt en tegning af lille Per, fremstillet af hendes bror, der var tegner i Chicago. Han havde aldrig set drengen, men havde tegnet ham efter »Den sorte familie« i en Chicagobiograf. Og ægteparrets venner Andreas Vinding og Henry Hellsen kunne fortælle, at de blev præsenteret for drengen, da de som krigskorrespondenter i Makedonien så »Arvingen til Skjoldborg« gå over lærredet²².

Sidste levende billede

Nogen særlig god modtagelse fik Dansk Filmfabriks norsk-danske produkter ikke i den norske presse. Da »Proletargeniet« kom op i Kristianias Kosmorama under reklamemærket »Schanche-film«, hvoraf der bebudedes en hel serie, skrev Dagbladet om »det norsk-danske filmsammensurium«, at »den danske part af filmen er endda værre end den norske.« Filmens dramatiske indhold lå under enhver kritik og fotograferingen endnu lavere! Indholdet var »en idiotisk sammenvrøvling af solstrålefortællinger og Nick Carter-historier, og fotograferingen af dette miskmask var taget uden mindste raffinement med et minimum af begreb om lys eller skygge . . . Af Ingolf Schanche fik man bare se et par manerer, og den lille søde Gerda Ring flød ganske væk i filmens intet«¹.

Generalprøven på filmen overværedes ellers af et talrigt litterært og kunstnerisk publikum, »som morede sig meget«², og pressens nedsabling forhindrede ikke, at filmen i annoncerne blev kaldt »sæsonens store succes«.

En måned senere fulgte Carl Gandrups »Under kniven«, som stort set blev forbigået i tavshed af anmelderne.

På Dansk Filmfabrik stillede man sig uforstående over for den dårlige modtagelse af filmene. »Når De,« skrev Tscherning til filmselskabet i Kristiania, »sender kun en enkelt eller to uheldige anmeldelser

(uden endda at angive de respektive blades navne), medens der ganske undlades at sende de øvrige anmeldelser, så forekommer dette mig at være en med et mildt udtryk karrikeret angrebsform«³. Tscherning havde kort forinden fortalt de norske agenter, at fabrikken var under reorganisering, at der skulle installeres nye maskiner, at man havde fået en ny sceneinstruktør (Tscherning selv?) – og »som denne netop sagde under sin reorganisation: omnium initio difficile est – hvilket er udlagt i dette tilfælde: de kommende film skal blive bedre end de første«⁴.

Med den berømte norske karakterskuespillerinde Ragna Wettergreen, der i oktober skulle være gæst på Århus Teater i »Bjerg-Ejvind og hans hustru«, forhandlede endnu i september om samtidigt at filme i Guldsmædgade. Men kort før sin afrejse til Århus fik fru Wettergreen besked om, at det blev for sent, og at hendes gagekrav var for stort, så sagen måtte udsættes, da »i dette øjeblik filmforholdene grænser op imod det fortvivlede«⁵.

Først nu var det gået op for Filmfabrikkens ledelse, at filmmarkedet i ind- og udland var aldeles lammet som følge af overproduktion. Dansk Filmfabrik havde i løbet af 3 måneder fremstillet ikke mindre end 17 store film og 3 mindre, men havde kun solgt en beskednen del. Rundt omkring krakkede de nye filmselskaber – og men-

Fra »Proletargeniet« ses her til venstre Philip Bech, til højre Agnes Mowinckel som professorparret, der tager sig af de to fattige unge, Gerda Ring og Ingolf Schanche.

neskelige tragedier fulgte krakkene. Mens Tscherning, der jo var kunstner og ikke forretningsmand, afventede ansøgere til en i hovedstadsbladene annonceret stilling som »handelskyndig direktør, perfekt i tysk, engelsk og helst fransk«, arbejdede han fortvivlet på at afsætte de oplagrede film. »Jeg er så ophængt med arbejde, at jeg hverken har ro dag eller nat,« skrev han til overregissøren ved Det ny Teater, som havde sendt ham hans bohøve, og hos

hvem han endnu efterlyste et gulvtæppe samt nogle fotografier af kone og børn⁶. Ægteskabet var under opløsning.

Selve etatsråd H. N. Andersen blev bedt om at oplyse, »hvor og hos hvem man i Østen kunne vinde interesse for salg eller udløjning af vore film«⁷. Etatsråden henviste til konsulaterne, som derefter blev bombarderet med skrivelser. En svoger til Tscherning prøvede forgæves at vække interesse i Amerika for filmstrimlerne fra

Guldsmedgade. Man inviterede endog den store Frede Skaarup til at komme og se, om han ikke kunne overtage nogle af stykkerne til udlejning, »inden vi træffer definitive dispositioner for rayonet Danmark«, som det flot hedder⁸. Og Tscherning selv hjemsøgte Berlin, Paris og London i løbet af efteråret. Ja, man sendte endog den digre og vennesæle redaktør Thorvald Petersen fra »Århus-Posten« ud som agent for firmaet⁹.

Men midt i oktober standsede Dansk Filmfabrik pludselig optagelserne, der ellers skulle have varet til 1. december. Skønt årsagen til afbrydelsen blev angivet som værende »ene og alene de korte og mørke dage, i hvilke der ikke kan optages billeder«¹⁰, røbedes det dog snart, at pengekassen simpelthen var tom. Man måtte meddele hele den store skuespillerstab, at der ikke kunne udbetales gager den 15., som sædvane var. Engagementerne løb til 1. december, og skuespillerne havde 14.000 kr. til gode. Bestyrelsen tilbød dem på et møde 50 procent af tilgodehavendet, og det gik de ind på – undtagen hr. Dietzsch, der krævede og fik sit fulde tilgodehavende¹¹. Til gengæld holdt selskabet så også fast på hr. Dietzsch, selv om der intet var at lave for ham. Da Eiko-film i Berlin bad om orlov for ham, meddeltes det fra Århus, at den tyske skuespiller kunne få fri i 6 dage mod afkortning i hans gage med 60 kr. pr. dag¹².

Efter Dietzschs indhug i kassen fortrød Helsingreen sin velvilje og forlangte 714

En »raffineret« annonce i de norske hovedstadsblade for »Proletargeniet«.

Sæsonens største Succes

Proletargeniet

Kunstfilm i 2 Akter

Gerda Ring *

* **Ingolf Schanche**

Pressen udtaler sin enstemmige Ros om Schanche og Gerda Ring som Films-Skuespillere.

Rørende er de smaa Kjærlighedsscener, som er grebet lige ud af Virkeligheden.

Overrasket bliver man ved at se med hvilken Sikkerhed Schanche bevæger sig paa "Scenen".

Længe vil man mindes Frøken Rings naturlige Ynde og rolige og sympatiske Spil.

Even til at spille paa Film er ikke alle forundt, men Frøken Ring og Schanche har den.

Teknisk seet staar ogsaa denne Film paa Høide med de bedste Frembringelser.

Alle bør derfor benytte Anledningen til at se denne udmærkede Film.

R - G E N I E T

kroner under påberåbelse af, at han havde givet saldokvittering under falske forudsætninger. Retten frifandt dog selskabet¹³, hvorimod det dømtes til at betale skuespillerinden Karen Christiansen fra Det ny Teater 200 kr. i manglende gage¹⁴.

Den flittigt benyttede fru Stub fik ligeledes ved dom tilkendt 1.200 kr., svarende til 2 måneders gage. Ganske vist påstod selskabet, at hun på skuespillernes møde var gået ind på »for kammeraternes skyld«

at nøjes med halv gage, men det mente fruén ikke, og da det oplystes, at mødet havde været »kaotisk« – uden dirigent og dagsorden og uden repræsentation fra bestyrelsen – tillagde retten ikke mødet nogen betydning.

Også fru Wettergreen krævede sit honorar, selv om hun ikke var kommet til at spille, thi hun var kun kommet som gæst til teatret under forudsætning af den ekstra filmindtægt, sagde hun¹⁵.

Gerda Ring og Schanche hånd i hånd i filmen »Menneskeskæbner«. Bag dem Jonna Kreutz som Schanches mor.

Selskabets korrespondance med hende synes ikke at berettige et juridisk krav fra fruén, men er til gengæld karakteristisk for den letsindighed, hvormed der disponeredes lige til det sidste, og for den flotte måde, hvormed man nødtvungent smøg sig uden om de forventninger, man havde skabt hos de filminteresserede skuespillere og forfattere.

Fru Wettergreen, som Tscherning havde forhandlet med i foråret 1913, fik allerede i juli besked fra direktør Grünewald om, at han ikke »i øjeblikket« kunne give hende engagement. Da Tscherning var kommet til, erklærede han til gengæld, at han gerne ville gøre sit til at realisere et engagement, men han var jo ikke ene, han havde en bestyrelse, og den ville vide, hvor billigt hun kunne fås, når hun nu skulle spille på Århus Teater, og om hun kunne anviset et manuskript med passende rolle¹⁶.

Gagekravet var imidlertid for højt og, erklærede Tscherning 22. september, tidspunktet ikke passende. Ikke desto mindre nævnes det 2. oktober i et brev til Internationalt Film Komp., at T. regner med fru Wettergreens assistance ved en filmoptagelse sidst i måneden. Han spekulerer på at filme hende i »Terje Vigen« eller »Lodsen og hans hustru« og beder filmkompagniet i Kristiania hjælpe ham ved at tale med Henrik Ibsens søn og Jonas Lies arvinger!

Og samme dag afgår et ekspresbrev til fru Wettergreen, som har beklaget sin nød til Århus Teaters direktør, der derefter har ringet Tscherning op.

» – Jeg kan,« skriver T., »byde Dem 1.000 kr. for en film, som jeg laver på 10 à 12 dage (jeg skal for Deres skyld kon-

Filminstruktøren Leo Tscherning.

centrere billederne, så jeg gør det så hurtigt som muligt, men De må ikke hænge Dem i en enkelt dag, vejret er jo på denne årstid mindre gunstigt) – og jeg mener, uden i dag at fixere nogen dato, at vi kan begynde den 24. eller 25. okt. og være færdige til den 4. eller 5. nov. (Søndag vil vi gerne hvile). De ser således, at jeg personlig gør alt for at realisere vore planer, men jeg har jo mange forhindringer at tage hensyn til, – og foreløbig mangler jeg et manuskript til Dem« o. s. v.

Der blev ikke brug for manuskriptet. Da fru Wettergreen kom til Århus for at optage

prøverne ved teatret, havde Filmfabrikken i realiteten standset; og masken blev kun delvis holdt i følgende brev, der 24. oktober afgik til hende på Hotel Royal:

»Vedlagt tillader jeg mig at returnere Dem Sven Elvestads* udkast til en film – det er jo kun et udkast, så det er vanskeligt at udtale nogen mening, men meget ser særdeles lovende ud – andet vil blive svært udsat for censur; der er jo både tyveri og ægteskabsbrud, blot det kunne tildækkes lidt mere, ægteskabsbruddet. Men i øjeblikket har det jo ingen interesse, som sagerne står, og jeg personlig er ude af stand til at gøre hverken fra eller til.

Deres ærbødige

p. p. A/S Dansk Filmfabrik
Leo Tscherning«.

Ikke alle havde lige stor medlidenhed med de pludselig arbejdsløse skuespillere. Skandalebladet »Middagen« rettede i sin første og eneste årgang nogle voldsomme angreb på disse »frikadeller«, som »filmede og gøglede og skabede sig over alle bredder; hvor man kom, fyldte disse skabekrukker og humbugskarle skove og enge og beværtninger, så der ikke var plads for hæderlige mennesker« »Heldigt at disse pjaltbanditter er færdige med at spille storhertuger og prinsesser«, sluttede den vrede bladudgiver, hr. Jørgen Wind¹⁷.

Dette ubeherskede overfald resulterede i, at 22 skuespillere anlagde sag mod »Middagen«s redaktør. Han var dog ikke til sinds at gå på forlig, selv om skuespillerne

ville have sluttet sagen med hver at få 30 kr. af redaktøren. Næh, han ville i stedet »i de kommende dage fremkomme med små pikante historier om enkelte af de aktører, der har indstævnet os«, oplyste han¹⁸, et løfte, han imidlertid ikke indfrie, hvorimod han idømtes en bøde på 200 kr. for sine injurier og måtte give de enkelte implicerede en undskyldning¹⁹.

I november måtte filmselskabets bestyrelse lægge kortene på bordet for aktionærerne. En ekstra generalforsamling i Håndværkerforeningen indledtes med, at Tscherning i et lokale på 1. sal søgte at stemme de 50 fremmødte til mildhed ved at vise dem to af sommerens film, først – næsten symbolsk – »Under kniven« og derefter »Eros«. Så gik man ned i stueetagen til sammenkomstens alvorligere del. Her måtte sagfører Christensen fortælle om alle genvordighederne og om den formue, man desværre kun havde stående i film, der ikke kunne sælges. Og så rullede kritikken frem.

Købmand Langermann fra København fandt det forkasteligt, at der var brugt 1.200 kr. om dagen. En nærmere uddybning af regnskabet bragte følgende poster frem: Skuespillergager 45.000 kr., Automobilkørsel 3.400 kr., Leje af møbler 6.700 kr.

Folketingsmand Samuelson mente, at skuespillerne havde dirigeret det hele. – Man behøvede, sagde han, ikke at bruge skuespillere til alle rollerne; der gik så mange arbejdsløse, som godt kunne være statister! Hvortil Tscherning bemærkede: – Det er sjældent, arbejdsløse har kjole og hvidt!

Konsul Petersen erkendte, at det var svært at aflægge regnskab i denne branche;

* Sven Elvestad er identisk med kriminalforfatteren (pseudonym) Stein Riverton.

det var en anden sag, hvis det havde været træ eller jern. Og muremester Hansen, Åbyhøj, ville vide, hvor meget man havde fået ind for de film, man havde givet Hermansen 11.000 kr. for ved overtagelsen.

– Ikke en øre, oplyste kassereren, skibshandler Langermann.

– Ja, det var jo ikke så grinagtigt, lød det sagtmodigt fra Hansen.

Generalforsamlingen sluttede dog fredeligt nok med, at man ville se at redde stumperne gennem salg af film, og et tre mands udvalg skulle bistå bestyrelsen²⁰.

I Paris havde Tscherning mødt velvilje hos en direktør Harry, der gav Dansk Filmfabrik en pæn omtale i filmbladet »Cine Journal«²¹. Men ellers var det skralt med opmuntringerne. I december måtte man bede generalkonsulatet i Paris være behjælpelig med inkassation af 5.197 francs, som den samme rare monsieur Harry skyldte og ikke ville betale. Da diplomatiets anstrengelser var frugtesløse, forsøgte firmaets trofaste agent i London, mr. J. B. Davidson, ved personligt besøg i Paris at tale til franskmændens bedre jeg²². Men det hjalp først, da en sagfører fik fat i ham.

Albert Løwenberg, der skulle sørge for det tyske marked, havde stillet Tscherning i udsigt at ville købe adskillige kopier af »Eros« og »Under kniven«, men 8 dage efter sendte han »Eros« tilbage som forbudt, »Proletargeniet« kasserede han, og af »Under kniven« tog han kun een kopi. Når det var resultatet af 2 måneders indsats, måtte man hellere opgive Tyskland, sukkede Tscherning. »Vi beder Dem finde en anden forretningsgang, ellers må vi betragte denne forretningsforbindelse som

helt latterlig,« hed det i en skarp salut til Løwenberg²³.

Med det norske selskab kom det til et brud efter et uforskammet brev deroppe fra – hvorefter to andre norske filmagenter fik tilbudt bl.a. 6 Schanche-film, som Int. Film Komp. slet ikke kendte²⁴. Men snart efter måtte den gamle forbindelse knyttes igen, og til sidst solgte man til Norge Wiers-Jensens film for kun 500 kr. og »Opfindelsens sejr« for 380 kr. Det var Schanche-film til bundpriser²⁵.

Havde barometret ved aktionærernes møde om efteråret stået på »Foranderligt«, så var det drejet om på »Storm«, da man 2. april 1914 holdt ny generalforsamling.

Hermansen var atter en gang blevet smidt ud af bestyrelsen i sit eget firma. Han og Tscherning kunne ikke med hinanden og gav gensidigt hinanden skylden for miseren, men skibshandler Langermann, der bestyrede den tomme pengekasse, støttede Tscherning og truede med, hvis Hermansen ikke forsvandt, at aflyse et lån på 35.000 kr., som han var kautionist for sammen med andre bestyrelsesmedlemmer²⁶.

Forud for generalforsamlingen havde Tscherning i en længere redegørelse i pressen forsvaret sig selv og taget Hermansen under behandling. Denne havde opgivet sin fabriks inventar til at være 26.000 kr. værd, mens dets værdi højst var 6.000 kr., mente Tscherning. I sommerens løb var der anvendt 20.000 kr. på at komplettere det »komplette« udstyr. Man var brændt inde med »Hermansens gamle, usælgelige negativer«. Hermansen havde påført selskabet en gæld på 90.000 kr., og endda lå

Ingolf Schanche i den af Leo Tscherning forfattede film »Manden fra heden«. De to små børn er Tschernings egne.

der ved Tschernings tiltræden 10 negativer, som aldrig var blevet kopieret – »et utilgiveligt sløseri af den tekniske direktør, hr. Hermansen«²⁷.

Da tandlæge Mejndor overtog dirigent-hvervet på generalforsamlingen, udtalte han et fromt håb om, at »forhandlingerne ikke måtte blive anderledes, end at man bagefter kunne være bekendt at se dem på tryk.«

Sagfører Christensen måtte desværre konstatere, at aktiekapitalen var tabt, og at man fra flere sider havde fået de film, man prøvede at sælge, i hovedet igen, fordi de ikke var så gode som andre på markedet. Der var dog siden sidst tjent 7.000 kr., men man havde købt filmmateriale for et lignende beløb. Og nu var lokaler og personale opsagt.

Samuelson, der var kommet ind i bestyrelsen i stedet for Hermansen, var ikke blidere end denne over for Tscherning, som han beskyldte for at have »kneblet bestyrelsen og sat den ud af kraft« – hvortil Tscherning svarede: – Jeg har aldrig udgivet mig for forretningsmand. Jeg har vist tabt mere end andre, da jeg nu står som en fattig lus²⁸.

Der var ikke mødt aktionærer nok til at vedtage selskabets opløsning, så 14 dage efter måtte man på den igen, og tandlæge Mejndor havde travlt med at svinge dirigentklokken under »de sædvanlige personlige rivninger«²⁹. Det blev drøftet at søge tegnet for 60.000 kr. præferenceaktier og så køre videre med produktion af »kun« 8 film om året og et forventet udbytte på 20 procent! Som i »Konen med æggene«

endte også denne fantasi på jorden. Der var ingen interesse for filmaktier mere. Og den heroisk kæmpende bestyrelse høstede ingen offentlig anerkendelse for sine anstrengelser. Det pyntede, skrev »Aarhus Stiftstidende«, ikke på byens ry som forretningsby, at et selskab med godt 100.000 kr. i kassen forlises i løbet af få måneder, med en bestyrelse bestående af kendte århusianske forretningsmænd ved roret. »Der bliver derfor ikke andet at gøre ved den hule tand, hr. Mejndor, end at trække den ud,«

skrev bladet henvendt til tandlægen, der havde kritiseret bladets holdning. »En plombering kan ikke redde den«³⁰.

Mere end ærgerligt var det for de små aktionærer, der havde tabt deres skillinger, fordi filmene ikke kunne sælges, at læse, hvordan Skaarup netop samtidig vendte hjem fra en længere rejse i Europa, hvor han – trods den hårde konkurrence – havde solgt »Den sorte familie« og flere Foto-ramafilm til nogle af de største verdens-teatre på fordelagtige betingelser³¹.

På denne film fra 1913 genkendes »Salonen« i Risskov, nu Sjette Frederiks kro. Nr. 2 fra venstre i det animerede selskab er Ellen Gottschalch. Stående ses Ragnhild og Ingolf Schanche. Filmen hed »Pag. 25-26« og var skrevet af nordmanden Wiers-Jensen.

Fallitten endte i en ren parodi. I maj måned blev nu den samme filmfabrik, som Hermansen i sin tid havde solgt til aktieselskabet, solgt til – fru Marie Hermansen for 25.000 kr. med inventar og lager af fabrikerede film! Den gamle bestyrelse fik dermed dækket sit lån minus 10.000 kr.³². Det var den karruseltur

I revy-kabaretten »Filmkongen«, der gik i Kasino i Rosenkrantzgade i 1914, sang Oscar Holst:

Den danske film forlængst er over hele
jorden kendt,
og da min ven hr. Thomas H.
så Oles 80 procent,
så skreg han: »So ein Ding
må vi i Århus osse ha' –
som filmkomtesse vi min vaskerkone bruge ka'.
Vi filmer, vi filmer,
jeg selv på kassen dreje vil,
når I andre lægger rejser til.
Vi filmer – vi filmer, kære venner.

Så skar den jo på Thomas' loft hver dag
og natten me'.
Om formiddagen drak de skum og røg
en Henry Clay.
En gang imellem på Royal de spiste en dinér.
Men filmen af Louis Schmidt
var der sgu'nte meget ve!
De filmed, de filmed,
ja, både helligdag og søgn.
Var der no'en, der sa'e, at det var løgn,
skreg Tscherning: »Kære, så De røg'n,
vi filmer – vi filmer jo, I kære«.

Ak, endt nu er den gyldne tid
– det glade sus og dus,
nu hver en sølle aktionær må op med sine krus,
og når de kongens faged spør'r:
Hvad fanden vil De her?

så svarer han: Min kære ven,
De må jo være sær.

Vi filmer – vi filmer,
vi vil gerne ha' en plade, du,
så'd'n én med mord og skræk og gru.
Vil De frem med Deres sidste sou,
vi filmer, vi filmer, brave borger.

Fru Hermansen fortsatte ufortrødent med at holde udsalg af de færdige film. Og da verdenskrigens udbrud skabte interesse for spionfilm, aktualiserede direktøren resolut den tidligere vanskeligt sælgelige »Manden, der lyttede«³³ under titlen »Det mystiske våben« og fik den solgt til et københavnsk firma for 3.000 kr.³⁴. Kun få måneder efter at fallitboet med stort besvær havde fået afsat sit lager af ubrugt råfilm, begyndte den nye indehaver optimistisk at købe nyt filmmateriale hjem!

Fattig og desillusioneret forlod Leo Tscherning Århus i maj 1914 og slog sig ned i Ebeltoft. Her undfangede han i sin fortvivelse en plan om at spille friluftkomedie på torvet. Sådanne »torvespil« måtte kunne blive for Ebeltoft, hvad passionsskuespillene var for Oberammergau –³⁵! Der blev nedsat et lokalt udvalg, men det kunne ikke overbevise dem, der skulle skaffe startkapitalen.

Fra sit logi på Hotel Vigen henvendte Tscherning sig forgæves til flere århusianske pengemænd om støtte³⁶. Han havde også skrevet til gamle kollegaer ved Det ny Teater om hjælp til sig selv og tilføj, at ellers var der kun revolveren tilbage. Men ingen ville hjælpe. En lørdag aften sidst i juni tog han en halv snes veronalpulvere og faldt i en dyb søvn, hvoraf han ikke våg-

Allinggård, fotograferet ca. 1918. Hovedbygningen er tegnet af arkitekt Høeg Hansen og opført af landbrugskandidat Jespersen, og den ejedes i mange år af Thomas Hermansen, der ligger begravet i dens nærhed.

nede mere. Han blev først fundet mandag morgen, og om onsdagen udåndede han på Ebeltøft sygehus³⁷. Tscherning havde ikke kunnet ryste sit nederlag af sig. Han kunne ikke begynde forfra.

Men hos Hermansens herskede der ingen nederlagsstemning. I sommerens løb forhandlede både med Helsengreen og med Axel Strøm om lederstillingen ved Filmfabrikken, der snarest skulle begynde igen³⁸. Vovehalsen Alf Nielsen, der i København havde forsøgt sig med sit eget filmselskab Selandia, som hurtigt var gået

al kødets gang, tilbød sig som sceneinstruktør. Da der trods alt ikke kom nogen produktion i gang, skønt man f.eks. lå inde med et 1. classes manuskript »Jernknoen« efter Carl Muusmanns roman »Københavns nøgler«, blev Nielsen i stedet sendt til Tyskland, dels for at afsætte filmene »Muffen«, »Under kniven« og »Don Juans død«, dels for at eftersøge en tidligere udsendt filmsælger, en cand. phil., som var forsvundet i Berlin og ikke havde afregnet for nogen af sine medbragte film. Det var lige en opgave for vovehalsen. Han fik snart opsporet fyren, som – viste det sig –

Fra Amerikarejsen i 1916:
I en appelsinlund
i Kalifornien ses her fra
venstre fru Hermansen,
Ths. Hermansen og
urgrosserer Jens P. Larsen.

havde pantsat de Hermansenske negativer³⁹.

Men også Alf Nielsen havde svært ved at få penge ud af de århusianske film. Typisk for Hermansen får han imidlertid på sine jeremiader denne trøst: »Nu skal De ikke være i dårligt humør, for det hele retter sig af sig selv«⁴⁰. Det var den Hermansenske livsfilosofi i en nøddeskal.

Filmeventyret var forbi. Hermansen kunne tage det roligst af alle implicerede. Mens mange stadig slikkede sårene, stod han som en ret holden mand med sin formue solidt anbragt i ejendomme. Han kunne købe både Rømers villa i Brabrand og Louisenhøj ved Strandvejen, og da han havde solgt den sidste med 120.000 kroners fortjeneste⁴¹, købte han Allinggård nord for Silkeborg, som han havde i 10 år, og

hvor han ofte samlede sine jagtvenner fra Århus.

Ikke alt gik dog lige godt. Landbruget på Allinggård var i Hermansens hænder ikke særlig givtigt, og skønt de 47 værelser efterhånden fyldtes med elegante møbler, antikviteter, tæpper og porcelæn, sad hr. og fru Hermansen og krøb sammen om en varmeovn i en enkelt stue under trappen.

I 1916 og på ny i 1929 var Hermansen i Amerika, hvor han ejede nogle grunde i Kalifornien, men hverken disse eller hans flensborgske ejendomsspekulationer kastede det af sig, han havde drømt om.

Ved rejsen i 1916 var han ledsaget af urgrossererens Jens P. Larsen. De havde i fællesskab et patent på fremstilling af sprængstoffet aerolit, som de var ovre for at afsætte. Politiet i U.S.A. var blevet alarmeret og stod ved kajen for at modtage de farlige sprængstofmænd, men konsta-

terede, at ingen af dem medbragte noget af det frygtelige stof. Larsen havde blot en opskrift i lommen⁴².

Efter Hermansens død fortsatte hustruen med at administrere parrets ejendomme i Århus. Hun blev, da hun døde i 1941, begravet ved sin mands side på Grønbæk kirkegård nær Allinggård.

Også for Fotoramas vedkommende op-
hørte produktionen stort set med den sidste

hektiske filmsommer i året før verdens-
krigens udbrud. Men Skaarup og Schned-
ler-Sørensen kunne med firmaets store ud-
lejningsforretning gennem alle krigsårene
glæde de heldige aktionærer med udbytter
på op til 50 procent.

Ikke helt omsonst havde Kiosk-Hansen
og hans følge gjort deres indsats i Århus'
glorværdige, om end korte, Hollywood-
tilværelse.

Filmoversigt

over spillefilm

optaget i Århus 1909–13

(Årstallet angiver produktionsåret, ikke opførelses-året; hvor det har været muligt, oplyses filmens længde i meter)

Fotorama.

- 1909: Den lille hornblæser. 380 m.
1910: Amatørtvyens hustru.
Ambrosius.
Ansigtstyven 1. og 2.
Blandt københavnske apacher.
Den hvide slavehandel. 706 m.
Dollarprinsessen.
Elverhøj.
En helt fra 64.
Grevnen af Luxembourg.
Holger Danske.
I bondefangerklør (el. Kæmpebilleder fra Storstadens dyb, også Provinskomtesen og den blå drengs operationer).
Kapergasten.
Slavehandlernes flugt.
Valdemar Sejr.
1911: Blodets bånd.
Den sorte drøm. 1206 m.
Det gamle købmandshjem.
Dommeren.
En hjemløs fugl.
Menneskejægere.
Mormonbyens blomst.
Under Vesterbros glødelamper (el. En nat af Storkøbenhavn).
Venus. 740 m.
1912: Ellen (udlejning Nordisk Film).
Elskovs tornevej. 513 m.
Fæstningsspioner (også Irma Carlizzas store kup).
To søstre.
1913: Arvingen til Skjoldborg. 2032 m.
Den sorte familie. 1869 m.
Enken.

Tivulsome (næppe særdiggjort):

- 1910: Fangen på Kalø.
Guldets farer (Blodnatten i Venedig).
Millionkuppet (Danmarks vovehals, også Skorstensfejerens søndag).

Ths. Hermansen.

- 1912: Bagerstrædes hemmelighed. 389 m.
Gyldne lænker (udlejning Nordisk Film). 900 m.

Færdigproducerede, men ikke konstateret opført i Danmark:

- 1912: Bag kulisserne. 412 m.
Den lille garnison. 667 m.
Pianisten. 443 m.
Skyggebilledet. Ca. 150 m.

Dansk Filmfabrik.

- 1913: Det syndens barn (udlejning Fotorama). 796 m.
I dødens brudeslør (el. Brudekjolen, også Pavillonens hemmelighed). 668 m.
Menneskeskæbner (el. Fædrenes synd, også Blandt fattige og rige og Omringet af flammer). 866 m.
Proletargeniet. 530 m.
Sexton Blake. 1167 m.

Færdigproducerede, men ikke konstateret opført i Danmark:

- Don Juans død. 275 m.
Eros i den danske skærsommer.
Gøgler og greve. Ca. 700 m.
Manden, der lyttede (el. Det mystiske våben).
Manden fra heden. 911 m.
Muffen. 658 m.
Opfindelsens sejr.
Pag. 25–26. 784 m.
Suffragetten. 744 m.
Under kniven. Ca. 600 m.
Æresgæld. 806 m.

Kildeangivelser

Til bogens illustrationsmateriale har følgende venligst udlånt billeder:

Overassistent H. P. Baastrup. Direktør Sv. Berthelsen. Demokraten. Skuespillerinde fru Ellen Gottschalch. Fru Gerda Tarnow Henriksen. Fabrikant Helmer Henriksen. Repræsentant H. Trap Jacobsen. Arkitekt Thyge Klemann. Sceneinstruktør fru Gerda Ring. Chefredaktør Erik Schmidt. Fru Alva Sebbelov. Endvidere Det danske Filmmuseum og Århus kommunes bibliotekers billedsamling.

Kildeangivelser.

Følgende forkortelser er anvendt: Amtst = Århus Amtstidende. Dem = Demokraten. Fm = Det danske Filmmuseum. J M = Jysk Morgenblad. K. B. = Det kongelige Bibliotek. Kop = Brevkopibog fra Dansk Filmfabrik. Medd = Mundtlig meddelelse af den anførte person. Pol = Politiken. Åp = Århus-Posten. Midd = »Middagen«. Å St = Aarhus Stiftstidende. Sandfeld = Gunnar Sandfeld: Den stumme scene. 1966.

Fænomenet Hermansen.

¹ Åp 10.10.1923. ² Østjysk Hjemstavn 1955, s. 61. ³ Å St 23.7.1897. ⁴ Å St 8.1.1897. ⁵ Å St 25.11.1900. ⁶ Å St 21.8.1898. ⁷ Å St 16.10.1902. ⁸ Å St 27.3.1906. ⁹ Åp 2.4.1906. ¹⁰ Kop april 1907. ¹¹ Kop 11.5.1907. ¹² Kop 14.5.1907. ¹³ Kop 22.4.1907. ¹⁴ Kop 24.5.1907. ¹⁵ Kop august 1907. ¹⁶ Å St 23.1.1907. ¹⁷ Å St 21.3.1907. ¹⁸ A/S Fotorama. Et tilbageblik på selskabets første 25 leveår (dupl.). ¹⁹ Østj. Hjemstavn, førnævnte art. ²⁰ Å St 7.2.1907 og 17.1.1908. ²¹ Amtst 17.2.1913. ²² Dem 15.1.1933. ²³ Å St 2.8.1908. ²⁴ Århus-Spejlet 6.10.1908. ²⁵ Ann. i Århusbladene 12.7.1908. ²⁶ Dem 17.6.1908. ²⁷ Århus-Spejlet 24.2.1907. ²⁸ Å St 30.12.1906. ²⁹ Å St 4.9.1908. ³⁰ Henry Hellsen: Portræt af Frede Skaarup. 1942, s. 15. ³¹ Bernh. Jensen: Fra det glade Århus. 1963, s. 77.

Et direktør-fund i aftentøget.

¹ Å St 10.10.1931. ² H. Hellsen førnævnte bog s. 14. ³ Medd. Erling Stensgård. ⁴ Å St 10.10.1931. ⁵ Medd. Chr. Mikkelsen. ⁶ Medd. H. Trap Jacobsen. ⁷ Kino-Bladet nr. 7, 1912. ⁸ Kino-Bl. nr. 8, 1912. ⁹ G. Sandfeld: Den stumme scene 1966, s. 325. ¹⁰ Dem 31.3.1930. ¹¹ Kop 23.5.1908. ¹² »Filmen« 1914 nr. 9. ¹³ Å St 23.6.1956.

¹⁴ Å St 20.3.1908. ¹⁵ Biografteaterbladet 1911 nr. 4. ¹⁶ Å St 11.7.1909.

Danmarkshistorien i levende billeder.

¹ »Filmen« 1914, nr. 9. ² Lydbånd i Fm. ³ Medd. Christel Holch. ⁴ Samme. ⁵ Lydbånd i Fm. ⁶ Ny Tid, Hjørring, 31.5.1953. ⁷ Dem 29.10.1909. ⁸ Å St 26.12.1909. ⁹ »Filmen« 1914, nr. 9. ¹⁰ Nordisk Biograf-Tidende jan. 1910. ¹¹ Amtst 21.10.1909. ¹² Skuesp. Kaj Lind i Dem 21.5.1955. ¹³ Å St og Åp 23.5.1910. ¹⁴ Amtst 23.5.1910. ¹⁵ Å St 23.5.1910. ¹⁶ Fønss i Å St 17.4.1956. ¹⁷ Skaarup i Å St 10.10.1931. ¹⁸ Gudrun Wohler i »Barn i Århus« II 1957, s. 178. ¹⁹ Kaj Lind, førnævnte art. ²⁰ Å St 23.5.1910. ²¹ Nationaltidende 30.8.1910. ²² Åp 13.8.1910. ²³ Sandfeld, førn. bog s. 328. ²⁴ Å St 13.8.1910. ²⁵ Ann. i Århusbl. 17.8.1910. ²⁶ Fønss i Å St 17.4.1956. ²⁷ Medd. Åge Fønss. ²⁸ Å St 25.10.1910. ²⁹ Amtst 26.10.1910. ³⁰ Å St 20.5.1912. ³¹ Å St 18.2.1912. ³² Amtst 10.6.1910. ³³ Horsens Avis 23.9.1909.

Stor filmhøst – og en konflikt.

¹ Medd. Chr. Mikkelsen. ² Å St 3.3.1910. ³ Å St 4.1.1911. ⁴ Åp 17.5.1910. ⁵ Å St 4.11.1911. ⁶ Å St 5.2.1911. ⁷ Å St 27.3.1910. ⁸ Å St 2.10.1910. ⁹ Å St 8.5.1911.

¹⁰ J M 19.7.1910. ¹¹ Å St 15.8.1912. ¹² Åp 26.6.1913.
¹³ Bernh. Jensen: Som Århus morede sig. 1966, s. 81.
¹⁴ Medd. filmfotograf Graatkjær. ¹⁵ Biografteaterbl. 1911,
 nr. 1. ¹⁶ Samme.

Den hvide slavehandel.

¹ Urban Gad: Filmen, dens midler og mål 1911. ² Rich.
 Gandrup: Redaktør Louis Schmidt. En levnedsskildring.
 1957, s. 36. ³ Program i Fm. ⁴ Dem 11.4.1910. ⁵ Å St
 8.4.1910. ⁶ Åp 11.4.1910. ⁷ Medd. Christel Holch.
⁸ Peter Kjær i Å St 19.11.1961. ⁹ G. Andresen i »Jour-
 nalistene« 1.11.1943. ¹⁰ R. Gandrup førn. bog s. 37 f.
¹¹ Å St 4.8.1910. ¹² Pol 5.8.1910. ¹³ Å St 4.12.1910.
¹⁴ Pol 12.4.1910. ¹⁵ J M 10.4.1910. ¹⁶ P. Kjær førn. art.
¹⁷ E. Stensgård i Dem 2.7.1941. ¹⁸ Biografteaterbl. 1911,
 nr. 4. ¹⁹ Åp 23.6.1920. ²⁰ Progr. i Fm. ²¹ Ann. i Århusbl.
 13.2.1911. ²² Å St 14.2.1911.

Blandt tyveknegte og apacher.

¹ Progr. i Fm. ² Amtst 6.9.1910. ³ Åp 6.9.1910. ⁴ Åp
 15.11.1910. ⁵ Progr. i Fm. ⁶ Amtst 14.11.1910. ⁷ Sand-
 feld, førn. bog s. 262. ⁸ Ann. i Århusbl. 30.9.1910. ⁹ J M
 2.10.1910. ¹⁰ Pol 28.9.1910. ¹¹ Medd. Stensgård. ¹² Medd.
 Ellen Feldmann. ¹³ »Filmen« 1917 nr. 9 og Biograf-
 teaterbl. 1911 nr. 3. ¹⁴ Å St 11.4.1911. ¹⁵ Å St 8.3.1911.
¹⁶ J M 9.3.1911. ¹⁷ P. Hilligsøe i Åp 11.9.1923.

Det erotiske melodrama.

¹ Stensgårds optegn. i Fm. ² Olaf Fønss: Filmserindringer
 1. 1930, s. 26, og Ole Olsen: Filmens eventyr og mit eget.
 1940, s. 123. ³ Progr. i Fm. ⁴ U. Gad, førn. bog. ⁵ Dem
 14.7.1940. ⁶ Biografteaterbl. 1911 nr. 5. ⁷ Medd. Ellen
 Gottschalch. ⁸ Medd. Ellen Feldmann. ⁹ Progr. i Fm.
¹⁰ Ligeledes. ¹¹ Progr. i K. B. ¹² Medd. E. Feldmann.

En filmens vovehals.

¹ Fra det glade Århus s. 65 f. ² Amtst 10.6.1910. ³ J M
 11.6.1910. ⁴ A/S Fotorama, førn. dupl. ⁵ Å St Søndag
 19.7.1959. ⁶ Stensg. optegn. i Fm. ⁷ Medd. Stensgård.
⁸ Å St 16.2.1914. ⁹ Medd. N. Springborg. ¹⁰ Å St 7.6.1913.

Censur og angreb.

¹ Progr. i Fm. ² Å St 3.1.1912. ³ J M 4.1.1912. ⁴ Dem
 24.12.1931. ⁵ Kino-Bladet 1912 nr. 6. ⁶ Sandfeld s. 237.
⁷ Amtst 3.1.1912. ⁸ Åp 6.10.1910. ⁹ Å St 20.4.1911.
¹⁰ Å St 23.10.1912. ¹¹ Sandfeld s. 249 f. ¹² Å St 23.10.1912
 og flg. dage.

Gerda Christophersen i ild og røg.

¹ Åp 23.5.1912. ² Pol 20.4.1912. ³ Å St 2.6.1912. ⁴ »Fil-
 men« 15.11.1912. ⁵ Åp 3.6.1912. ⁶ Kop 14.2.1914.
⁷ Progr. i K. B. ⁸ Medd. Ellen Gottschalch. ⁹ Åp 11.9.1923.
¹⁰ Å St 11.6.1912. ¹¹ Å St 5.6.1912. ¹² Ann. i Århusbl.
 15.5.1914. ¹³ Progr. i K. B. ¹⁴ Kop 27.11.1912. ¹⁵ Kop
 20.2.1913.

Den forrykte sommer 1913.

¹ Amtst 17.2.1913. ² Midd. 20.10.1913. ³ Amtst 17.2.1913.
⁴ Samse-Posten 19.7.1913. ⁵ Å St 14.4.1913. ⁶ Å St
 23.6.1914. ⁷ Å St 19.4.1913. ⁸ Å St 30.4.1913. ⁹ Å St
 16.5.1913. ¹⁰ Midd 29.10.1913. ¹¹ Samme 24.10.1913.
¹² Å St 4.3.1913. ¹³ Midd 20.10.1913. ¹⁴ Å St 8.3.1913.
¹⁵ Kop 7.5.1913. ¹⁶ Kop 5.6.1913. ¹⁷ Dem 24.12.1931.
¹⁸ Kop 23.7.1913. ¹⁹ J M 25.7.1912. ²⁰ Midd 29.10.1913.
²¹ Å St 25.10.1913. ²² Kop 12.6.1913. ²³ Kop 10.6.1913.
²⁴ Kop 17.6.1913. ²⁵ Kop 13. og 26.6.1913. ²⁶ Kop
 2.7.1913. ²⁷ Åp 18.2.1913. ²⁸ Amtst 17.4.1913. ²⁹ Kop
 14.7.1913. ³⁰ Kop 24.7.1913. ³¹ Åp 8.4.1913. ³² Å St
 29.9.1913. ³³ Kop 30.7.1913. ³⁴ Å St 25.6.1914. ³⁵ Arnold
 Hending: Fremmede fugle i dansk film. 1951, s. 18 f.

Norske stjerner i Guldsmedgade.

¹ Å St 11.6.1913. ² Åp 5.7.1913. ³ Dem 24.12.1931.
⁴ Amtst 15.7.1913. ⁵ Å St 11.8.1913. ⁶ Dem 24.12.1931.
⁷ J M 7.7.1913. ⁸ Pol 1.3.1959. ⁹ Progr. i Fm. ¹⁰ Ligeledes.
¹¹ Amtst 26.5.1912. ¹² Kop 13.5. og 14.6.1913. ¹³ Kop
 13.6.1913. ¹⁴ Åp 16.6.1913. ¹⁵ Medd. Gerda Ring.
¹⁶ Medd. Gerda Tarnow Henriksen. ¹⁷ A. Hending før-
 nævnte bog s. 21 ff. ¹⁸ Å St 15.6.1913. ¹⁹ Kop 23.11.1913.
²⁰ Progr. i Fm, her under titlen »I dødens brudesløk«.
²¹ Ann. i Dagbladet, Kristiania, 27.9.1913. ²² Kop
 25.9.1913. ²³ Program i K. B. ²⁴ Medd. Gerda Ring.
²⁵ Kop 30.9.1913. ²⁶ Kop 23.10.1913. ²⁷ Kop 30.7.1913.

²⁸ Kop 30.9.1913. ²⁹ Kop 17.11.1913. ³⁰ Kop 13.12.1913.
³¹ Kop 11.6. og 21.7.1913. ³² Kop 23.7.1913. ³³ Å St
 16.8.1913. ³⁴ Dem 13.4.1915.

*Møllebranden
 på Samsø.*

¹ J M 11.7.1913. ² Progr. i Fm ³ Ligeledes. ⁴ Samsø-
 Posten 17.6.1913. ⁵ Stensgård i Dem 2.7.1941. ⁶ Sammes
 optegn. i Fm. ⁷ Medd. Gerda T. Henriksen. ⁸ Stensgård,
 Fm. ⁹ Dem 4.6.1963. ¹⁰ Samsø Folkeblad 21.6.1913.
¹¹ Stensgård Fm. ¹² »Hver 8. dag« 6.7.1913. ¹³ Stensgård
 Dem anf. sted. ¹⁴ Pol 1.3.1959. ¹⁵ Samsø Folkebl. 19. og
 20.6.1913. ¹⁶ Samsø-Posten 24.6.1913. ¹⁷ Å St 11.7.1913.
¹⁸ A. Hending: Filmens vovehalse. 1948, s. 42. ¹⁹ Medd.
 Arveprins Knud. ²⁰ Å St 15.2.1960. ²¹ Medd. Gerda T.
 Henriksen. ²² Pol 1.3.1959.

Sidste levende billede.

¹ Dagbladet, Kristiania, 23.8.1913. ² Aftenposten, Kri-
 stiania, samme dato. ³ Kop 3.9.1913. ⁴ Kop 23.8.1913.
⁵ Kop 11.9.1913 og flg. ⁶ Kop 8.10.1913. ⁷ Kop 15.8.1913.
⁸ Kop 3.9.1913. ⁹ Midd 21.10.1913. ¹⁰ Samme 18.10.1913.
¹¹ Å St 18.10.1913. ¹² Kop 6.10.1913. ¹³ Å St 11.1.1915.
¹⁴ Å St 17.1.1914. ¹⁵ Å St 25.10.1913. ¹⁶ Kop 11.9.1913.
¹⁷ Midd 29.10.1913. ¹⁸ Samme 19.11.1913. ¹⁹ Dansk
 Skuespillerforb. medlemsbl. 30.4.1914. ²⁰ Å St 22.11.1913.
²¹ Kop 24.10.1913. ²² Kop 11.3.1914. ²³ Kop 14.11.1913.
²⁴ Kop 19.11.1913. ²⁵ Kop 18.4.1914. ²⁶ Midd 11.12.1913.
²⁷ Å St 1.4.1914. ²⁸ Å St 2.4.1914. ²⁹ Å St 17.4.1914.
³⁰ Å St 17.4.1914. ³¹ Å St 20.4.1914. ³² Å St 30.5.1914.
³³ Kop 17.9.1914. ³⁴ Kop 9.7.1915. ³⁵ Å St 10.6.1914.
³⁶ Dem 25.6.1914. ³⁷ Å St 25.6.1914. ³⁸ Kop 4.7.1914.
³⁹ Kop 17.9.1914. ⁴⁰ Kop 23.10.1914. ⁴¹ Å St 26.5.1919
 og 5.3.1920. ⁴² Å St 7.5.1916.

Navneregister

- ABE-CARL, se Knudsen, Carl
ALBERTI, P. A., minister, 19
ALLER, GYDA, skuespillerinde, 78, 80, 82, 91, 92, 97, 126
ALSTRUP, CARL, skuespiller, 59
ANDERSEN, H. N., direktør i Ø.K., 134
ANDERSEN, LOUIS C., journalist, redaktør, 33, 55
ARBEJDERNES FORSAMLINGSBYGNING, 83, 87
ARNBAK, ALFRED, skuespiller, 62
- BAGGER, INGER, skuespillerinde, 42
BARFOED, JANUS, 8
BAYER, OVE, læge, 51
BECH, PHILIP, skuespiller, 9, 34, 36, 40, 42, 45, 53, 55, 62-65, 72-74, 91, 92, 97, 99, 106, 113, 134
BERGMANN, E., konsul, 17
BERNHARDT, SARAH, fransk skuespillerinde, 28
BERTHESEN, MARIA, skuespillerinde, 98
BIOGRAFTEATRET, 24, 117
BJERRE-LIND, MAJA, skuespillerinde, 48, 64
BJØRNBAK, AAGE, skuespiller, 33, 34, 39, 40, 42, 57
BLOCH, HANS, filmfotograf, 44
BLOCH, MARIE, f. Løwtschall, g.m. Hans B., 44
BLOM, AUGUST, instruktør, 67
BLUHME, EMIL, søofficer, politiker, 98
BLÆKSPRUTTEN, 102
BOTANISK HAVE, 130
BREIDAHN, AXEL, forfatter, journalist, 62, 83
BREMS, cykelhandler i Viborg, 18
BROGE, HANS, købmand, 20
BRUUN & SØRENSEN, 23, 24
BRØCHNER, CARL, kontormedhjælper, senere kontrollør, 88
BUCH, FREDERIK, skuespiller, 53, 54, 64
BULLS KINEMATOGRAF, Oslo, 52
BUSCH, PETER, bogtrykker, 46, 97
BAASTRUP, POUL, kontrollør, 19, 67, 74, 88
- CHRISTENSEN, N., sagfører, 43, 100, 139, 140
CHRISTENSEN, PETER, direktør, 26
CHRISTENSEN, PETER, filmfotograf m.m., 92, 95
CHRISTENSEN, RAGNHILD, skuespillerinde, 35, 36, 55, 78
CHRISTENSEN & JENSEN, sagførere, Århus, 16
CHRISTIAN IX, 11
CHRISTIAN X, 119
CHRISTIANSEN (16), betjent, 65
CHRISTIANSEN, KAREN, skuespillerinde, 136
CHRISTOPHERSEN, GERDA, skuespillerinde, teaterdirektør, 9, 91-95
CINE JOURNAL, fransk filmblad, 139
CLAUSEN, F., fabrikant, 34
COHN, ALFRED, skuespiller, filminstruktør, 9, 26, 27, 34, 36, 40-42, 45, 49, 57, 63, 82, 83, 85, 92, 95, 106, 120, 127, 128
CONTINENTAL, filmselskab, dansk, 45
CONTINENTAL, Berlin, filmselskab, 98
- DAGBLADET, norsk avis, 133
DALGAARD, direktør, Fredericia, 32, 84, 85
DALSGAARD, proprietær, Vinding, 108
DANSK FILMFABRIK A/S, 7, 8, 99, 100, 102-109, 116, 118, 119, 133, 135, 138, 139, 142, 147
DANSK FILMKOMPAGNI A/S, 100
DANSK KINO-FOTO-FILM-INDUSTRI, 13
DANSKE DRAMATIKERES FORBUND, 103
DET DANSKE FILMUSEUM, 8
DAVIDSON, J. B., engelsk filmagent, 139
DEMOKRATEN, 41, 62
DET NY TEATER, København, 103, 112, 134, 136, 142
DIETZSCH, HANS HUBERT, tysk skuespiller og billedhugger, 104, 118, 119, 135
DRESCHER, M. P., konsul, 17
DUMAS, ALEXANDRE, fransk forfatter, 50
DUSE, ELEONORA, italiensk skuespillerinde, 66
- EBBESEN, EMIL, pressefotograf, 64
EGESKOV, MARIUS, skuespiller, 95, 97
- CARUSO, ENRICO, italiensk sanger, 27
CASINO, København, 91
CHRISTENSEN, GEORG, skuespiller, 78-80

EIDE, EGIL, norsk skuespiller, 103
EIKO, filmselskab, Berlin, 105, 135
EIBYE-ERNST, N., redaktør, 41
ELFELT, PETER,agl. hofotograf, 26
ELVESTAD, SVEN, pseudonym: Riverton, Stein, 138
ELVIRASMINDE, 34
ETLAR, CARIT, forfatter, 41

FELDMANN, ELLEN, skuespillerinde, 62, 71, 72
FILMCENTRALEN, Kolding, 22, 24
FILMEN, tidsskrift, 93
FILMMUSEET, 75
FISKERHUSET, 106, 115
FJELDSTRUP, PETER, skuespiller, 55
FJELSTRUP, SØREN, 64, 115
FOLKETS HUS, 87
FOLKETEATRET, biograf, 44
FORCHHAMMER, BERTHE, skuespillerinde, 97
FORENEDE DAMPSKIBSSKAB, DET (D.F.D.S.), 50
FOTORAMA A/S, 7, 8, 14, 24, 25, 27, 36, 37, 39, 43-46, 52-56, 58, 59, 62, 65-67, 76, 82-84, 86, 88, 89-91, 96-100, 106, 107, 120, 122, 124, 145, 147
FOTORAMA, filnteater, 11, 13, 14, 16, 19, 22-24, 27, 32, 37, 44, 67, 70, 74, 75, 86, 130
FOTORAMA (Landsudstillingens), 26, 27
FOTORAMA, Ålborg, 32
FREDERICIA TEATER, 32
FREDERIK VIII, 18
FREDERIK IX (kronprins Frederik), 129
FREDERIKSBJERG BIOGRAFFEATER, 59, 83
FREDERIKSHØJ, 129
FREDERIKSEN, CHR., kontrollør, 88
FRIBERTS FILMBYRO, Stockholm, 104
FRICHS, A/S, 76, 77
FRIER, HELGA, skuespillerinde, 75
FRIHEDEN, 74, 91
FRIJS, FRITZE, g.m. Lensgreve Mogens, 21
FUNCH-THOMSEN, TH. J., redaktør, 86
FUNDER, JULIUS, hotelvært, 15
FØNSS, AAGE, skuespiller, 9, 33, 34, 37-42, 45, 57, 62

GAD, URBAN, filminstruktør, 46, 66, 68, 86
GAMLE PETERSEN, kontrollør, 88
GANDRUP, CARL, forfatter, 109, 111, 133
GARDE, AXEL, journalist, 56
GARDE, AAGE, skuespiller, teaterdirektør, 9, 55-59

GJELSTRUP, H., købmand, 17
GOTTSCHALCH, ELLEN, skuespillerinde, 9, 54, 64, 71, 94, 141
GRAND, Ryesgade, 38
GRÜNEWALD, HANS EMIL, direktør, 100, 103-105
GULMANN, OTTO, overretssagfører, 17
GUNDEL, SVEN, lektor, 103
GUNNARSON, GUNNAR, forfatter, 103
GYLDENDALS FORLAG, 100

HANSEN, murermeister, Åbyhøj, 139
HANSEN, CHR. G., konsul, 17, 57
HANSEN (-HEINEMANN), DAGMAR, danser- og sangerinde, 83
HANSEN, JOHANNES, postmester (Kiosk-Hansen), 9, 14, 17, 22, 23, 145
HANSEN, PETER, filmforfatter, 103
HANSEN, S., medarbejder ved Hermansen, 17
HARRY, direktør, Paris, 139
HELLOV, AXEL, filmoperatør, 19, 88
HELSENGREEN, ALBERT, teaterdirektør, 23
HELSENGREEN, GUNNAR, skuespiller, filminstruktør, 9, 23, 24, 27, 29, 31, 33, 39, 42, 46, 48-50, 53, 62-65, 68, 70, 74, 76, 79, 100, 103, 108, 110, 113, 116, 118, 119, 135, 143
HELSENGREEN, MARTHA, skuespillerinde, 26, 27, 40, 59, 85
HELSENGREEN, MULLE, Gunnar H.s datter, 40
HELLSEN, HENRY, 132
HENRIKSEN, GERDA TARNOW, danserinde, filmskuespillerinde, 9, 123, 129, 131
HERMANSEN, familie, Låsby, 12
HERMANSEN, MARIE, g.m. Thomas S. H., 9, 12, 13, 21, 95, 142, 144
HERMANSEN, SØREN P., gårdejer, 12
HERMANSEN, THS. S., fotograf og filmsfabrikant, 7, 9, 11-24, 27, 32-36, 38-44, 65, 77, 78, 91-95, 97, 99, 100, 103, 106, 108, 110, 111, 116, 119, 120, 139, 140, 143, 144, 147
HERMANSEN, THS. S., A/S, 17, 22-24
HESS-HANSEN, filmforfatter, 103
HILLEBRANDT, CARL, skuespiller, 107
HILLIGSØE, PEDER, skuespiller, 65, 94
HINDBORG, SIGRID, skuespillerinde, 85
HOLCH, CHRISTEL, skuespillerinde, 9, 28, 29, 31, 32, 49-51, 53, 62
HOLM, ELLEN, se: Gottschalch, Ellen
HOLM HANSEN, gæstgiver, Onsbjerg, 126
HOLST, H. P., forfatter, 28
HOLST, OSCAR, revyskuespiller, teaterdirektør, 142
HVER 8. DAG, ugeblad, 129

HØEG-HANSEN, A., arkitekt, 143
HÅNDVÆRKERFORENINGEN, Århus, 138

IBSEN, HENRIK, norsk forfatter, 137
INGEMANN, B. S., forfatter, 36
INTERNATIONALT FILM KOMPANI I KRISTIANIA, 113, 137, 139
INTIMAN, Stockholm, 91

JACOBSEN, HARALD TRAP, 8
JACOBSEN, JACOB, teaterdirektør, 28, 31, 75, 99, 103
JACOBSEN, N. E., forretningsfører, cykelhandler, 14, 15, 17, 22, 24
JACOBSEN, AAGE, kontrollør, 88
JENSEN, KAREN, funktionær, Dansk Filmfabrik, 105
JENSEN, senere fru BERG, KIRSTEN, leder af filialkontor i Oslo, 26
JESPERSEN, J., landbrugskandidat, 143
JOHANNESSEN, DORIS, 120
JOHANSEN, ADAM, filmfotograf, 70
JOHANSEN, MIKAEL, købmand, 17
JOHANSEN, V., ritmester, 31
JUUL-JENSEN, møbelhandler, 99
JYSK MORGENBLAD, 79
JØRGENSEN, PETER, skuespiller, 42

KASINO, 32, 105, 130, 143
KIESEWETTER, G., tysk repræsentant, 97
KINO-BLADET, 25
KINOGRAFEN A/S, 37
KIOSK-HANSEN, se Hansen, Johannes
KJELDSSEN, NIELS, dragon, 39
KJÆR, PETER, teater- og biografdirektør, 42, 61, 74
KNUD, arveprins (prins Knud), 129
KNUDSEN, CARL, skuespiller, 42, 125, 126, 129
KNUDSEN, POUL, filmforfatter, 103
KOLDING AVIS, 22
KOSMORAMA, Fredericia, 32
KOSMORAMA, Kristiania, 111, 133
KOSMORAMA, biograf, Århus, 11, 37, 59, 86, 97, 119
KREUTZ, ANKER, skuespiller, 26, 27, 42, 64, 99, 119
KREUTZ, JONNA, skuespillerinde, 99, 119, 136
KRUM-JUNCKER, GERDA, skuespillerinde, 65
KRUPPS FABRIKKER, 111
KRÆFTING, kunstfyrværker, 34
KRÆFTING, overtjener, 107

KYSTPAVILLONEN, 106
KÖHLER, fruc, suffløse, 64
KAAE, ALF., skuespiller, 85

LANG, New York, 100
LANGE, SVEN, leder af Panoptikteatret, 52
LANGERMANN, J. E., grosserer, 17, 138
LANGERMANN, FREDERIK, skibshandler, 100, 139
LARSEN, JENS P., urgrosserer, 144
LARSEN (BJØRNER), ANNA, skuespillerinde, 83
LAURIDSEN, MAGDA VANG, skuespillerinde, 45
LAURSEN, H. P., musikdirektør, 74
LEHMANN, BERNHARD, skuespiller, 63, 122, 126, 130, 131
LIE, JONAS, norsk forfatter, 137
LIND, ALFRED, filmfotograf, 29, 31, 47, 50
LIND, KAJ, skuespiller, 48, 51
LINDHARDT, VINCENTZ CHARLES, stiftsprovst, 70
LOUISENHØJ, 144
LØVEBIOGRAFEJ, København, 36, 51, 52
LØWENBERG, ALFRED, tysk filmagent, 139

MADSEN, M. A., fotograf (Bare-Madsen), 44, 74
MAGDALENEMØLLEN, 108
MALBERG, P., vognmand, 76, 79
MALBERG, PETER, skuespiller, 35, 45, 76, 77, 79
MAMMEN OG DRESCHER, 98
MARSELISBORG SKOVRIDERGÅRD, 55
MEJLBORG, restaurant, 51, 79
MEJNDOR, M., tandlæge, 141
MELSING, SVEND, skuespiller, 128
MIDDAGEN, avis, 138
MIKKELSEN, CHR., kontormedhjælper, senere kontorchef, 32, 88
MISSIONSHOTELLET, Ryesgade, 64, 65
MOGENSEN, LAURA, skuespillerinde, 62, 72
MOLBECH, CHR. K. F., forfatter, 40
MORTENSEN, teknisk hjælper for Hermansen, 15
MOWINCKEL, AGNES, norsk skuespillerinde, 103, 134
MUUSMANN, CARL, journalist, forfatter, 143
MÜLLER, LUDVIG, norsk skuespiller, 109
MØLLER, BERTEL, redaktør, 22
MØLLER, C. TH., fotograf, 18

NATHANSEN, KAMMA CREUTZ, skuespillerinde, 72
NATIONALBANKEN, 20

NATIONALTIDENDE, 36
 THE NEW FILM SERVICE, London, 118
 NIEDERMANN, MARIE, skuespillerinde, 9, 35, 40, 42, 45, 55,
 57, 59-62, 71, 73, 75, 83, 84, 87
 NIELSEN, ASTA, filmskuespillerinde, 8, 9, 66-71, 82, 86, 123,
 124
 NIELSEN, ALF, skuespiller, 76, 129, 143, 144
 NIELSEN, H. P., Nykøbing M., 15
 NIELSEN, JUL., Ålborg, 15
 NIELSEN, L. P., direktør, 100
 NIELSEN, MAGNUS, murermester, 17
 NIELSEN, PETER, skuespiller, 73, 75, 83, 84, 87, 97, 107, 113
 NIELSEN, POUL, konservator, 70
 NIELSEN, SOFUS, pianist, 19
 NOLKEN-PETERSEN, fotograf, 18
 NORDISK FILM, 11, 52, 54, 68, 90, 91, 122, 129, 147
 NYBO, MARIE, se Hermansen, Marie
 NYGAARD, chauffør, Fotorama, 129, 130

OLDFIELD, F. F., engelsk firma, 118
 OLSEN, OLE, filmfabrikant, 11, 28, 29, 33, 52, 54, 59, 66,
 67, 89, 98, 109
 OLSEN, P., biografdirektør, 122
 OTTER, DIRK, dansk-hollandsk biografleder, 44
 OTTERSTRØM, L. W., oberstløjtnant, 95

PALMEHAVEN, biograf, Samsø, 122
 PANKHURST, SYLVIA, 112
 PANOPTIKON-THEATRET, København, 52
 PATHÉ FRÈRES, fransk filmselskab, 13, 14, 16, 28
 PETERSEN, FRITZ, teaterdirektør, 83
 PETERSEN (GAMLE), kontrollør, 88
 PETERSEN, HANS, fotograf, 44, 130
 PEDERSEN, JOHS., redaktionssekretær, 62
 PETERSEN, M., biografejer, Horsens, 25
 PETERSEN, P., konsul, 100, 103, 138
 PETERSEN, PHILIP, teaterskrædder, 74
 PETERSEN, THORVALD, redaktør, 135
 PETERSEN, VICTORIA, skuespillerinde, 120
 PHILIPSEN, CONSTANTIN, biografleder, 11
 POLYHYMNIA, 28, 29, 38, 40, 47, 51, 55, 58, 61
 POLITIKEN, 36, 52, 62, 91
 POULSEN, EMIL, teatermaler, 30, 70, 82
 POULSEN, JOHANNES, skuespiller, 67
 PRICE, ALBERT, skuespiller, 123, 124
 PRÆGEL, JOHAN, forfatter, 39
 PSILANDER, VALDEMAR, filmskuespiller, 66-68, 71, 72

RAHR, VIGGO L., konsul, 17
 RAHRS TEKNISKE FORRETNING, 100
 RAMM, JOH., adjunkt, 98
 RASMUSSEN, A. F., guldmed, 64
 RASMUSSEN, AAGE, kontormedhjælper, 88
 REGINA, 25, 76
 REKLAMETRYKKERIET, 46, 58
 RICH, JOHS., skuespiller, 35, 42
 RICH, f. LETH, KAREN, skuespillerinde, 35
 RING, BARBARA, forfatterinde, 112
 RING, GERDA, sceneinstruktør, 9, 103, 108, 112-115, 117,
 133-136
 RINGHEIM, ARVID, skuespiller, 83
 RINGKØBING, hotel, 23
 RISSKOV BADEHOTEL (Badehotellet), 33, 91, 94, 132
 RIST, P. F., forfatter, 37
 RIVERTON, STEIN (Sven Elvestad), kriminalforfatter, 138
 ROELSGAARD, JENNY, skuespillerinde, 34, 35, 39, 40, 45, 62,
 72, 74, 75, 107, 108, 121
 ROSENHOLM, 35, 131
 ROSENKRANTZ, CHRISTIANE, f. Wedell-Wedelsborg, 35
 ROYAL, hotel, 17, 20, 48, 71, 102, 104, 106, 138
 ROZZIS CAFÉ, 31, 107
 RUNG, OTTO, 103
 RØMER, CHR., direktør, 21, 144

SALONEN, senere Sjette Frederiks Kro, 54, 141
 SAMUELSEN, F. F., maskinarbejder, politiker, 138, 140
 SANNOM, EMILIE, kabaretsangerinde, faldskærmsudsprin-
 gerske, 76
 SAVOY, Malmø, 53
 SCALA-TEATRET, København, 90
 SCHACK-JENSEN, skuespiller, 123
 SCHANCHE, INGOLF, norsk skuespiller, teaterchef, 9, 103,
 109-113, 115-117, 133-136, 139-141
 SCHANCHE, RAGNHILD, norsk skuespillerinde, 141
 SCHJØLER-LINCK, VALD., skuespiller, 26, 83
 SCHMIDT, HUGO, sagfører, 16, 18, 44
 SCHMIDT, LOUIS, redaktør, filmforfatter, 9, 46, 47, 55, 79
 SCHMIDT, AAGE, skuespiller, 9, 26, 34-40, 57, 59, 63, 72,
 73, 75, 107, 121
 SCHNEDLER-SØRENSEN, EDUARD, filminstruktør, 9, 25-28,
 31, 52, 53, 89, 90, 98, 145
 SCHOU, garver, Fredericia, 16
 SEBBELOV, A., sagfører, 108, 116
 SEBBELOV, NINA, sagfører A. S.s datter, 116
 SEEDORFF, HANS HARTVIG, forfatter, 97

- SELANDIA, filmselskab, 143
 SEVALDSEN, BJØRN, journalist, 79
 SILFVERBERG, A. E., kontorchef, 88
 SILISTRIA, 129
 SJETTE FREDERIKS KRO, tidl. Salonen, 141
 SKANDINAVIEN, hotel, 130
 SKJOLDBORG, JOHAN, forfatter, 103
 SKRAM, AMALIE, forfatterinde, 109
 SKAARUP, FREDE, film- og teatermand, 7, 9, 16, 22-34, 40, 41, 43, 44, 51, 52, 59, 62, 65-67, 75, 76, 79, 86, 89, 90, 98, 108, 122, 125, 126, 129-131, 135, 141, 145
 SOMMER, A. JENSEN, biografejer, 25
 SPIEGEL, RICHARD, tysk filmmand, 97
 SPRINGBORG, E., brandinspektør, 76
 SPRINGBORG, NIELS, skuespiller, 9, 76, 77, 79-82, 95
 STAMPES KLÆDEFABRIK, 30
 STARCK, HANS, skuespiller, 122
 STEENSEN, LUDVIG, tegner, 30, 101
 STENSGÅRD, ERLING, bibliotekar, filmforfatter, 9, 66, 67, 79, 80, 88, 97, 107, 120, 122-124
 STENSGÅRD, LJUT, g.m. Erling S., 79, 107, 120, 131, 132
 STENSGÅRD, PER, søn af Erling S., 78, 82, 120, 124, 126, 132
 STEPPE-CARL, se Knudsen, Carl
 STORM PETERSEN, ROBERT, tegner, kabaretkunstner, 93
 STRØM, AXEL, skuespiller, 78, 82, 129, 143
 STUB, ELISABETH, skuespillerinde, 108, 112, 119, 136
 SVENDSEN, INGRID, 71
 SVENDSEN, ROBERT, flyver, 94, 95, 106, 108, 110, 111
 SØRENSEN, FR., tandlæge, 17
- TARNOW, GERDA, se Henriksen, Gerda Tarnow
 THORSØES DANSESKOLE, 120
 THÜRMANN, LUDVIG, restauratør, 54
 TOLNÆS, GUNNAR, svensk skuespiller, 100, 104
 TRØJBORG, bryggeriet, 78, 82
 TSCHERNING, A. F. officer, politiker, 105
 TSCHERNING, LEO, filminstruktør, 9, 103-105, 109, 110, 112, 113, 118, 133-135, 137-140, 142, 143
 TURISTFORENINGEN (Århus), 100
 TUSINDHANDELEN, 80 82
- VALMUEN, dansesalon, 27
 WANTZIN, AD., skuespiller, overregissør, 74, 124, 132
 WANTZIN, NICOLINE, skuespillerinde, 42
 VARNA, 60, 62, 97, 118, 120
 VAUPELL, JENNY, g.m. rektor Jon V., 83
 WEHMER, AUGUST, norsk skuespiller, 109, 111, 120, 126, 129, 132
 VENNELYST, 26, 34, 70, 71, 76, 83, 98, 106
 VERDENSTEATRET, Oslo, 52
 VERDIER, ANTON DE, svensk skuespiller, 91, 92
 WETTERGREEN, RAGNA, norsk skuespillerinde, 103, 133, 136, 137
 WIERS-JENSEN, norsk forfatter, 109, 117, 118, 139, 141
 VIGEN, hotel, 142
 WILHELM, tysk kejser, 18
 WIND, JØRGEN, bladudgiver, 138
 VINDING, ANDREAS, 132
 WULFF, MARIUS, 103
- THE YACHTSMAN, sejl sportsblad, 13
- ZANGENBERG, EINAR, skuespiller, 76
- ØRNEREDEN, 36
- ÅRHUS AMTSTIDENDE, 55, 86
 ÅRHUSBUGTENS DAMPSKIBSELSKAB, 124
 ÅRHUS KIOSKSELSKAB, 17
 ÅRHUS KULKOMPAGNI, 20
 ÅRHUS-POSTEN, 21, 55, 86, 135
 AARHUUS STIFTSTIDENDE, 28, 38, 46, 47, 54, 59, 86, 87, 101, 106, 141
 ÅRHUS TEATER, 11, 26, 33, 40, 41, 55, 64, 82, 91, 98, 99, 120, 133, 137
 ÅRSLEV KRO, 56

Titelregister

- Afgrunden, 66, 86
Aida, opera, 26
Alt for Fædrelandet, 85
Amatørtyvens hustru, 55, 147
Ambrosius, 40, 147
Ansigtstyvnen I–II, 55–59, 147
Arvingen til Skjoldborg, 121, 122, 127–132, 147
Askepott, 15
- Badehotellet, 85
Bag kulisserne, 147
Bagerstrædes hemmelighed, 97, 147
Blandt fattige og rige, samme som Fædrenes synd,
Omgivet af flammer og Menneskeskæbner, se denne
Blandt københavnske apacher, 62, 86, 147
Blodets bånd, 72, 120, 147
Blodnatten i Venedig, samme som Guldets farer, se denne
Bondefangerklør, 59
Brudekjolen, samme som I dødens brudeslør og Pavillonens hemmelighed, se denne
- Danmarks vovehals, samme som Skorstensfejerens søndag
og Millionkuppet, se denne
De er søde i den alder, 86
Den hvide slavehandel, 46–54, 86, 147
Den hvide slavehandels sidste offer, 54
Den lille digter, manuskript, 103
Den lille garnison, 95, 100, 147
Den lille hornblæser, 7, 28–32, 46, 147
Den sorte drøm, 8, 67, 68, 70, 72, 86, 87, 147
Den sorte familie, 79, 80, 82, 132, 141, 147
Den uheldige gavtyv, manuskript, 103
Der Griff des Sterbenden, 97
Det gamle købmandshjem, 65, 147
Det mystiske våben, samme som Manden der lyttede, se
denne
Det syndens barn, 101, 107, 147
Die Pflicht des Arztes (Under kniven), 118
- Dollarprinsessen, 40, 147
Dollarprinsessen, operette, 40, 41
Dommeren, 65, 147
Don Juans død, 101, 143, 147
Døgnets dagbog, ugerovy, 45
- Ellen, 75, 147
Elskovs tornevej, 86, 107, 147
Elverhøj, 40, 43, 45, 147
Elverhøj, teaterstykke, 40
En helt fra 64, 36, 39, 147
En hjemløs fugl, 8, 70–73, 147
En lektion, 86
En nat af Stor-København, samme som Under Vester-
bros glødelamper, se denne
En rekrut fra 64 (Rest's roman), 37
Enken, 120, 147
Eros i den danske skærsommer, 118, 138, 139, 147
- Familien Hansen, radiospil, 34
Fangen på Kalø, 41, 147
Faust, opera, 27
Flammedanserinden Olga, 86
Forbrydernatur, manuskript, 26
Fotoramas verdenshistorie, ugerovy, 45
Fuglelim, 85
Fædrenes synd, samme som Blandt fattige og rige, Om-
ringet af flammer og Menneskeskæbner, se denne
Fæstningsspioner, samme som Irma Carlizzas store kup,
120, 147
Før mobiliseringen, manuskript, 103
- Greven af Luxembourg, 40, 42, 147
Greven af Luxembourg, operette, 40
Guldets farer, samme som Blodnatten i Venedig, 65, 147
Gyldne lænker, 92, 147
Gøgler og greve, 110, 147
Gøngehøvdingen, teaterstykke, 39

HAGBARTH OG SIGNE, skuespil, 44

HOLGER DANSKE, 39, 147

HVAD MØLLEBRANDEN AFSLØREDE, 128

I BONDEFANGERKLØR, samme som Kæmpebilleder fra storstadens dyb og Provinskomtesen og den blå drengs operationer, 58, 60-62, 147

I DØDENS BRUDESØR, samme som Brudekjolen og Pavillonens hemmelighed, se denne

IRMA CARLIZZAS STORE KUP, samme som Fæstningsspioner, se denne

JERNKNOEN, 143

JESU LIV OG LEVNED, 15, 32

KAMELIADAMEN, fransk film, 28

KAPERGASTEN, 38, 39, 147

KAPERGASTEN, teaterstykke, 39

KEAN, skuespil, 50

KÆMPEBILLEDER FRA STORSTADENS DYB, samme som Provinskomtesen og den blå drengs operationer og I bondefangerklør, se denne

KØBMANDEN I VENEDIG, 65

LANDSOLDATEN, teaterstykke, 29

LODSEN OG HANS HUSTRU, roman af Jonas Lie, 137

LÆRERENS SVIPTUR, 15

MANDEN DER LYTTEDE, samme som Det mystiske våben, 109, 111, 142, 147

MANDEN FRA HEDEN, 118, 140, 147

MENNESKEJÆGERE, 62, 63, 147

MENNESKESKÆBNER, samme som Blandt fattige og rige, Fædrenes synd og Omringet af flammer, 114, 115, 117, 147

MILLIONKUPPET, samme som Danmarks vovehals og Skorstensfejerens søndag, 79, 147

MORMONBYENS BLOMST, 74, 75, 147

MUFFEN, 118, 143, 147

OMRINGET AF FLAMMER, samme som Blandt fattige og rige, Fædrenes synd og Menneskeskæbner, se denne

OPFINDELSENS SEJR, 110, 111, 147

PAG. 25-26, 147

PAVILLONENS HEMMELIGHED, samme som Brudekjolen og I dødens brudeslør, 103, 111, 112, 147

PIANISTEN, 97, 147

PIGEN FRA HAVET, manuskript, 103

POLITIMESTEREN, 85

PROLETARGENIET, 112, 133-35, 139, 147

PROVINSKOMTESEN OG DEN BLÅ DRENGS OPERATIONER, samme som Kæmpebilleder fra storstadens dyb og I bondefangerklør, se denne

SEXTON BLAKE, 118, 119, 147

SKISPORT, 15

SKORSTENSFEJERENS SØNDAG, samme som Danmarks vovehals og Millionkuppet, se denne

SKYGGEBILLEDET, 147

SLAVEHANDLERNES FLUGT, 53, 147

STAMMENS BLOD, manuskript, 103

SUFFRAGETTEN, 112, 147

SØHELTEN TORDENSKJOLD, 45

TERJE VIGEN, 79, 137

TO SØSTRE, 74, 147

TYROL, 15

UNDER KNIVEN, 111, 138, 139, 143, 147

UNDER VESTERBROS GLØDELAMPER, samme som En nat af Stor-København, 63, 64, 147

VALDEMAR SEJR, 33-36, 79, 147

VANVITTIG AF SKINSYGE, 15

VED FÆNGSLETS PORT, 66, 79

VED VINTERTID, 15

VENUS, 83-86

ÆRESGÆLD, 147

Publikationer udgivet af Århus byhistoriske Udvalg

- BARN I ÅRHUS. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1956. 139 sider. Udsolgt.
- BARN I ÅRHUS. Anden samling. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1957. 183 sider. Udsolgt.
- ÅRHUS PROMENADE 1909–59. Redigeret af *Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen*. 1958. 244 sider. Udsolgt.
- Rasmus Nielsen*: ÅRHUS I FYRRERNE. Ny udgave med oplysende noter af *Emanuel Sejr*. 1959. 164 sider. Kr. 10.25.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. 1960. 154 sider. Udsolgt.
- Helge Søgaard*: DET ÆLDSTE ÅRHUS. 1961. 114 side, 26 plancher. Kr. 27.50.
- Emanuel Sejr*: GAMLE ÅRHUSGADER. Anden samling. 1961. 160 sider. Udsolgt.
- FREMMEDE SER PÅ ÅRHUS. Redigeret af *Finn H. Lauridsen*. 1962. 247 sider. Udsolgt.
- ERHVERV I ÅRHUS 1735. Ved *Poul Enemark*. 1963. 80 sider. Kr. 10.00.
- Bernhardt Jensen*: FRA DET GLADE ÅRHUS. De gamle varieteer og morskabsteatre. 1963. 252 sider. Udsolgt.
- Anna Thstrup*: ELIGEREDE BORGERE I ÅRHUS 1740–1837. 1964. 136 sider og 2 udfoldstavler. Kr. 16.00.
- UNG I ÅRHUS. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1964. 298 sider. Udsolgt.
- UNG I ÅRHUS. Ny samling. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1965. 224 sider. Kr. 32.00.
- Bernhardt Jensen*: SOM ÅRHUS MOREDE SIG. Folkelige forlystelser fra 1890'erne til 2. verdenskrig. 1966. 248 sider. Udsolgt.
- Peder Hansen Resen*: ATLAS DANICUS. ÅRHUS STIFT. Tekst og oversættelse ved *Helge Søgaard*. 1967. 160 side, 27 planchesider. Kr. 32.00.
- Erik Christiansen*: GENNEM ÅRHUS I TRÆSKO. Billedredaktion og oplysende noter ved *Peder Jensen*. 1967. 109 sider. Indbundet: udsolgt; hæftet kr. 12.10.
- Ib Gejl*: UNDER VÆRGERÅDET. Forsømte og »forbryderske« børn i Århus 1905–15. 1967. 121 sider. Kr. 20.00.
- Emanuel Sejr*: ÅRHUS-MOSAIK. Personer og begivenheder i den lille by. 1967. 281 sider. Kr. 37.40.
- Vagn Dybdahl*: DET LOKALHISTORISKE ARBEJDE I BYERNE. Erfaringer fra Århus byhistoriske Udvalgs virksomhed. 1968. 24 sider. Udsolgt.
- Victor Jensen*: KLUNKETID OG KRIGSÅR. Århus omkring år 1900 og under besættelsen 1940–45. 1968. 308 sider. Kr. 40.50.
- BORGERE I BYENS RÅD. Medlemmer af Århus bys borgerrepræsentation og byråd 1838–1968. Redigeret af *Ole Degn og Vagn Dybdahl*. 1969. XXIV + 268 sider. Kr. 40.50.
- ULYKKE, NØD OG BRØDE. Begivenheder i Århus. Redigeret af *Vagn Dybdahl*. 1969. 72 sider. Kr. 15.75.
- Bernhardt Jensen*: DA ÅRHUS VAR HOLLYWOOD. Et kapitel af stumfilmens historie. 1969. 160 sider. Kr. 45.00.

DA ÅRHUS VAR HOLLYWOOD

er sat, trykt og indbundet i
Århuus Stiftsbogtrykkerie A/S

Skriften er Baskerville,
sat på 'Monotype' Filmsetter

Papiret er Duo-Coat 120 g
fra De forenede Papirfabrikker